

VIGILIA

1 9 7 4
október

10

NYÍRI TAMÁS:
Jézus és kora

RÓNAY GYÖRGY:
Ányos Pál

NEMESKÜRTY ISTVÁN:
Az élet országútja húsz tételben

TEILHARD DE CHARDIN:
Az Anyag Szíve (3)

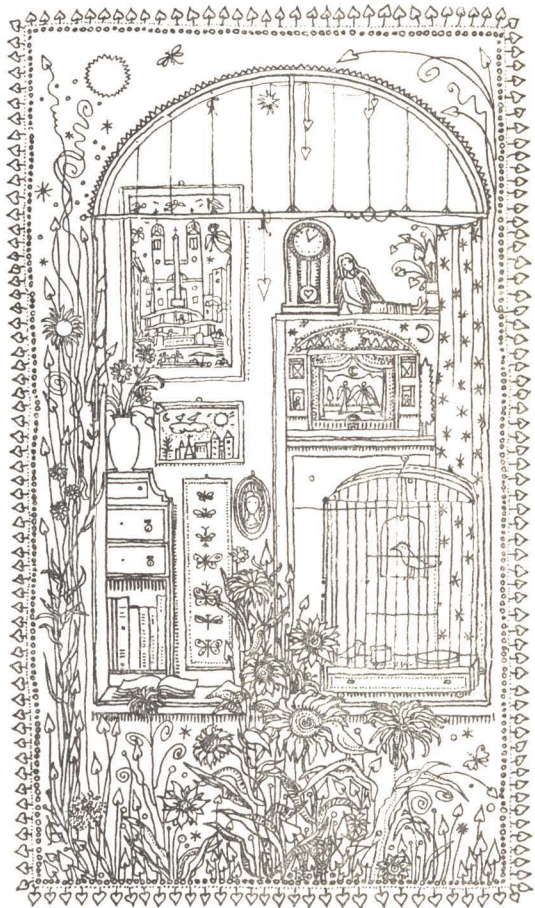
**A HETVENÉVES BÁLINT SÁNDOR
KÖSZÖNTÉSE**
BÁLINT SÁNDOR, HEGYI BÉLA
és TÓTH SÁNDOR írásai

POGÁNY JÁNOS:
**A matematika mint modern
pedagógiai probléma**

KOPPÁNY JÁNOS:
**A háttérben unokahúgok
(elbeszélés)**

**Rába György, Solymos Ida és
Banos János versei**

KRITIKA
**Mándy Iván új kötete — Budapesti
és vidéki kiállítások — In memoriam
Darvas Lili — Sebestyén János
orgonaestje — Képernyőn a II. világ-
háború — Zsinatutáni értelmező kis-
szótár — Tájékozódás**

Ablakban
GROSS ARNOLD GRAFIKÁJA

NYÍRI TAMÁS	Jézus és kora — — — — — — — — — —	649
TEILHARD DE CHARDIN	Az Anyag Szíve (3) (<i>Rezek Román</i> fordítása) — —	654
NEMESKÜRTY ISTVÁN	Az élet országútja húsztételben — — — — —	663
VERSEK	<i>Rába György</i> : Cserép; <i>Csanád Béla</i> Misztérium, Diogenész látomása; <i>Banos János</i> : Örökké — —	669
BÁLINT SÁNDOR	Űr ar Mihály angyal — — — — — — — — — —	670
TÓTH SÁNDOR	Bálint Sándor a magyar népballedáról — — — —	679
RÁBA GYÖRGY	A tűz etetése, A nyár intései télen (versek) — —	682
RÓNAY GYÖRGY	A boldogtalan költő. Anyos Pál — — — — —	683
BOTTOS GERŐ	A lábmosás (grafika) — — — — — — — — — —	694
POGÁNY JÁNOS	A matematika mint modern pedagógiai probléma —	695
KOPPÁNY JÁNOS	A háttérben unokahúgok (elbeszélés) — — — — —	699
SOLYMOS IDA	Szarkaláb (vers) — — — — — — — — — —	705
Z. L.	Politikai közbjáték a budai Szabadság (Sváb) he- gyen, 1860-ban — — — — — — — — — —	706

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Bálint Sándorral (<i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	673
--	-----

NAPLÓ

Síki Géza: Könyvek között (Mándy Iván új könyve) — 707; *Possonyi László*: Színházi krónika (In memoriam Darvas Lili) — 709; *D. I.*: Képzőművészet (Budapesti és vidéki kiállítások) — 710; *Tóth Sándor* — *R. L.*: Zenei jegyzetek (Sebestyén János orgonaestje; Lemezfgyyelő) — 713; *Balássy László*: Képernyő előtt (Fasizmus és antifasizmus) — 716; Zsinatutáni értelmező kyszótár — 717; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 718; *A Vigilia hírei* és *Tájékozódás* c. rovatunk a hátsó borítókön.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Postacím: 1960 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850.) a Kultúra 024-7. sz. csekkszámjára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft. félévre: 50,— Ft. negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

JÉZUS ÉS KORA

Mond-e valamit Jézus a mai embernek? Attól függ, hogy mit vár tőle. Aki korunk szociális és intellektuális problémáinak a megoldását keresi, az ne Hozzá forduljon: ebből a szempontból ma sem jelentősebb, mint volt a maga idejében. De ha azt kérdik, hogy elhatározásra késztet-e; ellentmondásra, netán életmódunk gyökeres átalakítására, akkor a válasz: igen! Nemcsak a mai világban, nemcsak kortársaink, hanem minden kor minden embere számára. Amint a nemrégiben elhunyt kiváló filozófus, *K. Jaspers* megállapította, Jézus ugyanúgy nem törölhető ki emlékezetünkől és gondolkodásunkból, mint Szókratész, Buddha vagy Konfucius. Minden bizonynal mellözhetetlen mindaddig, amíg nem fáradunk bele életünk értelmének a keresésébe. Nem a hatalomvágy, nem is az élvezetvágy, hanem az értelmes élet igénye jár át a legmélyebben. Az ember nem adja, hanem várja, végső soron ajándékba kapja a létezés értelmét, amit a hermeneutika sarkalatos tétele szerint nem belemagyarázunk, hanem kihámozunk kell a dolgokból. Rá kell találnunk értelmükre, létrehozni nem tudjuk azt. A vallás ahhoz nyújt lehetőséget, hogy *megtaláljuk*, hogy *felfedezzük* az élet értelmét. A legegységesebb értelmezési horizont, a legáltalánosabb értelemnyújtó rendszer arra válaszol, hogy a valóság rosszindulatú-e vagy jóindulatú, hogy a rossz győzedelmeskedik-e a jón, vagy a jó a rosszon, hogy emberi tragédia-e az élet vagy isteni komédia?

Keresztény hitünk szerint a lét rejtett értelme a szeretet. A titok nyitja Jézus élete, halála és feltámadása. Jézus Isten emberszeretetének és az ember istenszeretetének a megtestesítője, a valóság értelmének a szimbóluma. A szimbólum nem irrealitás, nem ellentéte a valóságnak, hanem jelentésének összefoglalása. A názareti Jézus kézzelfogható történeti létéből, életének konkrét eseményeiből világlik ki a létezés értelmező szeretet. Sorsában és tanításában vagy megtaláljuk a világ keresztény értelmezésének legfőbb szempontjait, vagy nem találjuk meg azokat sehol. Ha ismerjük is ezeket, az elvont kijelentéseket nehéz összekapcsolunk Jézus konkrét személyével és életével. Márpedig alighanem ezen áll vagy bukik nanjainkban a kereszténység. A valóságos Jézust úgyszólván teljesen eltakarja előlünk a régmúlt jámborsága, a sokféle teológiai vita, az egyházi önteltség. A jámborság bizonyos formái fölött visszavonhatatlanul eljárt az idő. A teológiai viták egyre kevesebbet jelentenek (valószínűleg sohasem voltak igazán fontosak), s a triumphizmus bizánci külsőségei minden bizonynal elválasztják a mai embert Jézustól.

Hová tartozott Jézus?

A Vele kapcsolatos viták javarésze onnan ered, hogy nem sorolhatjuk semmiféle kategóriába. Ki volt Jézus? *A. Schweitzer* szerint az egyik legnagyobb moralista. Nem vallotta magát Messiásnak, még kevésbé Isten Fiának, nem alapított egyházat, követői színezték ki csodáit. Mások misztikus prófétának, esetleg eszkatológikus látnoknak mondják. *K. Marx* a gyermekek barátját, *K. Kautsky* a forradalmi-utópista kommunistát tisztelte benne, mi keresztények egyházunk alapítójának tekintjük. Azért alakult ki Jézusról annyiféle nézet, egymásnak ellentmondó felfogás, azért nem ragasztható rá egyértelmű címke, mert nem tartozik társadalmának egyik csoportjához sem. Keresztülhúzza számításainkat, „levegőbe röpti az összes sémát” — írja *E. Schweizer*. A probléma nem újkeletű. Legalább ennyi fejtörést okozott kortársainak is: egymásnak látszólag ellentmondó tények nem várt módon találkoztak viselkedésében. „Úgy tanított, mint akinek hatalma van, mégsem akarta uralma alá hajtani az embereket. A tanítványok uruknak és mesterüknek vallották, ő ennek ellenére mindenki szolgája akart lenni... Az egyházi hatóságok mélységesen megütköztek feltűnő szabadságán, ahogy az évszázadok folyamán megszentelt jámbor szokásokat bírálta. Mégis eljárt szombatonként a zsinagógába, a megtisztult poklosoknak meghagyta, hogy mutassák meg magukat a papoknak, amint azt Mózes törvénye előírja... Rossz híré és kétes alakokkal fenntartott kapcsolatai felháborították az igazakat és jól nevelteket. Azt terjesztették róla, hogy vámosok és bűnösök barátja, ámbár ő szabta meg e barátság jel-

legét — nem a vámosok és bűnösök... Az egyszerű nép nem találta elég izzónak hazaszeretetét, noha megsiratta Jeruzsálemet és politikai agitátorként végezték ki a rómaiak...” — foglalja össze paradox viselkedését T. W. Manson.

Amint A. Greeley írja, Jézus olyan kérdésekre válaszolt, amelyek senkit sem érdekelték, és nem válaszolt olyanokra, amelyek mindenkit izgattak. Nem csatlakozott egyik párthoz sem. Abban az időben teljes volt a politikai-vallási zűrzavar Palesztinában. A Heródes család Róma kegyéből uralkodott. A hellenizmustól átítatott *főpapság* együttműködött a római kormányzattal. A *zelóták* politikai összeküvéseket szóttek: ezek gyakran nyílt zendülésbe csaptak át. Végül is egyik fölkelésük okozta Jeruzsálem vesztét és a templom pusztulását. A *farizeusok* pártja volt a legbefolyásosabb, elhatárolódtak mind a főpapoktól, mind a törvényt nem ismerő egyszerű néptől. Soraikból kerültek ki a világi írásmagyarázók és törvénytudók. A jeruzsálemi templommal és szertartásaival szemben előnyben részesítették a zsinagógákban végzett istentiszteletet: törvényolvasást és írásmagyarázatot. Buzgó reformerek voltak: a mózesi törvény betű szerinti megtartásától remélték a zsidóság életének fellendülését és megújulását. Az *esszénusok* a farizeusokéhoz hasonló szigorral magyarázták a törvényt, de velük ellentétben nem utasították vissza az istentiszteleti-papi hagyományokat. A társadalomnak hátat fordítva kivonultak a júdeai sivatagba, és ott közösségi életmódot folytattak. Központi településük a Holt-tenger melléki Khirbet Kumrán. A *messiászvárók* a Messiástól, Dávid királyi házának sarjától remélték, hogy kiúzi a rómaiakat és helyreállítja Izrael országát. Az *apokaliptikusok* gondolatai az Emberfia körül keringtek; a béke és a boldogság országát várták tőle, a bőség és az igazság birodalmát, amelyből nem rekesztettek ki senkit. A Messiás föllépésével káprázatos politikai és katonai győzelmeket, az Emberfia eljövételével rendkívüli természeti tümenényeket kapcsoltak össze. Palesztina lakói a jelennél minden szempontból különbnek tartották a múltat, és még ennél is szebb jövőről álmodoztak. Farizeusok, esszénusok és zelóták egyaránt áhították a jobb világot, akár a Messiás, akár az Emberfia birodalmát; Jézus azonban nem teljesítette kívánásaikat.

A farizeusokban meghűlt a vér, mert Jézus semmibe vette a törvényt és megsemmisítő véleményt mondott önteltségükről. A zelótákat nem biztatta fényes győzelmekkel, az esszénusokat felháborította, hogy senkit sem rekesztett ki Isten országából. A politikai messianizmus hívei is hátat fordítottak neki, miután látták, hogy nem sikerül királlyá tenniük. A jövőndöbe révülők nem kaptak égi jeleket; teljes bizonytalanságban hagyta őket afelől, hogy mikor lesz mindaz, amit várnak. Más szóval: visszautasított címet és rangot, nem vállalt közösséget egyik csoporttal sem. Csakugyan nem húzható rá semmiféle sablon. Beszélt az Országról, de országa nem erről a világról való. Beszélt a végső dolgokról, de tartózkodott a jóslásoktól. Nem a régi törvényt magyarázta, hanem újat hirdetett. Nem legyezgette a „választottak” hiúságát, mindenkinek hozta örömhírét. Ezek után nem lepődhetünk meg azon, hogy a döntés pillanatában senki nem állt mellé.

Történelmi párhuzam?

De miért foglalkozunk a farizeusokkal, esszénusokkal vagy zelótákkal — kérdezheti valaki. Mert magunkra ismerhetünk bennük. A szadduceusokban: a törvényes egyház korrüpt képviselőiben. A farizeusokban: a buzgó és önelégült szabadelvű reformerekben. Az esszénusokban: a maguk szűk világába zárkozó maximalistákban. A zelótákban: a politikai kalandorokban, akik erőszakos akcióiktól várják az igazság megszületését. A messiászvárókban: akik az egyházi struktúrák megváltoztatásától remélik az üdvösséget. Az apokaliptikusokban: a különféle politikai-társadalmi utópiák kergetőiben. A mi korunk sem emlékeztet kevésbé Jézus idejére, mint a történelem bármely korszaka. Ez a megállapítás nem valamilyen történelmietlen gondolkodás terméke; nem a történelem tagadása, hanem bizonyos párhuzamok észrevése. Az egykori Palesztina vallási eszméiben és áramlataiban *általános* emberi gondok és problémák rejlenek. A történelem természetesen nem ismétli meg magát, de ha őszinte vagyok, legalább magam előtt nem titkolhatom az intézmény iránti vonzódásomat, szabadelvűségemet, önhiűségemet, reformáló kedvetem vagy utópisztikus hajlandóságomat. Reformerek és puritánok, forradalmárok és maximalisták, egy jobb kor megálmodói és a régi rend őrei mindig és mindenhol Jézusra hivatkoznak. Ő azonban ugyanúgy kisiklik kezeik közül, mint a szadduceusok, farizeusok, esszénusok vagy zelóták hálójából: azt mondja nekik, hogy rosszul kérdeznek, hogy rossz kategóriákban gondolkoznak.

Minden párt egyetértett abban, hogy a legfontosabb Isten akaratának a teljesítése. De mi az Isten akarat? A farizeusoknak a rituális tisztaság, a törvény nyújtotta megigazulás. Az apokaliptikus irodalomban Isten haragja, amely elpusztítja a gonoszokat, és megjutalmazza az „igazakat”. A zelótáknak Róma bukása és Izrael felmagasztalása. Jézusnak Atyja megbocsátó, kiengesztelő, megváltó szeretete. „Az Isten akaratának tehát inkább abban kell megnyilvánulnia, amit Isten ad az embernek, s nem abban, amit elvár tőle, bár a kíváncsi kikerülhetetlenül követi az adományt” — hangsúlyozza T. W. Manson. Jézus felelete nem elégtett ki senkit. Nem mondott semmit a rituális tisztaságról, nem buzdított a papi hagyományok tiszteletére, nem prédikált Izrael országról, nem ígérte meg a messiási idők látványos eljövételét. Mindössze annyit mondott, hogy ezek nem túl fontosak, csak Isten emberszerete számít. Erre — érthetően — fejüket csóválták hallgatói, hiszen az irgalom sohasem állítja helyre Izrael birodalmát, nem torolja meg a törvényt, nem szentesíti a papi hagyományokat, nem űzi ki a rómaiakat és nem reformálja meg a vallási életet. Ebben az üzenetben valóban csak hinni lehet; de ez túlságosan könnyű és túlságosan nehéz. Könnyű, mert nem követeli meg az előírások pedáns megtartását, vagy a fegyveres felkelést a rómaiak ellen. Nehéz, mert azt kívánja, hogy az ember sokkal jobban bízzék Istenben, mint saját magában.

Jézus és Kumrán

Már a Holt-tenger melléki tekercsek megtalálása előtt is kapcsolatba hozták Jézust a Flavius Josephus zsidó történetíró által említett esszénusokkal. A Khirbet Kumrán-i leletek újabb tápot adtak a régebbi feltevéseknek. Bizonyos eszmei és terminológiai egyezések ellenére sem állítja azonban többé egyetlen tudós sem, hogy Jézus a Holt-tenger partján élő remetékhez tartozott. A kérdés kiváló ismerője E. Stauffer az alábbi lényeges különbségekre mutat rá. Kumránban megkülönböztetett tiszteletben részesítették a papi hagyományokat; Jézus jóformán figyelemre sem méltatta őket. A klerikális remeték a rituális tisztaság mániákusai voltak, Jézus nyomatékkal hirdette, hogy Isten előtt a makulátlan szív számít. A szivatagi közösség tagjai szerették egymást, és gyűlölték ellenségeiket, Jézus emberszerete nem tűrt semmiféle korlátot. A kumrániakat a fegyveres harc eszméje fűtötte, Jézus arra figyelmeztet, hogy aki kardot ránt, kard által pusztul el. A kumráni közösségben szenvedélyesen vitakoztak a zsidó naptár részletein, Jézus semmibe vette szörszálhasogatásaikat. A szekta titkos tanait csak a beavatottak ismerhették, Jézus nyíltan tanított, semmit sem mondott titokban. Kumránban két megváltót vártak, „Aron és Izrael messiását”, Jézus nem foglalkozott a különféle messiási eszmékkel. A kumráni tanítók törvénytelennek tekintették a jeruzsálemi papi arisztokráciát és istentiszteletet, Jézus egyetlen szóval sem vitatja a jogfolytonosságot. Bár keményen bírálja a visszaéléseket, mégis eljár a templomba.

A hasonlóságokat jól megmagyarázza a közös kulturális háttér, s az is elképzelhető, hogy a fiatal kereszténység később, Jézus feltámadása után átvett egyet és mást a kumráni tanokból. Jézus maga azonban olyannyira szemben állt a szivatagi szektával, hogy ezek ugyanúgy eltették volna láb alól, mint a farizeusok és a szaduceusok. A mózesi törvény hamarabb okozta volna veszét Kumránban, mint Jeruzsálemben — szögezi le E. Stauffer. Egyébről nem is szólva, lényegesen szigorúbban vették ott a szombat megszentelését és a rituális tisztaságot, mint Jeruzsálemben. Jézus pedig éppen ezen a két területen feltűnő könnyedséggel tette túl magát a törvényen. Azt hirdette, hogy „ura a szombatnak” (Mk 2,27), és hogy „nem az szennyezi be az embert, ami kívülről jut a szájába” (Mk 7,15). Nem vetíti ki a bűntudatot a külvilágra: a bűnt, az ember belső, egyéni, saját vétékét nem viszi át mint valami szennyet a tárgyi világra; azt állítja, hogy Isten csak a szív tisztaságát nézi. Aki így beszél, az nemcsak a törvény betűjét és tartalmát utasítja vissza, hanem az egész mögötte álló gondolkodást. Egyszersmind teljes terjedelmében elveti az ókori kultuszt, áldozataival és tisztulási szertartásaival együtt. Más szóval: megszünteti a *temenosz*, a szent kerület és a szent küszöbén túli, profán különbségét. Ezért állhat a mihasznák és a bűnösök mellé — írja E. Käsemann.

A hit Krisztusa és a történeti Jézus

A korai egyház a zsidó gondolkodásból kölcsönzött fogalmakkal írta körül Jézus személyét és küldetését. De nemcsak átvette, hanem át is értelmezte az úgynevezett „krisztológiai címeket”. Az Emberfia, a Messiás, a Jahve Szolgája, az Isten Fia egészen mást jelentett keresztény ajkon, mint a népi jámborság nyelvén, vagy Kumránban. A jelentésváltozás tagadhatatlan. A Messiás nem hasonlít egyik messiáshoz sem, akit vártak. Az Emberfia csodái és jelei úgyszólván teljesen elhalványulnak az apokaliptikus irodalom fantasztikus elképzelései mellett. Az izaiási jóvendölés értelmén tanakodók aligha ismerhették föl Jézusban Jahve Szolgáját (*Iz* 52, 13-53,12). A szentírásstudomány mai állása szerint Jézus valószínűleg elhárította a krisztológiai címeket (*J. Gnülka*). S ez természetes is, mert ha elfogadta volna a nép ajkán élő rangokat, az meghamisította volna tanítását. A názáreti Jézus nem önmagáról, hanem Istenről beszélt, nem krisztológiai értekezéseket tartott, hanem meghirdette Isten eljövendő országát. Találó hasonlattal szemlélteti *E. Schweizer* az igét hirdető Jézus és az apostolok által prédikált Krisztus kapcsolatát. Az előzetes felfogás gyakran akadályozta annak, hogy a hívőben valóságos kép alakuljon ki lelkipásztoráról. Megtörténhet azonban, hogy egy meghitt beszélgetés után kijelenti valaki: „ez igazi pap”, mivel a személyes találkozás új tartalmat adott a megelőző fogalomnak. Az apostolok — azután, hogy találkoztak a feltámadott Úrral —, ilyenformán hirdethetik a történeti Jézusról, hogy a Messiás, az Isten Fia, az Isten Szolgája és az Emberfia; miközben a Jézus név és a krisztológiai címek kölcsönösen meghatározzák egymást. Ha a húsvét utáni gyülekezet azt vallotta, hogy Jézus a Krisztus (Messiás), ha felhasználta ezeket a vallási képeket, akkor többek között azért tették, mert igyekeztek *valahogyan* megfogalmazni tapasztalataikat, mert *valamiképpen* ki akarták fejezni azt, „amit láttak és hallottak és kezükkel tapintottak”. Abból, hogy Jézus nem igényelte a krisztológiai címeket, nem az következik, hogy tévesek vagy haszontalanok, hanem mindössze annyi, hogy a krisztológiai definíciók elfogadása nem helyettesítheti a találkozást Jézussal: „Nem mindaz, aki azt mondja nekem: Uram, Uram! — jut be a mennyek országába” (*Mt* 7,21).

A. Schweitzer korszakalkotó műben írta meg a Jézus életére vonatkozó kutatások történetét. A kiváló teológus és emberbarát végkövetkeztetése ez volt: Jézus történeti léte az újabb kutatások fényében még kevésbé vonható kétségbe, mint annak előtte. Az evangéliumok azonban nem Jézus életét, hanem az ősegyház hívő tanúságtételét rögzítik. *R. Bultmann* arra következtetett a Jézus életére vonatkozó kutatások sikertelenségéből, hogy a történeti Jézus — bár létezése abszolút bizonyos — a hit szempontjából teljesen közömbös; nem a történelem igazolja a hitet, hanem az ősegyház hitéből következtetünk vissza a történetekre. *E. Käsemann* határozottan szembefordul mesterével. „A tények ismeretében nem fogadhatom el, hogy a kiábrándulás és a kételyé az utolsó szó, amely a földi Jézus iránti teljes érdektelenségbe visz.” A szinoptikus evangéliumok olyan hagyományokat tartalmaznak, „amelyeket feltétlenül hitelesnek kell elfogadnia a történésznek, feltéve, hogy történész kíván maradni... Jézus történetének homályából viszonylag élesen felismerhetők tanításának jellemezés vonásai.” A kiváló exegéta fellépése, 1953 óta úgyszólván senki sem vonja kétségbe, hogy a keresztény hit történeti tényekre támaszkodik. Az apostolok húsvét utáni prédikációja szűkséggel megidézi a húsvét előtti Jézus életét, tetteit és szavait. Kell-e erre erősebb bizonyíték *Márk* megjegyzésénél azzal kapcsolatban, hogy rokonai erőszakkal akarták hazavinni Jézust: „Az volt róla a szöbeszéd, hogy elvesztette az esztét” (*Mk* 3,21). Hogyan lehetne ez a mondat például a húsvéti hit terméke? *H. Küng* szavait idézve: „Az evangéliumok, kivált a három első, szinoptikus evangélium mögött nem költészet és spekuláció áll, hanem az élő názáreti Jézus. A Róla szerzett tapasztalatok és élmények, beszámolók és hagyományok alkotják az evangéliumok hátterét. Bár az őskeresztények hitéről tesznek tanúságot, hitvallásukon keresztül Jézust magát halljuk. Aki nem felületes, hanem lényeges kérdésekkel, nem találomra, hanem komolyan közelít a forrásokhoz, az feltűnően világos, összefüggő és eredeti válaszokhoz — és nem egymást véletlenül keresztező teológiai értelmezésekhez — jut.” Bár az evangélisták nem akartak modern értelemben vett történelmet írni, mégis kihámozható beszámolóikból a történeti Jézus alakjának mintegy a csontváza — hangsúlyozza a kiváló judaista és kumrán-szakértő, *G. Vermes*. Jézus Heródes uralkodása alatt született, Galileában nevelkedett, arámi nyelven beszélt, értett héberül, tisztelte a zsidó nép legfontosabb val-

lási hagyományait, s meghalt a római jogszolgáltatás igazságtalansága folytán. A vita, hogy egyáltalán élt-e, létezett-e, századunk elején eldőlt. *Bellér B.* szerint a mérleg „a marxista történészek táborában” is „inkább a Jézus történetiségét vallók javára billen” — bár életrajzát nem örökítették meg a római birodalmi évkönyvek, sem a zsidó történetírók. Néhány római és zsidó történész kívül a világtörténelem nem vett róla tudomást. Tacitus, Plinius, Suetonius, Josephus Flavius és a Babiloniai Talmud megjegyzései is csak azért fontosak, mert megerősítik a tényt, hogy az ókorban a kereszténység esküdt ellenségeinek sem jutott eszükbe, hogy kételkedjenek Jézus történetiségében — mondja *G. Bornkamm*. A történészek szűkszavúságából az derül ki, hogy föllépését — már amennyire egyáltalán tudtak róla — nem tekintették korszakalkotó eseménynek. De nem ez a hallgatás bizonyítja-e a legfényesebben — természetesen a maga módján —, hogy Jézus nem mérhető a világ mértékegységével? Vajon mivel határozhatnánk meg nagyságát, ha nem sorolható semmiféle történeti kategóriába? A világtörténelem nem vett róla tudomást, a keresztények számára mégis az Ő története értelmezi a világtörténelmet.

Jézus eredetisége

Jézus egyéniség. Élete és tanítása máséhoz nem hasonlítható. Önállóan alkalmazza a törvényeket, nem rabja a szokásoknak, felülemelkedik a vallási-politikai villongásokon. Az evangéliumi beszámolók nem vezethetők hiánytalanul vissza szocio-kulturális hátterükre; az örömhír nem magyarázható meg kielégítően a zsidóság vallási-politikai vágyaival és eszméivel. Az evangéliumok olyan képet rajzolnak Jézusról, melynek jellegzetes vonásai nem függenek jobban korának társadalmi, politikai, gazdasági viszonyaitól, mint bármelyik más korétól. Egyszerű, mély, közvetlen tanítása megrendítette és elentmondásra készítette hallgatóit. Ezért — az emberi lélek csodálatosan körmönfont logikájával — előbb jelentéktelennek, majd nagyon veszedelmesnek jelenti ki tulajdon népe. Még kevesebb figyelemben részesíti a hellenizmus világa. A hanyatló görög kultúra és római birodalom kultuszai-val, szektáival, misztériumaival, homályos filozófiáival s vég nélküli politikai ármánykodásaival volt elfoglalva. Róma talán annyiban különbözött Jeruzsálemtől, hogy ott hosszabb ideig tartott volna eldönteni, hogy a nép ellensége-e Jézus. Ma sincs sokkal több becsülete a zelóták, az intézmény hívei, a liberális reformerek, az utópisták, a filozófusok, a formáságokhoz ragaszkodók, a látnokok, a mesterkedő cselszövők előtt, mint annak idején. Fűtyültek rá akkor, nem sokkal többet adnak rá ma sem. Veszedelmes volt akkor, veszedelmes ma is. A mi sokkal humánusabb korunkban nem végeznék ki, hanem televízió-sztárt csinálnának belőle — jegyzi meg az amerikai viszonyokra célozva *Greeley*. De ha nem is ölik meg, legalább abban igyekeznek követni elődeiket, hogy semmibe veszik. Azon útköznek meg kortársai, hogy nem illet bele sematikus gondolkodásukba. Megbecsülték volna, ha aszkéta, és az Országért teljesen szakít a világgal. Elfogadták volna, ha apokaliptikus, és mit sem törődve a valóságos étellel, csak a reménynek él. Elviseltek volna, ha farizeus, aki az emberi teljesítménytől várja Isten országát, megértették volna, ha realista, hiszen ezen a földön kell élnie az embernek. De nem tudták megérteni azt, aki azt hirdette, hogy Isten eljövendő országa már itt van — személyében, szavaiban, tetteiben: „ha én Isten ujjával űzők ördögöt, akkor elérkezett hozzátok az Isten országa” (*Lk 11,20*) —, és mégsem győzi meg varázslatos csodákkal az embereket. Betegeket gyógyít, de nem vet véget a betegségnek egyszer s mindenkorra, éhezőket jóllakat, de nem szünteti meg az éhséget, megjövendőli a templom pusztulását, de nem bojkottálja az istentiszteletet, gyón-gének mondja azokat, akik meg tudják ölni a testet, de nem úzi el a rómaiakat. Meg lehet érteni azt, aki Istenre bizza a valóra váltását mindannak, amit ő maga ígér?

Nem a forradalmárok beszélnek így? Forradalmár lett volna? Politikai értelemben semmiképpen sem, bár a keresztfelirat kétségbe nem vonható tanúsága szerint politikai felforgatóként végezték ki. A zelótákkal nem vállalt közösséget; nem ítélte el, de nem is támogatta a forradalmat. Az volt a meggyőződése, hogy az ember boldogsága — ha egyáltalán, akkor — más eszközökkel érhető el. Az ellenségszeretet parancsával felül akarta múlni az ellenség-barát sémában való gondolkodást. Ami viselkedésében valóban forradalmi, az a szeretet hirdetése és megvalósítása. A társadalmi struktúrák megváltoztatását ugyanúgy nem tekinti fel-

adatának, mint a bíraskodást vagy az adók behajtását. Nem volt „szociális tanítása” sem; nem nyilatkozott a Palesztina területén egymással keveredő különböző gazdasági rendszerekről. A megszábadítás, amit hirdet, egyaránt érinti a testet és a lelket, az üzleti ügyeket és a szerelmet, a munkát és a szemlélődést, a férjes asszonyokat és a prostituáltakat. Közösséget vállal a szegényekkel, a foglyokkal, az elnyomottakkal. A szív „fölforgatása” nélkül nem terelhetők más irányba az ember legbensőbb vágyai és céljai. Az emberi viselkedés stílusát, az emberi kapcsolatok természetét, belső logikáját kívánja átalakítani. Újjá akarja rendezni az emberi életet. A társadalmi forradalom gondolatát a szív forradalmának az eszméjével egészíti ki.

Pontosan ez az oka annak, hogy üzenetét meghamisították, hogy őt kivégezték; hogy továbbra is rosszul értelmezzük, következetesen félreértjük és elferdítjük szavait. Művét nem koronázta különösebb siker. Az emberi szívet nem sikerült fölforgatnia. Ha vállalkozása ennyire eredménytelen, akkor nincs joga *megkövetelni*, hogy az emberek elfogadják tanítását, hogy higgyenek neki. Jogában áll azonban megkövetelni, hogy ne forgassuk ki a szavát, ne hamisítsuk meg az üzenetét, hogy arra hivatkozzunk, amit valóban mondott. Ez elvitathatatlan joga, bár a múlt és a jelen tapasztalatai alapján vajmi kevés a reménye, hogy tiszteletben is tartjuk.

Miért jött Jézus? Mit akart? Mit tanított? Mi az, amiért élt és meghalt, elvieszte a nélkülözést, a magányt, a gyalázatot, mi az, amit mindennél többre becsült, aminek teljesen alávetette magát? Nem „a törvény és a próféták”, nem „Dávidnak az országa”, hanem mennyei Atyjának, Istennek az országa.

IRODALOM — Az indítást Rónay Gy.: Zakeus a fügefán, Budapest 1971. és A. M. Greeley: The Jesus Myth, Garden City, 1973. című műve adta, mely utóbbiból az esetenkénti hivatkozásokon túl is nagyon sokat merítettem. A cikkben idézett szerzők művei: K. Jaspers: Die massgebenden Menschen, München 1971. — A. Schweitzer: Geschichte der Leben-Jesu-Forschung, Hamburg 1972. I–II. — E. Schweitzer: Jesus Christus, München 1964. — T. W. Manson: The Sayings of Jesus, London 1964. — E. Stauffer: Jesus and the Wilderness Community at Qumran, Philadelphia 1964. — E. Käsemann: Exegetische Versuche und Besinnungen, Göttingen 1964. I–II. — J. Gnlika: Jesus Christus nach frühen Zeugnissen des Glaubens, München 1970. — H. Küng: Die Kirche, Freiburg 1967. — G. Vermes: Jesus the Jew, London, 1973. — Bellér B.: Vigilia 36/1971/737. o. — G. Bornkamm: Jesus von Nazareth, Stuttgart 1971.

TEILHARD DE CHARDIN

AZ ANYAG SZÍVE (3)

Fordította REZEK ROMÁN

2. A Nooszféra Szöve

A megértés első időszakában a Nooszférának leginkább az a vonása hívta magára figyelmemet, amit talán így nevezhetnék: „felületi feszültség”. Egyedülálló példa ez, egyetlen eset megfigyelésünk területén, amikor egy élő s az egész bolygóra kiterjedő (planetáris) nagyságrend szorosán önmagára hajlik s ezáltal alakítja ki teljességét.

Az élők szerteágazó tömegét szinte megkoronázza az emberi Egyetlenség...

E nagyszerű kohéziós jelleg láttára szinte megtorpantam: erővel hatott kozmikus érzékemre, hiszen végső-teljes-formájában ragadtam meg a Kozmikust. Az Emberit fölfedező történetemben mégis csak kezdeti megközelítés volt, vagy — ha úgy tetszik: nyitány, amely után három fokon villantotta fel a mélységes szerkezetű nooszférikus Szövet természetét:

Gyökerén: a kozmikus szubsztanciának *sui generis* (egészen sajátos) alapvető képessége, hogy elrendeződjék és önmagára göngyölgdjék.

Alakulása közben: az étellel átjárt Anyag fizikai-kémiai elrendeződésének bizonyos értékfokán a „Reflexió” kritikus pontja, amely az Emberire jellemző tulajdonságoknak egész sorát indítja meg.

Végül: a Reflexió hatására szétterjedve, éppen a nooszférikusnak velejében: teljes, végleges és változhatatlan szilárdság igénye és csírája.

Az Egyetemes megjelenéséről szóló fejezet második részében arról beszéltem, hogy még egészen fiatal szellememre mily különös varázssal hatottak a gravitációs jelenségek. Vajon csak pusztá véletlen volt, hogy e titokzatos energia helyett s annak helyébe is lépve, aminek tanulmányozása szakmailag kívül esett tudományos munkám körén, lassacskán valami ugyanolyan kiterjedésű és ugyanolyan jellegű másik valóság jelent meg egy olyan területen, amelyet jobban elérhető erőfeszitésem s amely közelebb volt még a Kozmogenezis tengelyéhez is? Már nem az egyetemes „vonzás”, amely fokozatosan önmagához húzza a kozmikus Tömeget, hanem valami észre sem vett, névtelen hatalom, amely hajtja az Anyagot (minél inkább összetömörül a nyomás hatására), hogy egyre nagyobb, különfélebb s jobban szervezett korpuszukulákká alakuljon. Túl a közeledést okozó Görbén és a vonalhajlat fölött az a Görbé van, amely elrendez... Már nem valami csöndes folydogálás az egyensúly és a nyugalom felé, hanem ellenállhatatlan „Örvény”, amely egyetlen irányban (9), az egyszerűbbtől az összetettebb felé önmagára göngyöli a dolgok Szövetét: egyre nagyobb teret elfoglaló és csillagászatilag mindinkább bonyolult magokká csavarja. S ennek az elrendeződést létrehozó önmagarángyogulódásnak az az eredménye, hogy bensőségesé alakítja és ezáltal megnöveli a tudatot (a pszichés hőmérsékletet) az egymás után megszülető korpuszukulák mélyén (10).

Az elektronoknak, atommagoknak, atomoknak fantasztikus örvénylése folytatódik, ágakra oszlik és titokzatosan fokozódik a sejtek és a sejtépítmények legmélyén...

Harminc év óta ma is azt látom, hogy ebben a gyökerekig nyúló örvényben egyszerűbbé válik, lényegét virágoztatja ki, átalakul az étellel átjárt Anyag felszínes és csalóka nyugodtsága.

Étellel átjárt Anyag: törekeny valami. Látszólagos jelentéktelensége azelőtt mindig nyugtalanított és lelohasztotta vágyamat, hogy imádjak valakit.

Vitalizált Anyag: vékony haboccska csak, amely finom-törekeny réteggént lebeg bolygónk olvasztókemencéjének felszínén.

Íme, hirtelen megláttam, hogy tebenned, minden pórusodon át, éltető nedvként vagy lángként fakad föl s ömölve árad a Világ Szilárdsága.

S akkor a dolgokban minden egyszerre fénybe borult. Szemem már érzékeny lett s ezért láttam, amint az értékek s az Idő kettős nagyságrendi fokán helyezkedik el minden.

Mert először is: ha az Élet már nem anomália, nem is mellékes valami, nem kivétel — amint régen talán ilyennek tűnt —, hanem az Anyag méhéből fakadó özönlés helyenkint fölcsapó megnyilatkozása, hát akkor a szerves anyag végtelen kicsiny mennyisége, ami jelenleg vetőmagként létezik a csillagok között, semmit sem ront a minőségén. Hiszen mit számít, hogy olyan ritkásan vannak élőlények, ha ez csak azt mutatja, hogy a véletlenek játéka mekkora akadályt gördít annak a „bonyolódási” erőnek az útjába, amely a Világmindenségben mindenütt ott feszül.

De van még más is:

Ha egyszer felismertem és elfogadtam (nem a „kisebb erőfeszítés” mechanikai elvének ellentétéként, hanem kiegészítőjeként, sőt fölötte is uralkodó tényként) az Anyag „maximális elrendeződésének” nagy biofizikai elvét, akkor szellemem számára világos lesz az is, hogy ha egyszer az Élet valahol a Világon gyökeret vert, hát akkor már elvárhatjuk, hogy nemcsak kiterjedni fog, hanem fokozódni is (a végső-fokú bonyolódás révén) s a lehető legmagasabb fokát éri el ezen az étellel átjárt égitesten. A geológiai korok folyamán így bontakozott ki a Föld színén az Agy-fejlődés és a Tudat szívós, visszafordíthatatlan növekedése. És számomra így kapott világos magyarázatot a Reflexió emberi jelensége. A Reflexió: „kozmosz” kritikus pont, amivel találkozik, s amin egy adott pillanatban föltétlenül áthalad minden anyag, ha eljut a pszichés hőmérsékletnek s a szerveződésnek magas fokára. A Reflexióval az egyszerű Élet (szinte másodszor megszületve) „az Élet négyzetére hatványozódik”. A Reflexió: szükséges és elegendő sajátság, amely megmagyarázhatja azt a döntő szakítást a folytonosságban, azt a bizonyos magasabbra törést, amely tapasztalatilag felismerhető a Bioszféra és a Nooszféra között.

Az Anyag = a Szellem anyaméhe. A Szellem pedig = az Anyag felsőfokú állapot.

Ebben a két állításban, amely látásmódomnak és lelki fejlődésemnek már tengetyét alkotja, a „szellem” szó már pontos és konkrét értelmet kapott: *határozott működésnek szerkezeti végpontja* lett.

Most már nyugodtan szembenézhetek a Freud-féle Tudatalattival vagy az első világháború után annyira divatosá vált bármelyik filozófiai, művészeti vagy irodalmi intuicionizmussal. Álláspontom egyszer s mindenkorra megszilárdult. Mert végérvényesen megláttam, hogy ha magára bízunk a Világot, akkor nem a sötétség irányába, hanem — egész óriási nagyságával és súlyával — a fény felé haladva fog elérni egyensúlyt. S többé már semmi sem ingathatja meg biztos meggyőződésemet, hogy ha nem is Fogalmakként, de *Gondo'at* formájában lassacskán felgyülemlik a dolgok Szövege: tiszta állapotban, a Kozmosz csúcsaként, legszilárdabb, vagyis teljesen visszafordíthatatlan formában.

De hogy ezt jól megértjük, ahhoz az szükséges, hogy valamelyest kifejtsem — most már nem valamelyik régebbi korszakomat, hanem éppen a leginkább előrehaladt fázisát annak a szellemi kalandomnak, amelyre a Dolgok Szívét kutatva merészkedtem.

3. A Noosféra evolúciója

Szerencsére egyre többen vannak, akik már legyőznek bizonyos gépies és merev szellemi szokásokat, meg „anatómiai illúziókat”, s kezdik meglátni, hogy a Bioszférát Noosféra fénye övezi. De még köztük sincs egyetértés, ha fölvetődik az a kérdés, vajon ez az egész Földet átfogó *gondolkodó* szubsztancia-„korona” befejezte-e már planetáris fejlődését.

Nos hát, én az utóbbi évek során elérkeztem oda, hogy belső evidenciám egész lendületével végleg állást foglaltam az antropogenezis *hólpontjának* ilyen döntően fontos kérdésében.

Már igen régóta hangsúlyoztam (vö. pl. a „*Hogyan hiszek*” c. írásomat), hogy az emberiségben megmaradt szervezethez-hiányból mennyire kitűnik, hogy lehetséges, tehát sürgetően szükséges is a felsőbb fokú egységesítés. A *priori* (vagyis magas fokú szerveződő képességből ítélve) állíthatjuk, hogy még tart az emberivé válás.

1939 óta a tények alapján is egyre világosabban látom ennek a szerves-pszichés sodródásnak valóságos lejtését. Ez a szemléletmód határozott formát ad a velem született Teljesség-vágyamnak és Szilárdság-igényemnek. Végleges célt is tűz ki számomra.

Ha az állítólagos „józan ész” híveiben bízunk, akkor el kellene fogadnunk, hogy már több ezer év óta teljesen megállt az a kozmikus önmagára-gyöngyölytő mozgás, amelyből az emberi zoológiai típus megszületett a Harmadkor vége felé. Állandóan azt rágják fülünkbe, hogy „ugyan, az Emberiség képes lehetne-e valaha is nagyobbat alkotni, mint Beethoven vagy Platon?” — Jómagam éppen ellenkezőleg válaszolok: hogy a csudába ne látnánk meg, hogy az az összpontosító folyamat, amelyből testestül-lelkestül megszülettünk, ma az eddiginél még sokkal szorosabban ölel át és szorít össze bennünket, gigantikus arányú planetáris összehúzódas formájában és szinte annak redőibe fogva?...

Közülünk ki nem tapasztalná meg kiáltó és valótrázó módon, hogy „megfogan” vagy ellenállhatatlanul megszilárdul egy gondolkodó tömeg (az Emberiség), mert egyre jobban önmagára nyomódik, az egyedek sokasodása és egyszersmind ezeknek az elemeknek kitágulása miatt?... Mily csodálatos anatómiája egy olyan törzságnak, amelynek hajtásai — ahelyett, hogy szokás szerint szétszóródnának — folyton szorosabban borulnak egymásra, óriási virágzasként! Igen, ezt mondom: hatalmas virágként, amely önnönmagára csukódik... Csakugyan világot átfogó fiziológiája egy olyan organizmusnak, amelyben termelés, élelmiszer-elosztás, gépesítés, kutatás és átöröklés végleg planetáris arányokban folyik... S ezt sem tagadja ma már senki: egyre kevésbé lehet az, hogy gazdaságilag vagy szellemileg egy-egy ember kielégítse saját magát... De hát akkor miként lehetséges, hogy legtöbbször nyakasan szemet hunyunk s nem akarjuk meglátni, hogy ennek a jelenségnek kozmikus (vagy még pontosabban mondva: „noogenetikuss”, szellemet szülő)

jelentősége van! Más szavakkal kifejezve: miként lehetséges az, hogy abban az egyre gyorsuló totalizációs folyamatban, amely ellen néha oly kétségbeesetten kapáldozunk, egészen egyszerűen nem ismerjük fel, hogy csak szabályszerűen folytatódik a fejünk felett a földi Gondolat teremtő működése: az Agyfejlődés folyamata!

Abban még csak megegyeznek az emberek, hogy elismerik: a Technika és a Szocializálódás összefonódó hatására egyes területeken (főleg a tiszta Tudomány síkján) növekszik az emberi látás. De azt már sosem fogadják el, hogy átöröklés révén éppen ennek a látásnak *szerve* egyre tovább tökéletesesdedhet. — Jómagam egy szép napon éppen ezektől a makacs előítéletektől s ettől a hamis látásmódtól szabadultam meg teljesen. Lehetséges, hogy harminc-negyven ezer év óta az érzés és a gondolkodás egyedi képessége minden egyes emberi elemben már csúcspontját érte el (legalábbis egy időre). De hogy az Emberré-válás lényege (vagyis a földgolyó Pszichizmusának önmagára központosulása) most már megállt? — szerintem éppen ezt határozottan hazudtolja meg az a szemet szűrő fantasztikus látvány, hogy a *kollektív Reflexió* növekszik, egyre gyorsabban és olyan ritmusban, mint akármelyik sajátos egyesítő szerveződés.

Bizony, az összenyomódásból származó bonyolódás és pszichés „hőmérséklet” folyton növekszik körülöttünk, s most már nem az egyed méretei szerint, hanem planetáris nagyságrendben, az egész Földgolyót átfogva. Ha ezt a hétköznapi és megszokott ténnyt látjuk, hogyan ne ismernénk el, hogy a Nooszféra „as a whole” (egyetlen egészet alkotó) határozott irányú átalakulása már tárgyi és kísérleti tény?

Az az Ember, akit végre pályája kozmikus egészén láttunk meg, zoológiát és lélektani szempontból még csak embrionális fokon tart. S máris kezd kirajzolódni, hogy e fázison túl még tág lehetőség nyílik a Magasrendű Emberi számára.

Állíthatom, hogy most, 1950-ben, belső látásom fejlődésének csúcspontját a következő evidencia alkotta: „teremtő” sodródás ragadja magával az emberi óriásmolekulákat (növekvő szabadságuknak még statisztikai jellege alatt is) valami hihetetlen, szinte „egymolekulás” állapot felé, ahol az Egyesülés biológiai törvényeinek megfelelően (11) minden egyes *ego* (személy) arra hivatott, hogy legfelső csúcását érje el valamilyen titokzatos *super-ego*-ban (felsőrendű személyben).

Igen régóta (igazában amióta a Világ egyensúlya számomra Hátulról már Előre billent) mindig azt éreztem, hogy valahol a jövőben, a Kozmogenezis végpontján van egy Pólus, amely már nemcsak vonz, hanem *maradandó szilárdságot* is ad, vagyis *visszafordíthatatlanságot* biztosít.

Íme, tapasztalatom számára végre így „materializálódott”, így öltött fogható formát a Noogenezis titokzatos központi tűzfészke. S ez azért volt lehetséges, mert nemcsak lehetővé vált, hanem éppen a létezését is követelte az az emberi érlelődés, amelyet csakis a halhatatlanság egyre növekvő reménye tarthat fenn és hajthat előre, hogy így elérje kritikusi és Ultra-reflexiósi végpontját. Az a Változhatatlan, amiről mindig álmodoztam, egy csapásra és ellenállhatatlanul — az összpontosulás révén — egyetemessé vált s *ugyanakkor* személyesnek is mutatkozott.

Régóta feledésbe merült az első napok „vasdarabja”. De helyén — Omega-Pont formájában — az Univerzum Szilárdságát tartom már kezemben (nem tudnám megmondani, vajon felettem, vagy inkább önmagam mélyén), egyetlen romolhatatlan központban,

s **ŐT** már SZERETHETEM.

(9) Ez az örvénylés letről fölfelé irányul, bár „a fentinek” hatására.

(10) Amint az Atomfizikában egyetlen mikro-korpuszkula sem fogható fel nyugalmi állapotban vagy hullám nélkül (s hulláma annál behatóbb, minél nagyobb a korpuszkula tömege), ehhez hasonlóan azt mondhatjuk, hogy a biológiai Fizika szempontjából nézve egyetlen óriás-korpuszkula sincs pszichizmus nélkül (s ez a pszichizmus annál magasabb fokú, minél bonyolultabb a vizsgált korpuszkula).

(11) Az egyesülés (a biológiai egyesülés) nem azonosít, nem tesz egyenlővé, hanem „differenciálja” az egyszerű Előt: növeli, tökéletesíti sajátos egyedi vonásait; a reflexív Létezőt pedig „önmagában perszonalizálja”, vagyis személyi vonásait tökéletesíti. Tehát organikus eretnenség volna úgy képzelnünk el a totalizált Reflexív Létezőt, mintha egyetlen „lelket” alkotna. Nem egyetlen lélek, hanem minden egyesített egyedi lelket magasabb rendű életre emel föl.

A KRISZTUS, vagy a KÖZPONTI

Bevezető megjegyzés. A Reflexió, vagy az Omega-Pont Revelációja

Az Omega fölfedezésével végződik az, amit így nevezhetnék: a Világegyetem végső Szilárdságát kereső szellemi pályám természetes ága. Imént mondtam, hogy nemcsak „a Szellem” homályos irányában, hanem jól meghatározott supra-perszonális (magas fokon személyes) Központként végeredményben a teljes Anyag Szíve tárult tapasztalati kutatómunkám elé. Azt gondolom, hogy ha hitetlen lettem volna s ha csak Teljesség-Érzékem ösztönzésére hagyatkozom, még akkor is mindenképpen ugyanarra a lelki csúcspontra érkeztem volna szellemi kalandom során. Akkor is fölísmertem volna, hogy „az Omega olyan összetett egység, amelyben a Világ gondolkodó elemeinek szervezett összessége visszafordíthatatlanná válik egy transzcendens Szuper-Ego ölen”. Sőt az is lehetséges, hogy az Omega kozmikus tulajdonságainak pusztán ilyen ésszerű elmélyítésével később egy végső gondolat-sor elvitt volna annak felismeréséhez is, hogy a megtestesült Isten éppen Visszfénye a mi Nooszféránkban annak a teljességnek és szilárdságot adó végső Magnak, amelyet a gondolkodó élő Tömeg fejlődése bio-pszichológiailag megkövetel.

Talán kereszténnyé kellett lennem, hogy teljesen Ember lehessen.

De ez csak hirtelen eszembe ötlő gondolat.

A valóság így fest: szerencsémre a katolikus „törzság” kellős közepébe születtem, vagyis annak a kiváltságos zónának központjába, ahol a „Bonyolódás-tudat” fölfelé tartó kozmikus hatásával társul a személyi és személyivé alakító vonásnak lefelé ható (magához emelő) árja, amely az Emberivé-válás működésével indul meg Ég és Föld között.

S ennek eredménye az lett, hogy a velem született (vagy „kromoszomikus”) kozmikus érzék spontán kifejlődésével pontosan együtt (lásd emlékezőm első két részét) egy másik, immár a neveléssel meginduló működés szüntelenül folytatódott szellememben és szívemben. Valamiféle *Krisztusi Érzék* megszületése volt ez. S most ennek állomásait kell elsorolnom, újra csak gyerekkori élményeimből kiindulva.

Kozmikus érzék és krisztusi érzék: születésükkor látszólag két, egymástól függetlenül tengelyt alkottak bennem. És hosszú idő, sok erőfeszítés kellett ahhoz, hogy az Emberi révén és az Emberin túl végre meg is ragadjam kapcsolatukat, összpontosulásukat és végül alapvető azonosságukat.

1. Jézus Szíve

Megindulásakor bármily egyesítő, akármily „egyesülő” — tehát érzelmileg gazdag volt is a Világmindenséggel kötött kapcsolat, önmagára hagyva mégis az lett volna sorsa, hogy nem jut túl a bensőséges meleg közepes fokán. Mert hát, kozmikus és biológiai úton még csak „könyökömmel”, „kisujjammal” jutottam az Omegáig, s ezt olyan dialektikus szellemi munkának köszönhettem, amely inkább csak „levezetett és hozzávetőleges” Valóságot állított elő. De még nem kerültem ennek a Valóságnak büvkörébe és nem tapasztaltam meg. Még csak nyitánya, de nem megvalósulása volt a központot Központ, szívét Szívhez fűző szeretetnek. Persze, részemről már ez is nagy dolog volt. Bensőmet szenvedélyes erő járta át. De még nem volt igazi szeretet. Vagyis köztem és a nagy Valóság között még egész világ tátongott.

Hogy a tűz lángra lobbanjon, szikrának kellett rám esnie.

Ez a szikra pedig, melynek révén a még csak félig személyivé vált „Világmindenségem” elérhette központosulását és szeretettől izzóvá alakulhatott, kétségtelenül a keresztény misztika lángjaiból fakadt, s anyámon keresztül világitotta meg és lobbantotta lángra gyermeklelkemet.

Később csodálkozva állapíthattam meg, hogy igen sok jó szándékú (sőt szeretetre vágyó) lélek mily óriási nehézséget érez, ha az emberfölötti szeretetnek akár csak a *lehetőségét* is igyekszik elgondolni.

En egyáltalán nem találkoztam ilyen problémával.

Vajon ez csak gyerekkori neveltetéséből származott? Vagy valami „pszichés mutáció” hatása volt, amely az Omega befolyására lassan-lassan a keresztény tengely iránt teszi érzékenyvé a Nooszférát? Vagy tán mindkettő egyszerre?

Nem tudnám megmondani.

Csak annyit tudok, hogy régóta kialakult szokásnak köszönhettem, hogy életem egyetlen percében sem éreztem a legkisebb nehézséget sem, amikor Istenhez, mint legfelső Valakihez fordultam. S ezért azt tapasztalom, hogy a születéssel együtt kapott kozmikus Érzékel párhuzamosan, amely (láttuk már) lelki életem „gerincét” alkotja, „a Láthatatlannak szeretete” sosem szűnt meg dobogni bennem (12).

Ez az *Égből kapott* érzék titokzatosan táplált egy másik, szintén *velem született* érzéket, a Föld szeretetét, s végül határozottan eggyé forrt vele; ezt viszont Valamiféle *egyetemessé alakító* hatásnak (univerzalizációnak) köszönhettem, amelynek első két állomását így jellemezhetem emlékeim között: az isteni Szeretet eszméjének „materializációja”, amit nemsokára követett „energiává alakulása”.

Tehát először az isteni Szeretet „materializációja”, anyagba testesülése.

Az én esetemben — biológiai szempontból — hogyan is lehetett volna másképp?

A Teljesség „természetes” Érzéke mellett az Isteninek „természetfölötti” Érzéke áramlott belém, amit már az anyatejjel szívtam magamba. Mivel mindkét „étvágyam” annyira igényes volt, hogy egyik is, másik is el akart foglalni minden helyet, és mert egyikük sem volt képes megölni a másikat: összecsapásukkor milyen más kiút lett volna járható, mint éppen az, hogy a „természetest” (amely — genetikusszempontból — kevésbé volt őseredeti és inkább kifelé fordult) magához alakította a „természetfölötti”? S vajon lehetséges volt-e másfajta asszimiláció, mint éppen az, hogy az Isteni a Fejlődőhöz idomult bennem, vagyis a természetemre sajátosan jellemző lélektani törvényt követte, hogy ti. csakis a Megtapinthatóból és a Szilárdból kiindulva vagyok képes imádni valakit.

Ebben az irányban az segítette előrejutásomat, hogy „anyám Istene” — számomra is, mint számára is — mindenekelőtt a *megtestesült* Ige volt. Már pusztán ennek a ténynek is köszönhettem, hogy Jézus Embersége révén kezdettől fogva kialakult valamiféle első kapcsolat mély énemnek „keresztény” és „pogány” része között. — De ebben a kapcsolatban éppen az a — főntebb említett — nehézség jelentkezett, hogy miként érzékeljem „az Emberi Szilárdságát”.

Gyermeki agyam furcsa és naiv reakciói! A Szervesben akkor csalódtam, amikor először láttam, hogy rossz szagot árasztva porrá és egy hajtincsem... Ez a csalódás azonnal és ösztönösen térített Krisztus személye felé (igen jól emlékszem rá, elmeséltem már itt, elmélkedésem második részének első oldalán, a 4. jegyzetemben.) Hogy Krisztust *teljes lélekkel* tudjam imádni, ahhoz először az volt szükséges, hogy sikerüljön „megszilárdítanom”.

S itt tűnik ki, hogy lelki életem történetében mily döntően fontos, magvető szerepe volt annak az „ájtatossági gyakorlatnak”, mellyel anyám szüntelenül táplált. (Kérem olvasóimat, ne mosolyogjanak!) Persze, anyám nem is sejtette, hogy a kozmikus Szervesség felé hajtó kielégíthetetlen igényem milyen átalakító hatásoknak veti alá ezt a „devóciót”: Jézus Szívének szeretetét.

Mindenki tudja, hogy a „Szent Szívnek” (vagy Krisztus Szeretetének) kultusza kezdettől fogva mindig ott lappangott az egyházban, míg végül Franciaországban a „nagy század” (a XVII. század) folyamán feltűnően élénken, de ugyanakkor szokatlan és szűkre szabott formában fejeződött ki: akár mert különös volt a tárgya (az „Elégtétel”), akár pedig mert meglepő volt a szimbóluma (a Megváltó szívét ábrázolta, igen szokatlanul ható anatómiai körvonalakkal!).

E két különös sajátságának nyomai — sajnos — még ma is megtalálhatók akár a bűn gondolatával elnehezített Liturgiában, akár pedig olyan ábrázolási módokban, amelyen inkább sajnálkozunk kell, de nem fölháborodunk. Nyugodtan mondhatom, hogy az én vallási jámborságomra sosem volt szemernyi hatása sem ennek a kultusznak.

A XVII. század jámbor embere számára a „Szent Szív” végeredményben „egy része” („materiális” és ugyanakkor „formális” része) volt Jézusnak: a Megváltó testéből kiválasztott és különválasztott testrész, mint ahogy külön szoktuk választani és meg szoktuk nagyítani egy képnek *valamelyik részletét*, hogy annál jobban csodálhassuk. — Számomra éppen ellenkezőleg történt: amikor azt láttam, hogy a Megváltó melléne éppen a közepén titokzatos bíbor és arany foltot ábrázolnak, ez számomra az első perctől kezdve azt a várva várt lehetőséget jelentette, hogy végre *megszabadulhatok* mindattól, ami Jézus *Testének* bonyolult,

törékeny és egyedi szervezete miatt annyira sértett. — Különös fölszabadulás! — Egyáltalán nem a megnyílt mell láttára, hanem mert összpontosított és egy központra irányított, ezért Krisztus egész fizikai és lelki valóságát valami határozott és tömören egységes tárgynak láttam, amelyben eltűnik minden járulékos és le-szűkítő jelleg. Első megközelítése volt ez valamiféle Krisztuson-túli Krisztusinak, különös megfelelés vagy egybeesés az ilyen új „erőtér” és a Fém vagy az Ásvány között, amelyek éppen abban a korban uralkodtak bennem, a lelkeket még ketté szelő választófal másik oldalán.

Nehéz volna megértetnem, milyen mélyreható hévvel s mily szakadatlan fejlődéssel alakult az én háború előtti lelki életem, az *igy értelmezett* Jézus Szíve jegyében és varázslata alatt (jóval azelőtt, hogy határozottan kibontakozott volna bennem az „Egyetemes Krisztus” eszméje). Abban az időszakban minél inkább bensőséges imára törekedtem, Isten annál mélységesebben „materializálódott” valami lelki és ugyanakkor megtapintható valósággá, amiben — persze, még nem is sejtettem — az a nagy szintézis kezdett kialakulni, amelybe összefoglalható életem egész erőfeszítése: a Föntinek és az Előttem-Járónak szintézise.

Az Isteni a Testibe merült.

Az elkerülhetetlen visszahatásként: a Testi új szint öltött magára (vagy új alakban jelent meg), valami hihetetlen sugár-Energiává változott...

Anyám Krisztusa — egy kezdeti fokon — szinte alig ábrázolható szubsztanciá-vá alakult, „egyediségét veszítette”. De jött a második lépés is: ez az isteni-emberi „szilárd” (akárcsak a régi vasdarab, és ugyanolyan pszichés nyomásra) megvilágosodott, és benseje szinte szétrobbant. Jézus központjában már nem bíbor folt van, hanem patakzók tűzű fókusz, amelynek ragyogása minden körvonalat elborít: először az Isten-Ember vonásait süllyeszti mélybe, aztán minden dolog kontúrját, ami csak körülveszi (13).

Még nem is kezdtem teológiát tanulni, de a „Szent Szív” szimbóluma révén és képe hatására, az Isteni máris valami Energiának, Tűznek alakját, szilárd állandóságát és tulajdonságait öltötte magára: ezáltal lett képes, hogy mindenható behatoljon, most már — *mint egyetlenesíthető Valóság* — a szeretet gyűjtőkanóca-val mindenütt beférkőzzön abba a kozmikus Erőtérbe, amelyben éppen akkor kezdtem tanyát ütni énem másik felével.

2. Az Egyetemes Krisztus

Itt, „pogány” énemben: összpontosulással személyivé alakuló Világegyetem.

Amott, „keresztény” énemben: egy Személy (Krisztusé), aki ragyogva válik egyetemessé.

Vagyis: az egyik módon is, meg a másikon is, minden Anyag révén az Isteni kapcsolódik a teljes Emberihez, az idők vég nélküli távlatain át...

Amint múltak az évek, az Égnek és a Világnak egymást kiegészítő egybefo-nódása egyre tisztábban és folyton szenvedélyesebben bontakozott ki lelki éle-temben. De ezt is hozzá kell tennem: összeütközések is kísérték ezt a fejlődést.

Hadd próbáljam megértetni egyiket is, másikat is.

a) Az összecsapások.

Általában azt mondhatjuk, hogy Nyugaton a misztika (még a keresztény misz-tika is) mindmáig sosem vonta kétségbe, hogy Istent kizárólag „az égben” kell keresni, vagyis többé-kevésbé gyökeresen és mélyen elszakadva ettől a „lenti vi-lágtól”. „Lelkivé válni” ezt jelentette: „anyagtalanná válni”.

Ez volt az Életszentség alapvető egyenlete (és sztatikus Kozmoszban ilyen-ek is *kellett* lennie).

Csakhogy engem az én gondolatvilágom természetes mozgása — láttuk is már — kezdettől fogva ennek a hagyományos beállítottságnak nem ugyan az ellentété-hez, de azt keresztelve vitt előre. Az Anyag — számomra — a Tudat anyaméhe. A Tudat pedig az Anyagból született, onnan jött el, s körülöttünk folyton előre-halad, valami Emberen-túli felé tart. Más szavakkal: *újfajta Szellemet* fedezünk fel, s ez már nem közvetlenül a fejünk felett lebeg, hanem szinte keresztbe vetül az előbbi irányra, előre, mintegy a látóhatáron... Strukturális szükségszerűségből származott, hogy lelkem legmélyén vívódás kezdődjék (14) a Fönti Isten és a valami-féle új Előtünk-Járó Isten között, mert szívemben végérvényesen együtt létezett és föltétlenül egymás mellé került a Kozmikus Érzék és a Krisztusi Érzék.

Ennek az összecsapásnak első nyomait ott látom már gimnáziumi éveimben, amikor velőmbé vágó erőfeszítéssel próbáltam kibékíteni a Természethez fűző vonzalmamat és a Kempis Tamás-féle „Krisztus követése” (bizonyára igen szűkre szabott) evangélizmusát, amelynek szövege reggeli imámat táplálta. Később, Jersey-i „juvenista”-koromban, komolyan gondoltam arra az eshetőségre, hogy végleg lemondok a „Kövek Tudományáról”, amely akkoriban szenvedélyesen érdekelt, s teljesen a „természetfölöttinek” nevezett munkakörnek szentelem magamat. S hogy akkor nem „siklottam félre”, ezt P. T. novicius mesterem robusztus józan-ságának köszönhetem, mert ő — amikor kellett — csak annyit mondott, hogy a Kereszt Istene ugyanúgy elvárja életem „természetes” kibontakozását, mint megszentelődését. De sosem magyarázta meg, hogy miért, vagy hogyan. De már ez is elég volt, hogy kezembe adja a megoldás két csomópontját. Kimásztam a csávából. Aztán a tapasztalat szintetizáló munkája elvégezte a többit: elszakadás és ragaszkodás, lemondás és kibontakozás lassacsckán önmagától kapcsolódott össze bennem valami áthidaló mozgássá, amelynek — 1927 táján — rendszeres teóriáját *Az Isteni Erőtér* első fejezetében adtam meg.

Csak hogy az elmélet még nem gyakorlat. Még ma is állandóan tapasztalom, milyen véletlenek játéka veszélyezteti azt, aki — valami belső törvényt és igényt követve — oda jut, hogy a hagyományos aszkézis jól kitaposott, de ezentúl már emberségünket gyöngítő útjait elhagyja, és az Ég felé törekedve olyan (nem középserű, hanem szintetikus) utat keres, amelyen az Anyagnak és a Testnek dinamizmusa áramlik át a Szellem genezisébe (15).

Ha valaki egyszer egészen komolyan elhatározta (a megszentelődést keresve többé-kevésbé *mindenkinek* ezt kell tennie), hogy lelke mélyén engedni szabadon egymásra hatni az Isten-Hit (fölfelé tartó) s az Emberen-túli Hit (előrelendítő) erejét, bizony néha megrémül (de közben nem állhat meg...), mert értelmének és érzelmvilágának oly sajátos módon kell dolgoznia, hogy újdonsága, merészsége s ugyanakkor paradoxális lehetőségei elképesztik, ha hű akar maradni a vállalt legfőbb útirányhoz: a Föld beteljesítésével érni el az Eget.

Krisztusivá tenni az Anyagot.

E pár szó foglalja össze lelkem egész kalandját, ezt a nagy és pompás vállalkozást. Amint előbbre jutok, néha még most is félek... De lehetetlen volt meg nem kockáztatnom, mert az Egyetemes és a Személyes szintjeit óriási erő közelítette egymáshoz és fejem fölött fokozatosan építette egyetlen ívű boltozatát.

b) *Hogyan jutottam előre.*

Krisztus, az Ő Szíve = Tűz, mely mindent áthatni képes. S csakugyan, lassacsckán mindenüvé kiáradt...

Azt gondolom, hogy e hódító térfoglalás és mindent átölelő ár forrásának azt tekinthetem, hogy igen fontos volt számomra, és lelki életemben egyre növekedett „Isten Akaratának Erzéke”. Hűség az isteni Akarathoz, vagyis a *határozott irányú és világosan megnyilatkozó mindenütt-jelenléthez*, amely a Világ minden egyes elemében és eseményében aktív és passzív módon megtapasztalható. Kezdetben még nem tudatosítottam magamban egészen világosan, hogy ezzel az eminens fokon keresztény magatartással hidat verek Jézus-szeretetem és a Dolgok szeretete közé. Vallási életem első éveitől kezdve sosem szüntem meg szíves-örömet átadni magam ennek az aktív érzésnek, amely a Világmindenségen át egyesít Istennel. S 1924-ben a „Mise a Világ felett”, 1927-ben pedig „Az Isteni Erőtér” tükrözi ennek a „pán-krisztusi” misztikának véleges kibontakozását, amely két nagy viharban — a Háború fürgetegében és Ázsia sivatagjainak szelében — érett meg teljesen.

Ismétlem: végleges kialakulás, — s már akkor befejezetnek tekintettem. Pedig valami még hiányzott belőle, hogy teljesen kibontakozzék.

S íme, mi volt ez:

Ha ma újra olvasom „Az Isteni Erőtér” fiatalos túztól lángoló lapjait, meglepődve állapítom meg, hogy kriszto-kozmosz látásomnak minden lényeges vonása már akkor szilárdan kialakult. De azt is csodálkozva veszem észre, hogy abban az időben még mennyire határozatlan és szinte lebegő volt Világmindenségem.

Az igaz, hogy már szervesen szőtt elemek és jól összekapcsolódó rétegek alkották Világomat, s ez megalapozhatta azt a mindennel egyesülést, aminek érzése akkoriban átjárt és szinte megrészegített. Csakhogy ez a mindent átfogó szervezőség, a krisztusi Diafánia (hogy mindenben Ő ragyog át) sajátos alapja, akkori-ban úgyszólván még csak szétfolyó állapotban létezett szellemem és szemem szá-

mára. 1930 körül a kozmikus Összpontosulás és annak következményei (a Bonyolódás-Tudat Törvénye, az emberi ágak Egybeszövődése, az Omega-Pont létezése a Noogenezis csúcán...) — mindez még nem tűnt elő világosan. Mérhetetlen sokaság, aminek csillagköde megvilágosodott ugyan, de még nem szervezte meg központját az isteni Csillag sugárzásának hatására: íme, akkori „Weltanschauung”-om (világképem) nem sokkal jutott ennél tovább.

Már a következő húsz év munkája és szüntelen boldogsága volt az a látomás, amelyben lépésről lépésre, de mindig ugyanazt az utat követve, erősíti egymást körülöttem a Világ krisztusi Sűrűsége s annak a Világnak kozmikus Sűrűsége, amelynek „egyesítő hatalma” szemem láttára szüntelenül növekedett „összpontosuló hatalmával” együtt.

Kezdetben az engem körülvevő létezőknek és eseményeknek még csak egy-egy részletét tudtam felhasználni, hogy minden dologban Krisztust „építem-szervezzem, vagy pedig Őt viseljem el”. De amint szellemem lassacskán megbarátkozott azzal a ténnyel, hogy minden Anyag egyetlen, óriási, pszichét-szülő önmagára-göngyölödést alkot, akkor e csodálatos spirálisban megjelenő minden egyes kör már lassan-lassan kezdte anyagivá öltöztetni s köröttem egyre érzékelhetőbben összesűríteni az isteni Befolyást.

Egyáltalán nem metafizikai, hanem *fizikai* értelemben: a Megtestesülés Energiája egyre kitarulóbb karokkal öleli át az egyesülés különféle formáit, hogy egyre óriásibb arányokban világítsa meg őket és hassa át éltető melegével.

S ez mindaddig folytatódik, míg végre a hatalmas mozgás végpontján csodálatos egybekapcsolódást sejtet előre, amely már nem pusztán Krisztus és az Anyag homályos összekötődése, hanem a valóban „kibontakoztatóként” meglátott Krisztus és a Fejlődés pozitív kozmikus Gyújtópontja között jön létre.

Az egyetemessé váló Krisztus Szíve egybefonódik a szeretettel áthatott Anyag szívemélyével.

(Folytatjuk)

(12) Ezt többé-kevésbé kiváltotta és táplálta a Nőinek hatása (vö. alább, a Záradéokban).
(13) Ezt próbáltam kifejezni az első „Benson mintájára írt elbeszélésemben”. Három ilyen történetet írtam 1916-ban, két roham között, a lövészárookban.

(14) S meg vagyok győződve, hogy általában minden modern lélek mélyén is.

(15) Az Anyag ilyen lelki hatalmáról és bűvölő hatásáról: lásd **Az Isteni Erőtér** c. könyvem és az **Illés Köpenyéről** c. elmélkedést (1919).

SZÁMUNK ÍRÓI. — *Nemeskürty István* az irodalomtudományok doktora, irodalomtörténész, filmesztéta. Számunkban közölt írása részlet a Gondolat Kiadónál *Fellini* címmel sajtó alatt lévő könyvéből.

Nyíri Tamás tanulmánya egy Jézussal és a Jézus-jelenséggel foglalkozó tanulmányosorozat első darabja. Bár a legmegbízhatóbb és legmodernebb szentírás-tudósok műveire támaszkodik, mégsem biblikus, hanem filozófiai és szociológiai kérdésekre keresi a választ.

Pogány János tanár a budapesti piarista gimnáziumban.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat *két példányban* (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

AZ ÉLET ORSZÁGÚTJA HÚSZ TÉTELBEN

1. Gelsominát megveszik tízezer líráért.

Tengerpart. Nádas-füves homokbuckák. Háttal a nézőnek, nádköteget cipelő nőalak hajladozik. Hangok: „Rosa meghalt, elvisz a motorbiciklis ember.” Egy férfiarc, közléről: Zampano, a mutatványos. Egy lányarc, közléről: Gelsomina, a fogyatékos értelmű lány. Szünni nem akaró anyai fecsegés szóáradata. Gelsomina alázatos beletörődése sorsába: a nádköteget leejti hátáról, mint aki ezzel a teherrel eddigi életétől is megszabadult. Megadó, szelíd, sugárzó mosoly.

Gelsomina kiszalad a tengerpartra, térdre borul. Talán hálaimát rebeg, talán a tengertől búcsúzik, talán a természet erőinek pártfogását kéri. Ő mostantól fogva kiválasztott, a Művészet szolgálóleánya. Talán maga is Művész lehet egykor. Első szavait nagy távolból, a nézőnek háttal lelkendezni el testvéreinek: „Művész leszek, mint a Rosa.”

Zampano áldomásul lakomát rendel: szalámit, sajtot, két fonott üveg bort. És a jajongva fecsegő anya, özvegyasszony, Gelsomináért tízezer lírát — ötszáz forintot — kap.

2. A mutatvány.

Íme, a Művész: utcán összeverődött, áhítatosan figyelő tömeg körének közepén Zampano megajándékozta művészetével az emberiséget. Egy láncot feszít szét mellén, s ezt az egyperces mutatványt nagy tapasztalatra valló, gondosan felépített szónoklattal készíti elő. Szakmai tudás; fölény; erő; bátorság. Gelsomina szent áhítattal bámulja a Művészt, akihez most már ő is tartozik. A dicsőség fényéből rá is árad egy kis sugár.

3. Beavatás a Művészetbe.

Gelsomina a nagy pillanatnak kijáró izgalommal hallgatja Zampano oktatását. Feszülten figyel, egész lényével tanulni akar. Egyelőre még csak segédi teendőkről van szó: hogyan kell megverni a dobot és bejelenteni, hogy Zampano megérkezett. Zampano az ültegektől sem riad vissza, hogy ebbe a fontos ténykedésbe beavassa Gelsominát. Gelsominának fáj a csípős vesszősuhintás, de még jobban fáj, hogy trombitálni nem tanulhat. Zampano első és végzetes drámai vétsége: a trombitát elzárja Gelsomina elől. A trombita a magasabb rendű alkotótevékenység jelképe. Ebben van az igazi muzsika, Gelsominának azonban nem szabad kicselesni belőle.

4. Beavatás a szerelembe.

Este a leponyvázott motoron. „Hogy is hívnak?” — kérdezi Zampano Gelsominát. Közönyösen, minden előkészítés nélkül zavarja be a lányt a ponyva alá. Pedig Gelsomina tiszteli őt és hálás neki; Zampano még azt is elnézte, hogy nem tud főzni. Ezért nem lenne Zampanónak nehéz dolga, ha legalább csak annyit udvarolna, mint az állatok. Mint egy kandúrmacska, vagy mint egy madár. De Zampanónak minden gyengédség és érzelem idegen. Ezért nem igazi Művész, bár annak tartja magát. Gelsomina másnapi halvány, megbocsátó mosolya ezt mintha tudná is.

5. A művészet gyakorlása.

Gelsomina első fellépte: Zampanóval páros jelenetet ad elő. „A vadkacsa és a vadász.” Az egybegyűlt nézők pompásan szórakoznak. Mintha egy kicsit jobban élveznék Gelsomina lényéből fakadó és ezért természetesebb bohóckodását, mint Zampano rutinos faragatlanságát. A művésznőnek határozottan sikere van.

6. Gelsomina csalódik Zampanóban.

Az elégedett Zampano jutalmul egy kocsmába viszi ebédelni Gelsominát. Kétféle fogás is van, és Gelsominának — akit Zampano „a feleségem” megtisztelő

titulussal prezentál a pincérnek — szabad mindkét fogást végigennie. A bankettet azonban egy Vörös Nő zavarja meg, akit Zampano asztalához invitál és akivel eltűnik, a járdá szélén hagyva az immár nem gyanútlanul, de mégis hűségesen várakozó Gelsominát. Egy magányos ló kocog el a járdán gubbasztó lány mellett. Gelsomina nagyon szomorú, ezt nem érdemelte.

7. *Először az emberek között.*

A társadalom először szólítja Gelsominát: bújjon meg oltalmazó szürkeségében, hagyja ott Zampanót. De Gelsomina már beavatott, nem is figyel a hívásra. Az ő sorsa kivételes sors.

Hajnal. Gelsomina még mindig a járdán gubbaszt. Mellette gondosan letakart tányér leves, ki tudja mióta hűl ott a kövön. Gyerekek ácsorognak Gelsomina körül, egy ablakban nő könyököl. Csend van; egy kisgyerek előrelép, kiflit nyom a durcás Gelsomina kezébe. De a mutatványoslány nem nyúl az ételhez. Pedig az emberek szánják és szeretik. Egy asszony figyelmezteti, hogy Zampano a közeli réten hortyog. A lány szalad a rétre.

Valóban ott alszik Zampano. Most már, hogy megkerült, akihez tartozik, Gelsomina felszabadul és élni kezd. De magányosan, csak úgy magának. Csupán egy gyerek követi a táncolva lépegető Gelsominát, aztán az is lemarad. Gelsomina egy távirópózna titkait hallgatja, aztán paradicsomot ültet. Talán szeretne a réten megtelepedni, talán csak azért ülteti el a magokat, hogy ne menjenek veszendőbe, keljenek ki és legyenek más hasznára.

De Gelsomina ezt talán nem is érti, mert hazulról elkerülve eddig csak mint mutatványos, mint mulattató került az emberek közé, akik őt figyelték, akiket ő és a nagy Zampano vonzott oda.

8. *A művészet mint küldetés.*

Pusztai lakodalom. Gelsomina és Zampano csengős sipkában, csengős harisnyában táncol a tágas udvarra kitett asztalok között. Jelen van a plébános, a falusi előljáró, az örömszülők. Megbecsülik a jocularokat; enni, inni kapnak.

Gelsominát a tanyai gyerekek nagy titokzatoskodva egy padlásszobába csalják. Ott fekszik a hülye és nyomorék Osvaldo. Egy pelerines kisfiú, akit majd a *Nyolc es fél*-ben látunk viszont, arra kéri Gelsominát, mulattassa Osvaldót. Gelsomina érzi, hogy ez nagy és magasztos pillanat. Minden tudását összeszedve kezd komédiázni, hiszen a művészet küldetés, hogy elviselhetőbbé tegye az életünket; küldetés és varázslás. De mire Osvaldo egyáltalán fölfogná, hogy mi történik körülötte, bejön egy ápolónő-apáca, nyilván a rokonságból, és elhessegeti a gyerekeket.

Ezalatt Zampano újabb kalandot szimatol: egy majdnem új csíkos öltöny fejében férfias vigaszt nyújt a tanyai háztartást vezető szikkadt, agyondolgozott özvegynek. A minden tekintetben sikeres ügylet lebonyolítása után fűtyörészve próbálgatja a ruhát a pajtabeli szállásukon és még dicsekszik is Gelsominának.

Ez már sok: Gelsomina másodszor csalódik Zampanóban. Most már nyíltan fellázad: „a munka nagyon tetszik, de maga nem”.

9. *Gelsomina elhagyja Zampanót.*

Hajnalban Gelsomina felszedelőzködik és megszökik az alvó Zampanótól; pontosan úgy, mint majd Zampano fog megszökni tőle. Mit csinál a magányos és független Gelsomina? Mihez kezd magával? Élvezi a létezést; egy katicabogarat babusgat, majd önfeledten figyel három libasorban haladó zenészt, akik boldogan, varázslatosan, *önmaguk szórakoztatására* muzsikálnak, s a lányra ügyet se vetve végtelen természetességgel masíroznak az országút felé. Az időtlenségből jöttek és az időtlenségbe vesznek. De ha nagyon pontosak akarunk lenni, lehet, hogy a tanyáról jönnek ők is, talán a lakodalomban muzsikáltak.

10. *Gelsomina találkozik az Igazi Művésszel.*

A városban. Búcsú van; körmenet. Ahítat. Aztán a kötél-táncos! Fenn, a magasban, házak közé kifeszített kötélén szinte lebegve táncol egy mutatványos, kísé-
rőnője mikrofonba mondja magyarázó szavait és ezt a szöveget hangszórók szórják az emberek közé. Mennyivel nagyszerűbb mutatvány ez, mint Zampanóé! Olyan ez a kötél-táncos, mint egy angyal, szárnyai is vannak és a kötél közepén, vagy húsz méter magasban, makarónit eszik. Gelsomina a szakmai beavatottak elismerésével figyeli a mutatványt. Ez az igazi művészet, ez az embereket felszabadító nagy erő! Hányan nézik, hányan tapsolják, hány ember örül most egyszerre és néz napi gondjait feledve a magasba.

Gelsominában megfészkelte minden lázadás, minden továbblépés, minden változtatás és fejlődés csirája: az összehasonlítás. Melyik az igazibb művész?

11. *Zampano felbukkan* és magához veszi Gelsominát, mint egy elveszített és megtalált tárgyat.

Vége a nagy mutatványnak; Gelsomina rámosolyog az ócska automobilba szálló kötél-táncosra, aki visszamosolyog.

A kihalt, éjszakai téren, egy szökőkút mellett a maga suta kis mutatványait gyakorolja az élménytől felzaklatott félkegyelmű lány. Katonásdit játszik. Bedübörög Zampano motorja. Nincs menekvés. Vele kell menni. Zampano annyira örül Gelsomina megtalálásának, hogy bár titkolja örömét, elfelejti megverni.

12. *A művészek közösségében.*

Cirkusz. Római külváros. Gelsomina kora reggel köszöntgetve megy a kúthoz, és neki is mindenki nyájasan visszaköszön. Más ez, mint az őt szánkozva szerető emberek között. Itt — otthon van. Ők itt mind egyenrangúak. Gázsi sincs, mindenki külön tényező a saját száma után, mondja atyai demokratizmussal a cirkusz-igazgató. Csodálatos véletlen: ehhez a cirkuszhoz csapódott a kötél-táncos is, gúnynevén a Bolond. A Bolond és Zampano régi ismerősök, de nem szívelhetik egymást. Íme, a Bolond most is beleköt Zampanóba, s ennek Gelsomina szemtanúja. Az esti előadáson a két művész: erő és ügyesség, szellem és fizikum, művészet és szórakoztatás párviadala tovább folyik. A Bolond a lánctépő-szám kellős közepén a közönség köréből bekiált Zampanónak, hogy: „Telefon!” Zampano megsemmisül, a közönség kacag. A szellem és ügyesség győzött a parlagi szórakoztatás fölött, bár nem elégánsan, mert a Bolondnak nem volt igaza, és ezt mindenki tudja, az igazgató is. Ez a Bolond nagy drámai vétsége, ezért kell majd meghalnia. Pedig, mint maga mondja: „nekem semmi bajom vele, de muszáj ugratni ezt a Zampanót”.

13. *Gelsominát beavatják az igazi művészetbe* és megfújja a trombitát.

Amíg Zampano a városban van, a Bolond foglalkozni kezd Gelsominával. Sokkal bonyolultabb számra tanítja, mint Zampano, és sokkal nagyobb türelemmel. Nem is veri meg, ha hibázott, csak leszamarazza. A számnak az a lényege, hogy a Bolond egy kis hegedűn gyönyörű dallamot hegedül, de a legszebb pillanatban a titokban odalopakodó Gelsomina nagyot fúj a trombitába és ezzel elrontja a hegedűs örömét. Ez nagyon mulatságos. A trombitába a megfelelő pillanatban szabad csak belefújni, de akkor viszont nagyot és recsegeve kell szólnia.

Mikor a Bolond látja, hogy Gelsomina milyen ügyes, tovább taníttatja a hangszer használatára, melyet Zampano oly szigorúan eltiltott Gelsominától.

Ki is tör a botrány: a féltékeny Zampano, aki azért nem engedte trombitálni Gelsominát, nehogy a lány többet tudjon, mint ő, s így a kiszolgáltatottsága megszűnjön, elzavarja a Bolondot, aki egy vödör vizet zúdít az erőművész nyakába. Zampano kést ránt és a közeli kocsmáig kergeti a rémült Bolondot; a csendőrök lecsukják Zampanót.

14. *Gelsomina értelme megnyílik és vállalja sorsát.*

Míg Zampano a fogdában ül, Gelsomina választás elé kerül. A direktor mind Zampanót, mind a Bolondot kitiltotta a cirkusz közösségéből, de Gelsominának fel-

ajánlotta, hogy tartson velük. Másodszor hívja Gelsominát az emberek közössége: először a világ, most pedig a művészek — a vele egyívásúak — társadalma. De a Bolond rábeszéli a lányt, maradjon Zampanóval. Maradjon, mert bármilyen ember is Zampano, bármilyen rossz mutatványos, tehát nem igazi művész: szereti Gelsominát, és ez mindennél erősebb érv. „En például egy napig se tartanálak” — mondja kegyetlenül a Bolond —, ő viszont valószínűleg szeret téged. És te ezáltal találsz meg a helyedet az életben és a világban; ugyanis „minden jó valamire, még ennek a kavicsnak is megvan a rendeltetése; még te is jó vagy valamire” — bár az összefüggéseket senki más nem ismeri, csak az Isten. Ezért Gelsomina igazi rendeltetése Zampano, s ehhez képest a művészet gyakorlása is másodrendű dolog. A Bolond a beszélgetés emlékére, amit Gelsomina tökéletesen megért és megnyílt értelemmel felfog, három ajándékot ad Gelsominának:

egy nyakláncot
egy kavicsot
és egy dallamot.

Gelsomina tehát másnap reggel megvárja Zampanót, akit kiengednek a csendőrségi fogdából, és aki örül Gelsominának, bár ezt nem mutatja.

15. *Gelsominát harmadszor hívja egy emberi közösség.*

Távoli hegyi utakon kanyarog a motor-tricikli; egy apácát visznek, aki beinvitálja őket éjszakára a kolostorba. A kolostori élet hasonló a vándor művészek életéhez, mondja a kis apáca: a mi életünk is vándorlás, örök átmenet a tegnaptól a holnapba, a földi életből az örökkévalóságba. Azonos a mi sorsunk. Az okos pillantású apáca felméri Gelsomina kiszolgáltatottságát: felajánlja, hogy maradjon közöttük. Gelsominában nagy a kísértés, mert Zampano az éjszaka kegytárgyakat akart lopni egy oltárról, és ez megbotránkoztatta, de mégis Zampanót, tehát a szenvedést és a bizonytalanságot választja.

16. *Zampano megöli a Bolondot.*

Zampano megpillantja az országúton a defekttel vesződő Bolondot. Rátámad; csupán meg akarja verni, de iszonyú erejével — amit a Bolond annyira megvetett és kicsúfolt, mint haszontalanságot — leteríti és megöli. Gelsomina szeme előtt meghal egy ember. Meghal az igazi művész, a tiszta, a jó, az igaz, aki neki azt tanácsolta, hogy maradjon Zampanóval, ezzel a gyilkossal. Szinte nyájasan hal meg; „megöltél” — kap a tarkójához bocsánatkérő mosollyal és lehatnyatlik.

Zampano lázas gyorsasággal és ijesztő szakértelemmel autóbalesetet imitál és elrobog.

Gelsomina nem képes szabadulni a sokktól; értelme újra elborul és csak annyit képes motyogni, hogy „a Bolondnak fáj valamije”.

17. *Zampano elhagyja Gelsominát.*

Megint egy fellépés, megint a szokott mutatvány. Rutinmunka. Zampano kedvetlenül dolgozik, unottan szajkózza betanult szövegét, az érdeklődő is kevés. Gelsomina dacosan sztrájkol: nem segít Zampanónak. Nem is eszik. Elméje elborult. Beteg.

Mikor a kopár, havas hegyek között éjjeli vackukra bújnak, egy tető nélküli, csupasz kőfalakból álló elhagyott tanyán, Zampano megrémül Gelsomina makacs motyogásától. Háttha egyszer elárulja? Pedig ő nem is akarta a Bolond halálát. Csak meg akarta verni. Gelsomina nagy nehezen elszenderül: Zampano megszökik tőle, pontosan úgy, mint a lány tőle annak idején. Betakargatja és némi lelki tusa után mellé teszi a féltett trombitát. Legyen az övé, Ezzel Zampano önmaga előtt is beismeri, hogy a lány szépen muzsikál, szebben, mint ő. Zampano talán nem is tud trombitálni, csak van neki egy trombitája. Ha akkor megtanítja Gelsominát trombitálni, ha túri, hogy muzsikáljon, Gelsomina nem sérti meg őt azal, hogy a Bolondtól tanul, aki őt, Zampanót megalázta.

Zampano óvatosan elsompolyog, a motorját is csak tolja. Gelsomina ott alszik a kőfalak között, a sivár téli tájban.

18. *Gelsomina meghalt, de a művészete él.*

Öt év telt el. Zampano törpék és nyomorékok cirkuszában tengődik. Még a zene is hamisan szól. Nézőket toboroznak az esti előadásra. A tengerparti falu utcáin ténfergő Zampano egy dallamot hall. Gelsomina dallamát, amit a Bolondtól tanult, és amit szívesen trombitált. Egy teregető asszony dúdolja a dallamot. Zampano izgatottan kérdezősködni kezd; a teregető asszony elmeséli, hogy a dallamot egy félnótás lánytól tanulta, aki errefelé muzsikált és sokszor üldögélt a tengerparton. Egyszer megbetegedett, befogadták, nemsokára meghalt. Ennek már vagy négy-öt éve.

Zampano elköszön, tovább ténferog. Szól a dallam, Gelsomina muzsikája. Bánatos és mégis vigasztaló. Leverő és mégis erőt adó. Talán a hit, talán a szeretet dallama.

19. *Az utolsó fellépés az élet országútján, az élet cirkuszában.*

Zampano kedvetlenül, unottan és rosszul szerepel. Már ez a lánctépés sem a régi. Gyér taps. Gyorsan be a legközelebbi kocsmába.

Alkohol. A részeg Zampano beleköt megmaradt barátaiba, verekedik, hordókat hajigál. Rugdal, kalimpál. Üres, torz és haszontalan ember. Egy gyilkos, aki egy havas hegytetőn magára hagyta egyetlen társát, akit megvett ötszáz forintért, és aki később őt választotta, pedig mást is választhatott volna, háromszor. Ezt mi tudjuk, Zampano még nem tudja. Tompa agya tompább, mint Gelsomináé volt a megvásárlás pillanatában. De már gyürkőzik, már mocorog, már születőben van benne egy gondolat. Már kínozza a lelki-furdalás.

20. *Zampano megvilágosodása.*

Zampano részeg fővel bebotorkál a tengerbe. Vízet fröcsköl magára, aztán kilábal a partra. Leheveredik a homokba. Aztán följajdul és térdre borul. Felnéz az égre. Arcát világosság önti el. Az értelem fénye. Szenved. Most már tudja, hogy mit tett. Már tudja, hogy kicsoda is ő. Bűnbánatot érez.

Zampano szenved. Ember.

Ez a történet tehát jelképes értelmű. Olyan, mint a középkori tanító moralitások, és az is. A filmmese szerkezetéből világosan kitűnik, hogy a rendező annyi jó és rossz film, regény, dráma konfliktusait a végső alapképletté egyszerűsítette. Ezt a Gelsomina-Zampano-Bolond hármast könnyűszerrel beöltöztethetnének bármilyen ruhába, betehetnének őket bármilyen kor társadalmába. A kérdés az, hogy vajon nem a keserű valóság megmutatása elől menekült-e Fellini ebbe az időtlen vagy annak tűnő témába? Ha igen, joggal marasztalhatnánk el. Az olasz film és az olasz társadalom nagy nehézségekkel küzdött már 1954 körül is; nem kellett volna-e inkább azokat — akár *A bikaborjak* témakörét szélesítve — bemutatni? Csakhogy nyilvánvaló: Fellini moralitása a jelenben is kellő érvényű, és kortalansága nem azért érződik, mert a rendező ebbe menekült, hanem fordítva: a film olyan jó, problémafelvetése annyira a lényegre koncentrálódik, hogy erkölcsi tanítását nemcsak ma érezzük érvényesnek, hanem az emberiséggel egyidős problémák fejtegetésének tartjuk. Fellini úgy érezte, hogy a felületességet az olasz hétköznapiok annyi megejtő keserű apróságának további ábrázolása jelentené; mi mást, mi újat, mi lényegeset tehetne ő ahhoz, amit De Sica a *Biciklitolva-jok*-tól az *Umberto D*-ig, Germi — éppen Fellini-könyvek nyomán — az *Örvényben*-től a *Reménység útja*-ig kifejezett? Fellini éppen a felületről akart a mélybe hatolni, a dolgok gyökeréig, s itt akarta az igazi problémákat tetten érni. Látszólag ezek „csupán” morális problémák s mint ilyenek, azonosak a tételes vallások, így a római katolicizmus erkölcsi tanításaival. Ha azonban e felismerés alapján Fellinit mint a művészet perifériájára szorult erkölcsprédikátort marasztaljuk el, becsapjuk önmagunkat. Vajon biztos-e az, hogy Fellini moralitásai nem érintenek fontos társadalmi kérdéseket? Hiszen Zampano, a Bolond és akár Gelsomina min-

den tette, minden konfliktusa mögött az a probléma feszül, hogy milyen viszonyban vannak a társadalommal. Hogy képesek-e, akarnak-e beilleszkedni valamely közösségbe — (legyen az a szélesebb értelemben vett társadalom, vagy a művészek cirkuszi közössége) —, vagy talán éppen azért nem illeszkednek be a szokott módon, mert mint szent beavatottak, mint művészek éppen a helyzetükből fakadó előnyöket kihasználva akarnak ennek a társadalomnak szolgálni, nevelve, mulattatva és tanítva őket, egyszersmind pedig önmagukat is kifejezve? És ezzel máris ott vagyunk minden igazi művész leggyötrőbb, legbensőbb problémáinál; Fellini ezeket a problémákat unos-untalan kifejezésre is juttatja, akár *Az édes élet*-ben, akár a *Nyolc és fél*-ben: mikor művész valaki? Mi a művészet feladata? Ha egy művész kifejezi önmagát, kifejezi-e azzal korát is és tanítja-e kortársait? Meg is fordíthatjuk tehát a dolgot és azt is mondhatjuk: Fellini a neorealizmusnak az élet nyomorát ábrázoló számos felületi megfigyelése után először összpontosította figyelmét a lényegre: művészet és társadalom viszonyának megvizsgálására.

Nem érdektelen ezzel kapcsolatban magát Fellinit is meghallgatni:

„Mikor a valóság helyett egy ál-valóságot találtak ki az emberek ámitására, ők az igazi valóságra lettek kíváncsiak; akkor a dokumentumszerűen hű valóságábrázolásra volt szükség. Most viszont, hogy a valóság már kimondható és tanulmányozható, egy normális és lapos valóság birtokában költökké kell válnunk. Mindenfélét ki kell találni, hogy mondandónkat közölhessük. Már nem elég a pusztán dokumentum... Unom a sóhajtozókat, akik folyton azt nyöszörgik, hogy mennyivel jobb is volt akkor, amikor még rosszabb volt.”

E szükséges kitérő után most már nyugodtan figyelhetünk az *Országúton* szertűnk legfontosabb — bár korántsem egyetlen — mondandójára.

Gelsomina kétségkívül a művészettel találkozik sivár és kurta kis életében. Minden: a társadalom, a környezet, a külvilág eseményei ehhez igazodnak. Ehhez képest az, hogy ezek a művészek milyen színvonalon azok, éppoly mindegy, mind az a kérdés: vajon mekkora művész volt valójában Gilles, Watteau bohócának valódi modellje. Azaz: annyiból nem mindegy, hogy Fellini valami szokatlan és megrendítő alázattal, mindenféle sértődött cinizmus nélkül őszintén vallja és hangsúlyozza, hogy az a bizonyos „Nagy” művészet se több voltaképpen, mint amilyen ez az elgyötört kisemberek arcára halvány mosolyt varázsoló szerény bohóckodás. Nem is kétséges, hogy Fellini ezt halálisan komolyan gondolja: elég felidézni akár *Cabiria kalandjait*, akár *Az édes élet* szívszorongató mulatójelenetét, amikor Polidor juhnyájának képzelt léggömb-nyáját terelget maga előtt, akár pedig a *Nyolc és fél* záróképsorát, amikor a köpenyes kisfiúhoz a bohócok állanak legközelebb a végső, mindent feloldó körtáncban.

Gelsomina a művészet kétféle képviselőjével találkozik: a rutinos szórakoztatóval és az önmagát is kifejező művésszel. Végzetes lelki válsága legalább annyira fakad ebből a konfliktusból, mint amennyire a Bolond erőszakos halálából; azaz: a Bolondnak voltaképpen azért kell meghalnia, mert igazibb művész Zampánónál. Ő az, aki trombitálni tanította Gelsominát s ezzel a lány birtokába jutott annak a dallamnak, amit Zampano sohasem tudott se kitalálni, se felidézni. És most itt van egy meghökkentő gondolat: Gelsomina e titok birtokában fájdalom nélkül megválhatna Zampánótól, s gyakorolhatná az igazi művészetet, mint a Bolond: de ő mégis Zampánóval marad, bár szenved ettől az együttléttől. Megvilágosodása után zavarja a férfi tunya butasága; csakhogy az emberi együttlét, egymás segítése, életünk egymásnak áldozása — mondja Fellini — még a művészetnél is fontosabb. Fontosabb, mert áldozat. Ilyen felismerésig Gelsominán kívül Fellini egyetlen hőse sem jut el; minél kevésbé jelképek, minél inkább bele vannak ágyazva az életbe, mint már Cabiria, s még inkább Marcello: eljutnak ugyan a felismerésig, de életükön már képtelenek váltóztatni.

Bámulatos Giulietta Masina játéka. Fintorai, gesztusai, szerény mimikája, ta-
karékos, bár szertelennek látszó mozgása a filmművészetben szokatlanul mély színi-
kultúrára vall. Sugárzik belőle a belső derű, a lelki szegények boldog tisztasága,
még az értelemnél is messzibbre jutó érzelem, a saját magába vetett tiszta hit és

a mások gonosztettei miatti fájdalom. Mindig az fáj neki, ami másoknak fáj. Ez a fogyatékos értelmű kislány nem maradt meg az állati vegetáció szintjén — milyen könnyű lenne ezt eljátszani —, ember ő, s még azt is érezzük, hogy különb mint a legtöbb kiművelt lény.

Jelenléte mindenütt derűt és — furcsa módon — biztonságot sugároz. Ahol ő van, kivirágzik a sivár táj. Fellini képsorai máskor szinte túlcsoordulnak a jelképektől, a gazdag ornamentikától; ez a szép film olyan kietlen és üres tájban van fényképezve, hogy az már majdnem az esztétikum tagadása. Ha éppen letérünk az országútról, emberi települések szélein, tanyákon, elhagyott hegyi kunyhók között, magányos hegyi kolostorban fordulunk csak meg, a házak olyanok, mint szeméttelen széthajigált haszontalan tárgyak, növényzet szinte sehol: Zampano lelke ez a táj.

S mitől virágzik ki?
Gelsomina szeretetétől.

HÁROM KÖLTŐ VERSE

Misztérium

Az életem
részesedés mindenben.
Szüntelen áramlás.
Szüntelen jelenlét.
Szavaim, mint a követek
előttem járnak,
s jelek szegődnek a nyomomba.

Lobogóm
tenyérynyi folt az égen.
Nem felhő, nem fantázia.
Fény és reménység.
Egy ajtószárny.
Egy angyal szárnya.

CSANÁD BÉLA

Diogenész látomása

Amikor csak
hordók épülnek a világon,
s olyan lesz városunk,
mint óriási camping,
nem kellenek majd
se lámpák, se utcák,
se rendőr a térre,
se plakát a falra.
Virágok nőnek az égen,
s szívünkben nyílnak
a csillagok.

CSANÁD BÉLA

Cserép

Hallgass bujtogató
tisztán hallassék a hang
éjjel-nappal faggatlak
anyám
útközben hol herdáltam el
a nevetést
arcom eredetét kő-lényegét
kivallják az idő só-nyomai
véletlen harmóniát
keresztülhúznak rovások
amit nem mondhatott
nem mond el már soha
a test leborítandó pohara
cserepek önáltatása

RÁBA GYÖRGY

Örökké

Tulipánok tűzében perzselődöm
örökké így lesz:
lobogok fájok fénylek
minden őszön

Kertekbe járok
hatalmas kertjeimbe
Bozontos virágok arcán
a lélek kiterítve

Mosta eső lúgozta hó
fénylik mint a fagy
s fény-puha szelek ölében
magára marad

Kis pityergő gyerek
lekuporodik a porba
s vár hoqy mezéből kilépve
egy tündér karon fogja

BANOS JÁNOS

ÚR AR MIHÁLY ANGYAL

Mihály főangyal, régiesen arkangyal, a mennyei seregek fejedelme. Zsidó jelensége: „ki fogható az Istenhez”, deákul: quis ut Deus, középkori szakrális nyelvünkön: Szent Mihály úr, Úr Szent Mihály, Úr Mihály angyal. Helynévi emléke: Szent-mihályúr.

Vannak azonban nyelvünkben még archaikusabb megnevezések is. A Te-leki- és Székelyudvarhelyi-kódexben olvasható *ar*, eredeti hangzása szerint esetleg *ár* szavunk már régen kihalt nyelvünkéből. Az említett kódexekben is csak ötször fordul elő, mindannyiszor Mihály arkangyallal való említésben. Nem is egymagában, hanem az *úr* szóval együtt: *úr ar Mihály angyal*, *úr ar Mihály arkangyal*. Ugyanezekben a kódexekben a Szent Mihály arkangyal is olvasható, tehát a két alak váltakozik egymással. Később azonban a szent kiszorította az ősi *ar*, *ár* jelzőt.

Az *ar* szó nyelvtudományi kutatásaink szerint honfoglalás előtti, pogány szakrális világunkba, szókincsünkbe gyökeresedett ótörök jövevény, amelynek jelensége »szent«, »legfőbb«. Az *úr* eredeti értelme is hasonló. Archaikus nyelvhasználatunk az *úr* ar alakot lelkendező hódolatból egyszerre mondogatta, és adataink szerint később egyedül Szent Mihály arkangyalra, a mennyei seregeknek egyszerre tisztelt és rettegett fejedelmére, a lélek túlvilágra költözésének kísérőtársára, vőfélyére és bírójára alkalmazta.

Szent Mihály arkangyal — írja *Ilyés András* barokk egyházi írónk — azelőtt a Synagoga fejedelme volt, most pedig az Anyaszentegyházé. Röviden, hittudományi meghatározás szerint az Ószövetségben a választott népé: Mihály a nagy fejedelem, ki a te népedért helytáll (*Dániel* 13,1), az Újszövetségben pedig Isten népéé. Ő a praepositus Paradisi, salutis Signifer. Mihály akadályozza meg Izrael fiainak bálványimádását. A zsidó hagyomány szerint ugyanis Mózeset ismeretlen helyen angyalok tették el, nehogy bebalzsamozott holttestét bálványként imádják. Az őrdóm megküzdött Mózes holttestéért Mihállal (*Júdas* 9), de a viadalban alulmaradt.

A mennyei seregek fejedelmeként jelenik meg János jelenéseiben (12,7-9): Akkor nagy harc támadt a mennyben. Mihály és angyalai megtámadták a sárkányt... A földre taszították, és vele együtt lezuhantak a sátán angyalai is.

Mindezekből érthető, hogy Mihály az egyház oltalmazója, küzdelmeinek pártfogója. Ősi hagyomány szerint patrónusa a keresztény katonáknak is főleg ha a pogányság ellen, a hitért küzdenek. A világ végén harcolni fog minden hívő keresztény lélekért, hogy kiragadjon a sátán hatalmából. Már a haldoklókat is oltalmazza, majd átvezeti őket a másvilágra. Ő teszi mérlegre az ember jócselekedeteit és gonoszságait. Eszerint ítéli majd az Úr üdvösségre vagy örök kárhozatra.

Karl Meisen kiváló német néprajzi kutató találóan állapítja meg, hogy amíg a szentek földi életükkel váltak méltóvá a megdicsőülésre, a hívek tiszteletre, és csak haláluk után jutottak az angyalok társaságába, addig Mihály, Ráfael és Gábor arkangyalok nem osztoztak Éva gyermekeinek mulandó sorsában, hanem az idők kezdetétől szolgálnak a seregek Urának. Ennélfogva életükről, érdemeikről sem lehet olyan értelemben beszélni, mint a szentekéről. Nem lehet szó tehát mennyei születésnapjukról, azaz földi haláluk órájáról sem, amelyen a hívek ünnepüket évről évre megülnének. Ereklük, testi maradványaik nyilvános kultuszára sincs mód, mert ilyenek nincsenek. Nem lehet életük földi állomásaihoz, sírjukhoz sem zarándokolni. Tiszta szellemek lévén, ábrázolásuk is csak művészi, szimbolikus hitelességre tarthat számot.

A kultuszképződésnek e hiányzó föltételei ellenére Mihály a népi jámborságban kivételes helyet, rangot foglalt el. Ő volt a bizánci birodalom patrónusa, a császár testőre, ő a protecteur de la France, ő a deutscher Michel, a magyar közép-korban — mint láttuk — egyedül ő az Ar Szent Mihály.

A Mihály-kultusz a keleti egyházban, főleg Konstantinápolyban bontakozott ki először és nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy a birodalom pártfogójaként, katonaszentként tisztelte. A bizánci jámborság vonzási körébe tartozik a dél-itáliai Monte Gargano. A kultusz mindenestre a nyugati egyházban a Bizáncból ihletett területeken tűnik föl először. A VI. században említik, hogy a római Szent Mihály-bazilika felszentelésének napja szeptember 29. Ez válik Nyugaton általában az arkangyal névünnepevé, egyúttal az európai kalendárium egyik legteljesebb napjává.

A legenda Monte Gargano mellett Mihálynak egyéb megjelenéseiről is tud. Ilyen az Angyalvár, amely eredetileg pogány római erődítmény volt. Később az arkangyal szobrát állították a homlokzatára, amely a legenda szerint Nagy Szent Gergely pápa és a római nép könyörgésére kardjával távozásra kényszerítette a pusztító járványos betegségeket. A vár tetejére IV. Bonifác pápa Mihály tiszteletére a VII. század elején kápolnát emelt: ecclesia sancti Angeli usque ad coelos.

Európa másik híres-nevezetes Mihály-kultuszhelye Mont Saint Michel (Mons Sancti Michaelis in periculo maris) Normandiában. Fekvése, templomának szépsége miatt a középkor a *Napnyugat csodája* néven emlegette. Európa minden tájáról zarándokoltak ide, nyilván magyarok is.

Mihályról egyébként nemcsak hegyeket, hegyen épült várakat, várkápolnákat, templomokat neveztek el, hanem bizalommal ajánlották a városkapukat (Pozsony, Sopron) is az arkangyal oltalmába, hogy a lakosságtól riassza messzire a lesben álló, besurranásra készülő gonoszleket, járványokat, ellenséget.

Mihály igazában talán az első keresztény évezred fordulóján, a chiliasmus szorongó időszakában vált halottak szószólójává. Temetőket, cintermeket, ezeknek kápolnáit, csontkamráit (ossarium, Karner) ajánlják az ő hathatós pártfogásába. A temetők az utóbbi századokban már kikerültek a város szélére, de a Mihály-kápolnák bent a város szívében még sok helyen őrzik, hirdetik a küzdő és szenvedő egyház köveivel is kifejezett együttesét, szövetségét.

Már Szent István magának és királyi házának örök üdvösségére Mihálynak szenteli a veszprémi székesegyházat (1009). Ő a patrónusa a váci egyházmegyének is. Mihály és Gábor zománcképe tűnik föl a Szent Korona alsó részén, Dukas Mihály ajándékán. Moravcsik Gyula utal rá, hogy a koronázási szertartás ősi bizánci szövege szerint az új császár előtt maga Mihály arkangyal tárja majd föl az uralom kapuit. Ez a hit a magyar királyi udvarban sem lehetett ismeretlen. Szintén Moravcsik szerint egy XI. századi miniatúr II. Basileos császár koronázását úgy ábrázolja, hogy Krisztus nyújtja a koronát a császár feje fölé, Gábor teszi a fejére, Mihály pedig lándzsát ad a kezébe. Aligha kétséges tehát, hogy a két arkangyal a koronázás, illetőleg uralkodói hatalom égi eredetére akarja a mi királyainkat is emlékeztetni.

Már a középkorban ismeretes volt a Szentmihályhegy, újabb nevén Vonyarcvashegy, amelyet valamikor körülfolyt a Balaton. Hajdanában remeteség virágzott az arkangyal tiszteletére szentelt kápolna mellett. A remeték nyilván a balatoni vízen járókért, illetőleg a közeli szőlőhegyek áldásáért is imádkoztak. Régebben sokan temetkeztek köréje. Voltak még távolabbról is, akiknek utolsó kívánsága az volt, hogy ebben a temetőben legyen a sírjuk. Nem tartjuk lehetetlennek, hogy a vonyarci kultusz még a Mont Saint Michel középkori hazai sarjadéka.

Mihály az Utolsó Ítélet angyala. Hol a világtéelő Krisztus társaságában, hol pedig önállóan, két kezében karddal és mérleggel jelenik meg középkori templomaink kapubejárata fölött, vagy bent, a diadalíveken. Bucsuta göcseji falu hagyományára szerint a Holdban is ő méregeti a lelkeket. Mindenképpen emlékeztetni akarja a keresztény lelket a nagy számadásra: a halálra és ítéletre.

Zseliz (Zeliezovce) freskójának, Becsei György megítéltetésének angyalát — attributum híján — nem lehet föltétlenül Mihály arkangyallal azonosítani: mondanivalójával mégis őt, egyben az ars bene moriendi képzetkörét idézi. A freskó személyi vonatkozásait Lepold Antal tisztázta. A Becsei család múltjához két véres cselekedet fűződik. Becsei Imre ölte meg Zách Felicián Sebe nevezetű leányát, Becsei György pedig Károly Róbert vetélytársát, Durazzói Károlyt. György

1364-ben halt meg. Leánya, Margit ajánlotta föl a zselizi kegyúri templomban a freskót, amely viharos életű édesapja üdvösségében való reménykedését fejezi ki. A halott Becsei György szájából kiszálló, gyermekalakban ábrázolt lélek Krisztushoz fordul irgalomért, kérését Mária is támogatja. A halottas ágynál álló angyal, nyilvánvalóan Mihály, György töredelmére, az ördög pedig bűneinek sokaságára hivatkozik. Az ördög latin képszalagján: úgy ismerem ezt a lelket, hogy bűnökkel teit, mint Ninive városa. Az angyal szalagján: ha vétkezett is, a halál gyötrelmében segítséget kért. A kisgyermek alakjában elszálló lélek szalagján: most ments meg halálod érdeméből Krisztus. A Mária jobb kezéből kinövő szalagon: fiam, aki ezt az emlőt szoptad, bocsánatot kérek neki. Krisztusnak az Atyához intézett szava: Atyám, tekintsd sebeimet, és tedd, amit édesanyám kér. Az Atya megígéri György üdvözülését. — Nagyon valószínű, hogy a freskónak egykorú mondai háttere is lehetett.

Szilárdfy Zoltán néhány barokk oltárképünk ikonográfiai utalásait elemzi:

Magyarkeszi barokk oltárképe az ars bene moriendi szemléltetése. A haldokló ember mellett már a halál virraszt, kezében a mulandóságot jelképező homokórával. A beteg fölött Mihály lebeg. Egyik kezében kard, amellyel a sárkány képében settenkedő sátánra sújt, a másikkban pedig a hagyományos mérleg. A haldokló fejénél álló őrangyal a mérlegelt jócselekedetek súlyára, nagyobb értékére és így a lélek üdvözülésére mutat.

Lenti oltárképén (1802) Mózes földi maradványait az ördögök akarják elragadni, de szándékukat Mihály megghiúsítja. Az Úr ugyanis Mózes sírját elrejtette, nehogy holttestét az izraeliták bálványozzák: És meghala ott Mózes, az Úr szolgálja, Moáb földjén. Az Úr rendeléséből és eltemetése őt Moáb földjének völgyében Fógör átellenében. És ember nem tudja az ő sírját mind a jelen napig (Mózes V, 34,5-6). Mint már említettük, jámbor zsidó hagyomány szerint maga Mihály vitt meg a sátánnal Mózes holttestéért.

Gyöngyöspata barokk képén Mihály a tisztítóútból menti ki a lelkeket. De-ákul ezt az evangéliumi verset (Máté V, 26) olvassuk rajta: Bizony mondom neked, ki nem szabadulsz onnan, amíg az utolsó fillért le nem fizeted. Másik szövege: Megméréttél a mérlegben és hiányosnak találtattál (Dániel 5,27).

Mihály szoboralakja barokk szószékeink hangfogójának tetején is sok helyen megjelenik, amint a sátánt legyőzi. Így Nagytétény szószékén az ég felé mutató Mihály megragadja a Nébó hegyén haldokló Mózeset, utalással az Írásra: Ez azon föld, melyért megesküdtem vala Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, mondván a te ivadékodnak adom azt. Láttad tenzemeddel, de át nem megy arra.

Orbán Balázs följegyzéséből ismeretes, hogy Csíksomlyón prédikáció előtt Mihály trombitáját régebben meg szokták szólaltatni, hogy az Utolsó Ítéletre való emlékeztetéssel az Igének üdvösségesebb befogadására késztessek a híveket.

Mihály tiszteletére szívesen szenteltek harangokat, de temetői haranglábakat is. Ez utóbbiakat temetés közben kongatták. Mintegy hívták, szólongatták az arkangyalt, jöjjön a halott segítségére, riassza el mellőle a gonoszokat.

Ósi szegedi hiedelem szerint a halottnak Mihály a vőfélye, ő kéri ki és viszi a menyasszonyt, az emberi lelket az örök menyegzőre, a másvilági örömbe. Az ő oltalmára bízzák, amikor a Szent Mihály Lová néven emlegetett hordozható ravatalra téve, utolsó útján a sírhoz kísérik. Tréfásan Szent Mihály lovai névvel illették régebben azokat a sárospataki református teológusokat is, akik temetésekor a professzorok vagy családtagjaik koporsóját vitték. A kifejezés először a Székelyudvarhelyi-kódexben fordul elő. Egyik nyelvészünk a kifejezést tréfás hangulatúnak érzi. Eredeti képzetvilága szerint aligha lehetett az. A lélek útját akarták ezzel a szólítással is megrövidíteni: az arkangyal lován, az ő oltalmában minél előbb jusson üdvösségre.

Torockó unitárius népe Szent Mihály napját egészen a középkor szellemében ünnepli. A múlt században az első kenyérből az ünnepen még mindenki úrvacsorához járult. Utána a sírokat keresték föl. E hagyománynak eredeti eucharisztikus, egyúttal halottakat istápoló szándéka kétségtelen.

Ezen az archaikus magyar tájon egészen a múlt század végéig nem volt külön temető. Aranyosszéken minden család a maga kertjébe, Torockón pedig sziklába vájt sírboltba helyezte a maga halottját, de jel vagy felírás nélkül. A sírbolt tájszólásukban birgej kivágása és a halott temetése a nemzetség és szomszédság kötelessége, illetőleg kiváltsága. A sírboltban a már elporladt családtagok számára külön csontgödör is volt. Ez mintha a Mihály oltalmába ajánlott középkori ossarium kései, elfalusiasodott hírmondója lenne. A halottakat régebben tiszta fehérbe öltöztették és fehér lepedőbe burkolva tették koporsóba. A lányhalottat fehérbe öltöztött lányok vitték a sírhoz.

Torockó népének szakrális szemlélete szerint is a halál és temetés Szent Mihály gondviselésében inkább menyegző, mint fekete gyász.

Szent Mihály legendáját, képzetvilágát teljes középkori gazdagságában tárják elének a magyar György lovag (1353) és Pokoljáró Tar Lőrinc (1411) viselt dolgai. Mindketten bűneik sokaságának törlesztése miatt zarándokoltak a Szent Patrik purgatóriuma néven emlegetett híres írországi búcsújáráhelyre. Ez voltaképpen kénkövektől párolgó barlang volt. A jámbor hagyomány szerint a belépő vezeklők Mihály vezetésével itt látomásban megpillanthatták a bűnösök kínját és az igazak örömét. A két magyar névvel jegyzett víziókat a kortársak nagy épüléssel hallgattak és olvasták. Részletes előadásukra itt nem térhetünk ki.

Mihály arkangyallal a magyar mesevilágban is találkozunk. A legszebb változatot *Ortutay Gyula* jegyezte föl a szabolcsi Fedics Mihály ajkáról.

Szent Mihály napja az őszi napéjegyenlőség tájára esik és mintegy ott áll a sötét tél kapujában. Göcseji mondás szerint Szent Mihály öltöztet, Szent György vetkőztet. Érthető a szegedi szólás is: fél, mint a cigány Szent Mihálytól. Tréfás fogalmazásban: áldott Szent György,átkozott Szent Mihály. Szamosháti reformátusok mondogatják: aki Szent Mihály napja után szalmakalapban jár, attól nem kérnek tanácsot.

A nap a gazdasági évnek is nevezetes évfordulója. Országszerte emlékeztetések voltak a szentmihályi vásárok.

Ilyenkor már lassan megforr az újbor, innen a szegedi tanyák népének ajkán olykor hallható Borszűrő Szent Mihály elnevezés. Most már kezdődhet a kisfarsang, vagyis a lakodalmazásnak őszi, Katalin napjával záruló időszaka. Apátfalva hajdani hagyománya szerint a legény Mihály napján vitte el a lánynak a jegykendő, ha még Katalin napja előtt meg akartak esküdni.

Ormánságban a nap táján mutatkozó derűs, napsütéses időszaknak Szent Mihály nyara a neve.

A Vigilia BESZÉLGETÉSE BÁLINT SÁNDORRAL

ELINDUL EGY EMBER...

Nem kell bizonygatnunk, hogy a földrajzi táj bizonyos szellemi környezetet is föltételez, amely a tájban élő ember múltját, életét, kultúráját tükrözi. Szeged a Tisza és Maros összefolyásánál jellegzetes vízvidéket alkot. A szegedi határ változatos talajú földjével virágzó mezőgazdasági kultúra kifejlődését tette lehetővé. A szegedi ember

az élet anyagi föltételeinek biztosítása mellett szülőföldjén természetesen sajátos, tájból sarjadt kultúrát álmódott és valósított meg, amely irodalmi és művészeti múltján, népeletén és városképén éppúgy meglátszik, mint tájszólásán vagy konyháján. Külön kis szegedi világ ez, alig van törzsökös magyar város, amelyen a *genius loci* ihletését ennyire éreznénk.

(Sacra Hungaria)

— Megpróbálom elmondani életem, kutatópályám történetét, azokat a körülményeket és találkozásokat, amelyek hozzásegítettek önmagamnak, kötelezett-ségeimnek valamelyes fölismeréséhez.

— A „Szegedi szótár” előszavában ezt írta: „Művem forrása elsősorban alig-hanem én magam vagyok”.

— Szülőföldem az a Szeged, amelyet a török hódoltság teljesen elszigetelt a latin Európától. Éltető lelkének az alsó-városi Havi Boldogasszony-templom és franciskánus kolostor maradt meg, amely páratlan anyanyelvi és népeleti miszsiót töltött be. Népünknek nincs módja a tridentinus szellemiség közvetlen befogadására. Így aztán a szegedi nép a maga szakrális szigetsorsában, hasonlóan a csiki, moldvai székelység-hez, a középkori katolikus világnak számos elnépiesedett formáját és elemét, helyi és táji jellegzetességét őrizte meg szinte napjainkig, de legalábbis az első világháborúig.

Ez a sajátos földrajzi és történelmi helyzet ama népi katolicizmus kivirágzását teszi lehetővé, amelyről többek között Juhász Gyula, Móra Ferenc, Tamási Áron tesz emberi és költői tanúságot. Kialakult e zártabb tájakon a szakrális népi önellátás, benne az orális, vagyis a nemzedékről nemzedékre történő, íratlan hagyományozás hajlama, a középkori liturgikus, most már népivé vált tradíció tisztelete, megszületett a laikus licenciátusok, régi nevükön félpapok világa. Mindezeket a XVIII. század paphiánya is meghosszabbította. Ez az archaikus, itt-ott talán meg is rekedt magatartás mindig tiszteltben tartotta a legenda és példázat, exemplum, a Legenda Aurea és Fioretti naiv bölcsességét, a megváltott emberlétnék ihletett középkori szemléletét.

Ebbe a világba születtem bele. Az ember nemcsak egy véletlen pillanat, hanem titokzatos biológiai, történelmi, társadalmi tradíció, szimbólumrendszer szülőltje, amit akarva-akaratlanul hordoz és — ha van füle a belső hallásra — meg is idéz magában.

A középkor végén jelennek meg Szegeden az obszerváns ferencesek, akiknek kultikus hatása páratlanul mély és napjainkig tart. Mind Kapisztrán Szent János, mind Márkai Szent Jakab a franciskánus rend szigorú, obszerváns irányához tartozott. Ők voltak Sienai Szent Bernardinnal együtt a vezérei annak a XV. században teljesező franciskánus mozgalomnak, amely főképpen a szent szegénység megtartásában a Pove-

rello eredeti eszményeit akarta követni és amely a reneszánsz világias szellemével szemben új spiritualizmus útját szerette volna egyengetni.

Az obszervancia a maga fiatalos önbi-zalmával, friss lendületével a belső francis-kánus reform végrehajtása mellett is sok új mozgalmat kezdeményez. Új vagy újsze-rűen fogalmazott kultuszokat terjeszt. Így Jézus Szent Neve, a Szent Család, Szent Anna tiszteletét, főleg azonban a Szeplőte-len Fogantatás elszánt védelmezését, a Nap-baöltözött Asszony (Jelenések Könyve 12) kultuszát tekinti szívügyének az egyházon belül a dominikánusokkal szemben, az egy-házon kívül pedig a husziták és bogumilok ellen, akik Mária tiszteletét teljesen taga-dásba vették.

Cesarini Julian pápai követ már 1444-ben az obszervánsoknak ítélt oda a konventuáli-sok szegedi templomát és kolostorát. Er-re a mariánusok nagy tetterre határozzák el magukat. 1452-ben ide Szegedre, a ma-gyar obszerváns mozgalomnak talán főfész-kebe tartománygyűlést hívnak össze, ame-lyen új provinciáliszt választanak Igali Fá-bián személyében, aki a mariánus ference-sek hanyatlását megállította. A magyar kon-ventuálisoknak a Regula szellemében való megújítása tehát Szegedről indult ki. A reformmal különben a mariánusok azt is elérték, hogy szegedi templomukat és ko-lostorukat megtarthatták. Az obszervánsok-nak tehát új hajlékot kellett építeniök. Így épül föl aztán a mai templom és kolostor a Havi Boldogasszony tiszteletére.

Templomunk dedikációja tehát Róma egyik legősibb és leghíresebb Mária-kultu-szára, a S. Maria Maggiore bazilika alapít-ásának legendájára és a vele kapcsola-tos Havi Boldogasszony kegyképére utal. A mi templomunk eredeti főoltárképe ennek a kegyképnek volt a másolata, de később, talán még a XVII. században Makóra ke-rült. Ennek helyét foglalta el egyelőre tisz-tázatlan körülmények között, de bizonyára még a török hódoltság idején a Napbaöl-tözött Asszonynak ma is tisztelt kegyképe. A templom és kolostor története kétszáz esztendőn keresztül szinte teljesen azonos a város történetével. Hatása azonban ennél is szélesebb körűvé válik, hiszen a Szeged-ről kiinduló egykorú dél-magyarországi fe-rences misszió hatásaként máig virágzó bü-csújáró helyé, elsőrangú kultuszcentrummá fejlődik.

A XVII. századból vannak az első biz-tos adataink a később méltán nagyhírvé lett havi búcsúra (augusztus 5). A templom kiváltságos helyzetét, misztikus tekintélyét jelentős mértékben erősítette az 1650. évi jubileumi búcsú is, amelyet X. Ince hir-detett ki. A pápa a dél-magyarországi hí-

vek szorongatott helyzetére való tekintettel megengedi, hogy a jubileumi búcsút az előírt feltételek mellett odahaza is elnyerhesék. Minthogy a Havi Boldogasszony-templom messze tájon egyedül állott, a vidéki hívek 1652 októberében ide zárandokoltak a búcsú kegyelmeinek kiérdemlésére.

(Sacra Hungaria)

— *Úgy tudom, a Havi Boldogasszony gótikus templomától nem messze született, s néhány lépésnyire attól a régi temetőtől, ahol a hagyomány szerint Dózsa György fejét elhantolták.*

— Őseimet tizedjegyzékek, anyakönyvek már a XVI. század legelejétől kezdve szegedinek, alsóvárosinak öröklítik meg. 1904-ben, Vasas Szent Péter napján, Szeged egyik régi fogadalmi ünnepén születtem. Idősödő parasztszüleim és hatalmas alsóvárosi, szentmihálytelki, tanyai nemzetségem a Havi Boldogasszony-napi búcsúvendégségen ülték meg keresztelölmet. Éppen péntek volt. Öregapám, egykori halászmester óriási bográcsban főzte a halat az atyafiságnak, meg a koldusoknak.

Édesapám nemsokára váratlanul meghalt. Sokat betegeskedtem. Bár édesanyám már orvosokkal gyógyíttatott, egy alkalommal, talán kétéves koromban, öreg asszonyrokonok tanácsára mégis kivitt a híres tanyai orvosemberhez, Engi Tüdő Vincéhez. Sokszor hallottam később tőle, hogy Vince bácsi homlokomra tette a kezét, majd magában imádkozott. Utána azzal bocsátott el bennünket, hogy megmaradok. Így is történt egészen mostanáig.

Bizonyára a gyermekkor volt későbbi szakrális néprajzi érdeklődésem ihlető forrása. Özvegy édesanyám, Kónya Anna (1865—1945) a modern, paraszt-gyökérzetű szegedi paprikakultúra egyik úttörő munkása. Felidéződik előttem, amint őrködik a karácsonyesti böjtös lakoma kultikus rendjén, nagypéntek hajnalban kisöpri a házat, égiháború idején szentelt gyertyát gyújt, gyalogszerrel tóbször is megjárja a radnai búcsút, gondoskodik szolgálóinak férjhez menéséről és lakodalmáról, haláláig megőrzi az ősi szegedi viseletet. Egyházának, templomának mindenkor hűséges leánya. Állandóan ott van a zsebében a „Hét mőnyei szent zár”. E népirathoz az a jámbor hiedelem fűződik, hogy hordofoja nem fog Szentség nélkül kiműlni a világból.

A szegedi nép a közismert imádságok közül leginkább a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Híszkegyet, Őrangyalát és az olvasót sze-

reti imádkozni, de más tájak népével egyéb sajátos módon alakult imádságszövegeket is ismer. Imádkozik reggel, este, evés előtt és evés után, a harangszóra de — főképpen az idősebbje — munka közben is. Útközben az olvasót szokta mondani. Olvasója ugyan nála szokott lenni, de nem veszi elő, nehogy szenteskedéséért megszólják, ezért úgy segít magán, hogy tíz ujján számolja az Üdvözlégyeket. Ha egyet már elmondott, egy ujját begörbíti. Ezt egészen a tizedik ujjáig folytatja, amikor is egy titkot elvégzett. Új titoknál ujjait kinyitja és az egészet megismétli.

(Népünk ünnepe)

— *A származás és a gyermekkor sok mindent megmagyaráz az életéből. A vallásos lelkiség a népszokások révén is nemzedékről nemzedékre öröklődött. Az alsóvárosi emberek a paraszti sors nehézségei között hitük belső erőforrásából és külső, ünnepélyes megjelenítéséből merítettek az élethez elegendő nyugalmat és megértést egymás dolgai iránt. Ez adott számukra biztonságot és harmóniát a világban. Te olyan szorosán kötődsz ehhez a néphez, hogy családod története egyúttal Szeged múltjának krónikája is.*

— Nagynénéim sorából élőként áll előttem Kónya Rozália (1863—1934), akinek imádságát annyi beteg kérte, Balogh Ágnes (1861—1946), a muzsikaként zengő szegedi szónak Móricz Zsigmondtól tisztelt, istenáldotta mestere. Eszembe jut a tápaiak közül a paraszt-gregoriánt zengedező Palika Őrsze (1894—1966). Szinte látomásként révedeznek bennem a kánai menyegzőként ünnepelt lakodalmak és halotti torok, elmúlt gyerekjátékok és hajdani havibúcsúk: az egész Alsóváros érett világdramája. Közösségi hagyomány és egyéni szerep nagyjából az első világháború végéig kibúvók nélkül, olykor nagy személyes áldozatok árán is mindenkit kötelezett. Hősei már régen kint porladoznak „a szegedi anyaföld eresze alatt” — de valamennyiüknek halálig ádosuk vagyok.

Az egyházi év paraszti megszenteléséből az életnek: munkának és pihenésnek, hétköznapi és ünnepnek emelkedett felfogása, kultikus szemlélete tűnik elő. A napok nem szürkén következnek egymás után, hanem különös jelentésük és értelmük van: a nép földi életét transzcendens keretbe foglalják. Az élet megszakíthatatlannak látszó folytonosságában, küzdelmeiben az egyházi év ünnepélyes, fölemelő, emlékeztető ritmusa jelenti a megállást, az eszmélést, a

lélek erősödését. A nép ünnepe még közösségi megnyilatkozás, amelyet apáinak jámborsága szentelt meg. A hagyományoknak e kultuszát, az életnek e klasszikus fejelemét, kötelező rendjét mégsem érzi tehernek. Eppen ez a magatudatlanul vállalt költőtség, amely megőv a belső nyugtalan-
ságtól és a külső zűrzavartól, biztosítja a léleknek derűs komolyságát, heroikus egyensúlyát és teszi a népi, paraszti életalakítást mostani pusztuló szépségében is olyan páratlaná.

(Néptünk ünnepe)

ZENGŐ SZEGEDI SZÓ

— Az alsóvárosi népiskola után édesanyám a Boldogasszony sugáruiti polgáriba iratott, ahol a későbbi híres néprajzi, illetőleg néprajzi kutatók, Csefkó Gyula és Cs. Sebestyén Károly is a tanáraink voltak. Később átkerültem a piaristákhoz, akik itt Szegeden Dugonics András, Hájos Gáspár, Csaplár Benedek révén eljegyezték magukat a magyar néppel. A szegedi kegyesiskola növendékei között ott volt Antunovich Iván püspök, a bunyevác, Lőw Immanuel a zsidó, Kovács János, Tömörkény István, Huszka József, mindenekelőtt azonban Kálmány Lajos — a magyar, illetőleg a szegedi néprajzi kutatásnak úttörő alakjai.

— A harmincas években egy ismeretlen, nemrég maturált diák keresett fel Szegeden, aki tudomást szerzett arról, hogy Bálint Sándor olyan ritka, értékes néprajzi könyvek tulajdonosa, amelyek ezt a fiatalembert nagyon érdekelték. Bálint Sándor szívesen látta vendégül és felpakolta könyveivel. Később pedig barátságába fogadta és támogatva néprajzi gyűjtőmunkájának kezdetén. Ezért különös örömet és megelégedettséget érzett, amikor megtudta, hogy Bálint Sándort egyetemi magántanárrá nevezték ki Szegedre, ahol hosszú-hosszú éveken át a magyarság néprajzát tanította. Ez az egykori diák ma is szeretettel gondol rá és ma is hálásan köszöni a segítségét, az emberségét, a barátságát. Ortutay Gyulának hívják. Ő adta át az idén, ezekkel az emlékező szavakkal, a 70 éves Bálint Sándornak eddigi munkásságáért a Magyar Néprajzi Társaság Györffy István emlékérmét.

— Az egyetemen utolsó és már egyetlen hallgatója volt Herrmann Antalnak (1852—1926), a céltudatos hazai néprajzi kutatás egyik első apostolának, a nagyhírű cigánykutatónak. Azután Soly-

mossy Sándornak (1864—1945), a néprajz első magyarországi egyetemi professzorának a tanársegéde lettem. Pályámon mindmáig legtöbbet alighanem neki köszönhetek.

— *Szeged sok neves személyiségével, írőkkel, művészekkel, a város szerelmeivel bensőséges, baráti kapcsolatot tartottál fenn.*

— Láttam még Tömörkényt és hallottam Juhász Gyulát, beszélgettem Benedek Elekkel. Személyesen ismertem Móra Ferencet és Bartók Bélát, akinek egyik hangversenye döntő élményem volt, amikor egyetemi hallgató koromban a jövőmön töprengtem. Segítettem Móricz Zsigmondnak a Rózsa Sándorról szóló regénye anyaggyűjtésében, és elkísértem a havibúcsúra, amelynek hatalmas emberi manifesztációja meglepte és könnyekig megragadta. Ott voltam a Szegedi Fialatok indulásánál, akiknek néprajzi orientációját egyik legrégebb barátom és jóban-rosszban pályatársam, Ortutay Gyula adta meg. A Vigiliának pedig első munkatársai közé tartozom.

— *Szeged múltjának, településtörténetének, emlékeinek, Szeged „lelkének” tudós ismerője, krónikása és valótója vagy. A szülőváros iránti olthatatlan szereteted mellett mi volt az a döntő momentum, amely munkásságod egy részét Szeged javára fordította?*

— Ami munkásságomat illeti, az elmondott találkozások határozták meg. Egész életemen át dolgoztam és dolgozom Szeged néprajzi szintézisében. Számos részlete (Szegedi szótár, 1957; Szeged városa, 1959; A szegedi paprika, 1962; A Szeged-alsóvárosi templom, 1966; Szegedi példabeszédek és jeles mondások, 1972; megjelenőben a Szegedi reneszánsz és a Tombácz János meséi) látott napvilágot. Már majdnem elkészültem a szegedi táj teljes monográfiájával, megjelenése azonban nagyon bizonytalan.

— *Ne feledkezzünk meg azokról a könyveidről sem, amik egy előző generációnak Szegedről és népéről alkotott képét formálták és a Szeged-környéki néprajz-kutatásnak újabb inspirációkat adtak: „Lakodalmi szokások Szeged-Alsóvárosban” (1933), „A szegedi tanyák népe” (1936), „Néprajz és nevelés” (1939), „A paraszttétel rendje” (1943), „Móricz Zsigmond Szegeden” (1943), „A szegedi népetet szakrális gyökerei” (1943).*

NÉPRAJZI ÁHÍTAT

A magyar vallásos népélet nyilvánvalóan szerves része a magyar népkultúrának, illetőleg az egyetemes magyar műveltségnek. Vizsgálatát a kutatás hosszú időközön keresztül elhanyagolta, sorsa még most is elég mostoha. A néprajzi kutatás mai napig inkább a tárgyi világ feltárására fordít gondot és meglehetősen elhanyagolja a szellemi erők és tényezők kutatását, ami pedig végeredményben a népkultúra leglélekteljes és a tárgyi néprajz is ezeknek függvénye.

(Sacra Hungaria)

— *A magyar szakrális néprajz — a keresztény népszokások, a hitélet folklorja — művelésében, kutatásában kitüntetett elődöknek és példaképeknek?*

— Mint említettem, a gyermekkor élményvilága sürgetett a népi vallásosság egyetemesebb vizsgálatára. A feladat a húszas évek végén már világosan állott előttem. Hozzáfogtam a gyűjtőmunkához, amelyhez a harmincas évek derekától kezdve főleg Richard Andree, Georg Schreiber, Rudolf Kriss, Matthias Zender munkásságának módszertani tanulságai járultak hozzá. A magyarok közül Ipolyi Arnold, Kálmány Lajos és Bartók Béla emberi példája tanított legtöbbször.

— *A magyar néprajz a magyar népről és kultúrájáról való ismereteink összefoglalása: egyrészt leírja, rögzíti a talált állapotokat és jelenségeket (gyűjtés), másrészt pedig értelmezni próbálja őket, összefüggéseiket keres, ösereketük magyarázatára vállalkozik (feldolgozás). Emellett igyekszik azt is megállapítani, hogy a sajátosan magyar kultúra milyen jegyeit viseli az egyetemes emberi kultúrának, mi az egyedi benne és mi a rokonítható vonás. Hol és hogyan kapcsolódik a szomszéd népek és Európa kultúrkincséhez. Most az a kérdés, hogy a magyar néprajzon belül milyen hely és szerep illeti meg a vallásos néprajzkutatást?*

— A népi vallásosság művészi kompozíció is, sokkal inkább, mint a városi embernél, akit vallásában is inkább az értelmi megfontolások jellemznek. Ezért olyan fontos a népnél a nagymise drámája, a prédikáció közvetlen hatása, az ének szárnyalása, az ünnepek liturgikus megszentelése. A templom művészi kiképzésében mi már sokszor csak a pusztá dekorációt látjuk. A nép azonban még érzi a szim-

bólikus ábrázolásból áradó jelentést, az ő művészi felfogásával egyezik az egyházi művészet alkalmazottsága. Minden templomi képnek, tárgynak a vallásos gyakorlatban rendeltetése, szerepe van éppúgy, mint az ő művészi módon ki-képzett környezetének. A kereszténység tételes tanításait elsősorban nem elvont eszmékben, nem is egyoldalú erkölcsi okulásban, hanem főképpen artisztikus képzetekben fogja fel. A jelzett artisztikus képzetek megnyilatkoznak a néplélek vallásos szemléletében, a vallásos népéletnek majdnem minden megnyilatkozásában. A dogmákat a misztériumjátékokban, illetőleg ezeknek töredékeiben és emlékezet-hagyományokban érzékeli. A szentírás és a szentek élete verses, énekelt szövegekben, tehát költői formában válik benne rendszeresen ismertté. Az egyházi év legtöbb ünnepét, ezeknek jelentőségét, értelmét az énekből ismeri meg. Ezért van, hogy csöndes misére járnak nem szeret. Hiányzik ebből az ének, de hiányzik az ünnepélyes hangulat, a kultusz érzékelhetősége is.

— *A vallásos élményt egyébként is csak bizonyos fokig lehet tudatossá tenni, észokokkal feltérképezni: transzcendens magasságokból és az emberi lélek mélységeiből táplálkozik. Nem véletlenül hasonlítják össze sokan a művészi alkotással.*

— Nem szabad senkinek sem szem elől tévesztenie, hogy a népi vallásosság sem elvi megfontolások, fogalmi szubtilitások szövődése, nem a szellem elvont gyönyörűsége, nem summázódott rendszer, hanem sokkal inkább élet, amelyben főképpen a szív érzelmei találják kedvüket.

Egyfajta felfogás szerint az általános néprajz mindazon kérdésekre feleletet iparkodik adni, amelyek a népleket és a népéletet illetik; tehát a néprajz keretein belül további körülhatárolásnak nincs jogosultsága. Nézetem szerint azonban a gyakorlati elkülönítésen, tudományos munkamegosztáson túl igen is beszélhetünk a vallásos néprajz sajátos igényeiről, autonóm szempontjáról. A néplelek szellemi, érzelmi alkotását ugyanis a tudománynak még oly fejlett módszereivel is bajos megközelíteni. A vallásos néplelek a kutatótól sok áldozatot követel: teljes megértést, bizonyos fokú azonosulást, különben kikaplik a kezünk közül. A vallásos néprajzot nem lehet a tudománynak sokszor egyoldalúan racionális módszerei-

vel értelmezni, hiszen itt a néplélek legszpontjában rezdüléseiről van szó, amelynek fogalmi meghatározása sokszor szinte lehetetlen.

— *A falvak átalakulása, a parasztság új nemzedékeinek tudati és életmód-beli átforgatólódása révén azonban a népi vallásosság emlékei pusztulóban vannak.*

— Úgy érzem, hogy népi vallásosságunk a múlté. Erről a gyermetegnek tetsző, gazdag egyszerűségű, szimbolikus világképről már csak töredékek: családban öröklődő imádságok, népdalként bujdosó gregorián dallamok, templomi famennyezetek, a szentelményekkel oltalmazott élet és munka olykor még felvillanó tisztelete, az ünnepek haldokló népi liturgiája adnak némi hírt. Ha pedig már a múlté, akkor megérett a teljes számbavételre: történelemmé kezd válni, hogy életünk megkészt mesterévé legyen. Talán ihletni fogja a liturgia bontakozó új magyar stílusát, mindenképpen részévé válik azonban egyik legnagyobb kincsünknek, a magyar tradíciónak. Éppen ezért nagy szükség volna a vallásos népélet nyilvános bemutatására, egy múzeumra, ahol össze lehetne gyűjteni a szakrális népi kultusz tárgyait: fogadalmi képeket, szenteltvíztartókat, olvasókat, szentképeket és üvegfestményeket, viaszszobrokat, a búcsújárással kapcsolatos dokumentumokat, népi kéziratokat stb. Ez szervesen kiegészítené az egyházmegyei múzeumokban találtakat. Ilyenek már vannak külföldön is, Bécsben néhány évvel ezelőtt nyílt meg. A szakrális népéletet ismertető állandó kiállítás megrendezése valamelyik vidéki városban igen kívánatos volna. Talán lehetne Szegeden is...

A TÖKÉLETES ÖRÖM

— Nehéz útra keltem, a népéletnek ezt a területét a szakkeresés hosszú időközön át alig méltatta figyelmére, az egyházi tudományosság, pasztoráció, papképzés is végzetesen elhanyagolta. Sok mindent vállaltam magamra. Minek szóljak a nehézségekről, küzdelmekről és megszágyenítésekről? Senkinek nem teszek szemrehányást, mindezeknek így kellett történniök. Ha útjaimon egyedül is jártam, a „tökéletes Öröm” nem pártolt el tőlem sohasem.

Eddig megjelent műveim (Népünk imádságai, 1937; Népünk ünnepei, 1938;

Egy magyar szentember 1942; Sacra Hungaria, 1944; Boldogasszony vendég-ségében, 1945) jórészt személyesen összegyűjtött dokumentációnak, sok évtizedes reflexióknak csak igen kis részét foglalják magukban. Egyébként teljesen elfogytak. Legújabbban a Szent István Társulat vállalkozott az egyházi év hagyományvilágával foglalkozó nagyobb kéziratom kiadására.

— *Az „Ünneplő esztendők” közép-európai jelentőségű mű, világviszonylatban is egyedülálló munka, mely az egyházi év néprajzának, a régi Magyarország jeles napokhoz fűződő szakrális hagyományvilágának megörökítésére tesz kísérletet.*

— Azt a képet szerettem volna teljesebbé tenni, amelynek körvonalait először a Népünk ünnepei rajzolta meg. Elvileg most sem korlátoztam magamat kizárólag a magyar katolikus nép világára, hanem idézni, rendszerezni próbáltam a többi magyar szakrális kultúra hagyományait is. Az esztendő hagyományvilágát mindig iparkodtam beleágyazni a hazai liturgia és ikonográfia, továbbá a patrocínium-kutatás és az irodalom világába, de a kínálkozó közép-európai, sőt még nagyobb összefüggésekbe, kultuszáramlatokba is. Szem előtt tartottam és felhasználtam a hazai művészet- és településtörténet, honismeret és folklórirodalom: népkönyvek, ponyvairatok gazdag televényének tanulságait és születésük körülményeit. Történelmi jellegű, tudományos igényű munkát írva, az egyházmegyei beosztásnál a régi, 1918 előtti, évszázadokon át kialakult helyzetet vettem figyelembe. Könyvemben a legnagyobb tárgyi-lagosságra törekedtem, s így semmiféle világnézeti vagy vallási, nemzeti vagy politikai érzékenységet nem akartam megbántani. Az ökumenizmus nézőpontjából a régi idők kifejezésformái, türelmetlen gesztusai mai ízlésünkkel ellenkeznek, mégis ilyennek kell elfogadnunk őket.

— *Majdhogynem életed summázata, eredményeid összefoglalása ez a hatalmas vállalkozás.*

— Igen. Egy egész élet munkája, készülődése, küzdelme van benne. Örülök annak, hogy megcsinálhattam, hogy volt hozzá elegendő erőm, egészségem...

A búcsújárás kivonulás az otthoni környezetből, ahol minden a földi munkára, feladatokra emlékeztet, szabadulás az emberi vonatkozások kötelékéből, fölülemelkedés a megszokott mindennapokon. A lelki magány paraszti keresése, a keresztény-katolikus léleknek színeváltozása ez. A búcsújáróhelyhez vezető út — mintegy via purgativa — előkészület a nagy eseményre, a kegyelmi kivirágzásra. Ilyenkor nem kell hitét eltakarnia: a búcsúsok közössége szárnyalóan imádkozhat, énekelhet, nyugodtan megállhat az útszéll keresztiek előtt, ahol máskor az egyénnek annyira sietős volt az útja. A

gyalogszerrel történő búcsújárás áldozatokkal, fáradalmakkal, a személyes igények lecsökkentésével jár, mégis: a megszokott szakrális környezetnek a búcsújárással végbemenő változása a homo divians misztikumágikus világát ébreszti föl a paraszti hívekben.

(Sacra Hungaria)

— A búcsújárás néprajzáról szóló munkám most van készülöben. Gondolok a hét szentség népi világának megírására is. Hogy lesz-e még hozzájuk időm és eröm, nem az én gondom.

HEGYI BÉLA

TÓTH SÁNDOR

BÁLINT SÁNDOR A MAGYAR NÉPBALLADÁRÓL

1947-ben, a *Tiszatáj* füzetei sorozatban jelent meg Bálint Sándor: A magyar népballada című tanulmánya. A ballada műfajával, a népballadákkal foglalkozó azóta megjelent írások meg sem említik, és ismertetés is csak egy jelent meg róla 1949-ben, az Ethnográfiában. Pedig ez az 1945/46-ban a szegedi egyetemen elhangzott, mindössze 12 oldalnyi terjedelmű előadásorozat summájában szinte minden fontosabb kérdést érint, ami a balladakutatással kapcsolatban napjainkig felmerült. Kezdjük mindjárt a ballada fogalmával. A szerző az akkori legújabb kutatások eredményeit felhasználva állapítja meg, hogy a Greguss Ágost-féle ballada-definíció: „tragédia dalban elbeszélve” tulajdonképpen a wagneri Gesamtkunstwerk eszményét követi. (A fogalom kiterjesztése a balladaformára Gragger Róberttől származik, Eperjessy Ferenc hasonlata nyomán, de ő elsősorban a textus, a zene és a tánc differenciálatlan egységére gondol.) Bálint Sándor ballada-meghatározása alighanem a goethei koncepció alapul, mert a műfaji elemek szét nem vált egységére utal. (Goethénél ezt olvashatjuk: „die Elemente noch nicht trennen”. Ugyanez a kifejtés található meg Heinz Ischreyt: Welt der Literatur c., 1961-ben megjelent könyvében is: a balladában nem rendeződnek külön az irodalmi műfajok, együtt található benne mindegyik. „Die Ballade läst sich keiner der drei Gattungen: Lyrik, Epik und Dramatik zuordnen, sondern vereiniget sie alle in sich.”) Ortutay Gyula így fogalmazza meg: „a már-már differenciálódott egységek forrnak össze egy differenciálatlanabb, nagyobb egységben”. Ha a ballada szó eredetét kutatjuk és a két, eddig leginkább elfogadott szónak a tartalmát tekintjük, tudniillik az olasz *ballata*-t és a skót *gwaelawd*-ot, inkább az utóbbira kell figyelnünk, ami utcai éneket jelent. Ortutay Gyula kommentálva a balladát mint gyűjtőfogalmat, megállapítja, hogy abba „különböző korból származó epikus dalok tartoznak”, tehát ebből a szempontból közelebb áll az utcai énekhez, amely szintén epikus műfaj. Ugyanakkor a műfaji elemeket, mint sajátos jellegét tekinti ennek vagy annak a csoportnak: egyik részük „lassúbb menetű epikus ének, másik lírai jellegű, virágének-szerű, egy másik csoport szaggatottabb, dramatikus jellegű...” Amikor Bálint Sándor ugyanezt a kérdést vizsgálja, és kijelenti, hogy népünk az iménti műszavakat (köztük a románcot) nem ismeri és egyszerűen a balladát „nótának vagy istóriának nevezi”, az iménti megállapítást támasztja alá.

Bálint Sándor a legfrissebb kutatások ismeretében felemlíti, hogy „még nem részesült kellő hangsúlyozásban és elismerésben balladánknak az a csoportja, amelyben az ősi magyar epikai hagyományt kell látnunk és amelyben a magyar költészetnek ősi pogánykori szelleme maradt fenn”. A szerző — Arany koncepcióját követve — „naiv epikánkról” szól, amelyben a hős egyes szám első személyben beszél önmagáról, „önmaga zengi az utódok álméltkodására saját hatalmát... viselt dolgait”. Az Arany által felvetett kérdésben a tudomány ma sem mondta ki

a végső szót, s ennél fogva Bálint Sándor megállapítását sem utalhatjuk a romantikus feltevések közé. Képes Géza vizsgálódásai, a történelmi és irodalomtörténeti kutatások szinte egybehangozva beszélnek arról, hogy nem „jogosulatlan arra gyanakodni, hogy a X—XI. században virágzó magyar hősi ének talaján eposz-szerű nagyobb kompozíció is létrejöhessen”. Az „istóriák” szerkezeti fordulataiban valóban az első személyű hősdal emléke él. Többek véleménye, hogy ez a közösségi stílus a finnugor korra visszavezethető hagyományt őriz. Bálint Sándor is ezt mondja és Jakubovich Emil, valamint Thomsen dán tudós kutatásaira hivatkozik. A „finnugor és bolgártörök inspiráció” említések az epikai megnyilatkozásokat az iratlan népköltészet legfontosabb emlékeinek tartja, amelyek az ősköltészet örökségét mentették át számunkra. Tulajdonképpen a regös-jokulátorok tartották életben az ősi énekeket — írja —, és ezeknek szellemében írták verseiket a XI—XII. századi eseményekről, hősokról.

Az összehasonlító folklór ismeretében, a balladagyűjtéseket összegezve mondja ki, hogy „az egész magyar nyelvterület összefüggő folklóregység volt”. Manapság, a tudományos eredmények fényében már jogosan beszélhetünk „az európai népballadák összefüggő hálózatáról is”. A motívumok azonossága egyben különbözőséget is jelent. Ortutay szerint: „minden nép a maga formáinak s főként tehetőségének megfelelően alakítja, építi a motívumokból az alkotást”. Bálint Sándor közelebbről világítja meg ezt a véleményt s a székely- és magyarföldi balladaváltozatokkal kapcsolatban leszögezi: „a székely népballada archaikus hangulatával szemben más magyar tájak balladakincsét modernebb tematika és a népköltés frissesége jellemzi”. Amikor pedig Ortutay a *Kis magyar néprajz*ban a ballada eredetiségéről, értékéről írva Petőfi, Kerényi és Tompa példáját említi, akik egy időben azonos témáról írtak verset (*Erdei lak*), s hogy azok mennyire különböznek mégis egymástól, Bálint Sándor jut eszünkbe, aki a Kőműves Kelemennét elemelve kijelenti: „Ma már az eredetiséget, nemzeti sajátosságokat nem a tárgyban, hanem a megközelítésben, a formaigényben keressük. A népköltészet emlékezetet Shakespeare vagy Arany János aggálytalanságára, amikor valami útszálon talált témát teljesítenek örök alkotássá.”

Ami a balladákat áthagyományozó énekesrendeket illeti, már Solymossy Sándor megállapította: „Szoros kapcsolatot kell sejtenuünk az egykori népekesek s a mai népballadák között... Mindenekelőtt ha tisztázni akarjuk a kérdést, az egykori regösök, hegedősök, énekmondók és lantos diákok szerepét kell világosan látnunk”. Ebben a szellemben járt el Bálint Sándor is, amikor az énekesrendek csoportjait felsorolva, azoknak szerepét és történeti kialakulását elemzi.

Ami nála új szempont, ma is közelebbről érinti irodalomtörténetünket: a népi szakrális barokk irodalmat. Bálint Sándor egyértelműen leszögezi, hogy a középkori, illetve népi társadalom, amely hosszú ideig írástudatlan volt, a „szakrális és artisztikus kultúra iránt hasonlíthatatlanul nagyobb fogékonyságot tanúsított, mint a legújabb évszázadok, melyeknek világképét... az írás-olvasás elterjedése valamiképpen laicizálta”. Ez a szájhagyományban továbbélő irodalom, később ponyvákban, kéziratos könyvekben terjedve, mindmáig kidolgozatlan, felgyűjtetlen téma és megérdemli a vele való foglalkozást. S ha már a népi fogékonyságot említjük a spirituális iránt, illetve az iratlan emlékekről szólnunk, nem érdektelen a balladák már említett változékonyságára utalni, amely az írott kultúrával szemben a népképelet rugalmasságáról, sokrétű gondolkodásmódjáról tanúskodik. Félreértést tisztázunk azzal, ha újra csak Ortutay Gyulára hivatkozunk, hiszen Bálint Sándor „nosztalgiaja” a középkor iránt, végeredményben feloldható Ortutay szavaival: „Hogyan lenne... a ruganyos változékonyság megőrizhető az írásos irodalom egyszerűsége, állandó azonosságra törekvő formanyelvével? A rögzítés ebben az esetben nem éppen egyoldalú, halálos megmerevítése egy fluktuáló, változó, gazdag életnek?”

A szakrális balladák, Bálint Sándor megfogalmazásában: balladaszerű énekek (Jézus szenvedéstörténetéről, Mária fájdalmáról stb.) abban a formában jelentek meg népünknel, ami erősen emlékeztet a históriákra, moritásokra. A néplélek kezdetül fogva igyekezett a transzcendens igazságokat a maga nyelvén kifejezni, dramatiszálni, s így a balladák drámai jellege ezekben az énekekben kitűnően tanulmányozható. Bálint Sándor érdeme, hogy teljesen újszerűen mutat rá tanulmányában a szakrális balladákra, s tartja nélkülözhetetlennek a balladakutatásban. Megérné a fáradozást, hogy ezeket a balladaszerű énekeket valaki összehasonlítsa a moritásokkal.

Hogy igazoljuk népünk metafizikai és etikai érzékét és ezeknek egységét a vallásos népköltészetben, utalnunk kell Orosz István „Egy magyar szentember önéletrajza” című művére. A könyv tanulása az, amit Bálint Sándor a bevezetőben megfogalmaz, s ami egyben előtanulmány *A magyar népballadához*.

Fontos megállapítást tesz az áthagyományozódás kérdésében, a „franciskánus közvetítést” emeli ki a latin nyelvű egyházi költészet területén, amely közvetítés *A magyar népballadák*-ban egyenesen a szakrális „istóriákra” vonatkozik. Ugyanakkor megtalálja az összekötő szálát a világi balladákkal. Ez szerinte a „parasztság lelkivilágának szublogikus ihletettségében” rejlik, mint a költők esetében, akiknél „a történések pusztá egymásutánja oksági összefüggésnek tetszik”. Hogy a néplélek (pl. a Fogarasi István című balladában) nem zárkózik el a „titokzatos, irracionális benyomások, a csodák elől”, ez abból következik, hogy a „világot és az életet nyilván nem tekinti szigorú előírások és törvényszerűségek börtönének”. Ez a belső szabadság a keresztnység értéke Innen van a misztikus képzelődés, az emberi psziché messze tartományaiiban való „középkorias otthonosság”, amelynek mását legföljebb „ritka költőknél, szentéletű híveknél találjuk meg”.

Rövid tanulmányunk nem hivatott arra, hogy sorra vegyük az elemzett 11 balladát. Ezúttal — éppen az iméntiek illusztrálására — csak a „Júlia szép leány”-t, kutatóinknak eddig is legtöbb gondot okozó népballadát emeljük ki. A többféle változat összehasonlítása, különböző archaikus rétegek vizsgálata jobbra eltekarta azt a finomságot, amely a tartalomban jelen van és szinte már a misztikával határos. Egyedül Bálint Sándor közelítette meg ezt a költő módján anélkül, hogy a tudós csorbát szenvedett volna. A legújabb elemzés Dömötör Tekla részéről, jóllehet görög mitológiai párhuzamot keres, kimondja: „genetikus kapcsolatra nem gondolok a görög Déméter-mitosz, illetőleg Déméter-himnusz és a magyar ballada között”. A látomás-formulával kapcsolatban az olvasható, hogy a balladában előforduló alfafa, alatta a leánnyal „valóságon túli élményre utal”. Nos éppen ez az, ami Bálint Sándornál pontos megfogalmazásban szerepel, a keresztény metafizika és a misztika-igényre utalva. Mert a ballada valóban keresztény. Ortutay Gyula jegyzetében ez áll: „Balladánk nem pogány hagyományt őrzött meg, hanem a székelység vallásos szellemének szép hagyománya”. Domokos Pál Péter egyik legutóbbi nyilatkozatában mondja, hogy ez az egyetlen vallásos népballada, amely talán a pogány időkre utal vissza, midőn e nép (csángó) elfogadta a hitet, a bárányt, akinek „fejibe vala nyócvan mise gyertya”, a hit jelképeként, emlékeztetve a Bécsi Krónikában látható szarvas fénylő agancsára. „Ezt a balladát a katolikus-vallásos nép szelídségével magyarázhatóan üdvözlésre, mennybe vágyva, lelkelegmélyén őriz és hagyományoz apáról fiúra.”

A népelemleket szívsósságát emeli ki Bálint Sándor is, magyarázva a „fodor fehér bárány”-t mint Árpád-kori archaikus jelképet, amely „a kor reprezentációs Megváltó-szimbóluma”. Felsorolja a látomás-magyarázatokat, majd hozzáfűzi a magáét: „... a középkori Bárány-misztikára, a középkor elragadtattott: hallgatással és csodálatos látomásokkal teljes világára nem gondolt eddig senki. A balladában az Apokalypsis diadalmas Bárányáról, Jézus Krisztusról, az örök Vőlegényről van szó, aki méltónak találja Júliát arra, hogy személyesen jöjjön el érte és a mennyei karba, a szent szüzek közé ragadja. Az Ószövetség szerint a hosszú élet mennyei ajándék, emberi tisztesség. Az Újszövetség az életet már nem az idő, hanem a kegyelem mértékével méri. Angyali kiváltság fiatalon, ártatlanul méltónak találni a halálra. Júlia boldog.” Ha tudjuk azt, hogy varázsképek, rítusképek, sőt rabénekek éltek és élnek népünk emlékezetében, költészetében, amelyekben bőven előfordul a látomás-forma („Amott kerekedik” stb.), akkor azt is tudnunk kell, hogy a középkori Biblia pauperum, a prédikációk, majd a kinyomatott szentírás révén az Ó- és Újszövetség sem volt egészen ismeretlen, s többnyire a tanítással egybekötve forgott közkézen. A „Júlia szép leány” esetében a biblikus hatás alig vitatható. Csupán megjegyezzük: a biblia kultúrába (népi kultúrába is!) ágyazottsága alapvető szemléleti változásokat hozott századok folyamán és eleven hitté vált. Ezért nem lehet könnyen elintézni és egészen a múltba utalni a hagyományok erejét, amelyeknek ma is teológiai súlyuk van. Ami a halál és a végzet fogalmának balladai kifejtését illeti, aligha mondhatjuk, hogy Bálint Sándor téved: éppen mert ismeri a siratók és menyasszonyi búcsúztatók szellemét. (Az csak formai-történeti kérdés, hogy a „Júlia szép leány”-ban a balladai történéshez egy menyasszonyi búcsúztató kötődött. Van változat, pl. Domokos P. Péter gyűjtésében, ahol a búcsúztató-búcsúzás nem is szerepel.) Ezért írja Bálint Sándor: „A halál nem végzet, nem sorstragédia, nem befejezés, hanem valaminek halhatatlan kez-

dete: kinyilatkoztatása annak, aki már elment és boldog várakozás... annak, aki még itt maradt... A modern ember már alig tudja, hogy itt miről van szó, de érzi, hogy valamiből kimaradt és olykor honvágy szállja meg, amikor a középkorra és a parasztságra, szentek és költők választottságára, Júlia szép leány halhatatlan dicsőségére, egyáltalán a végzet és kegyelem örök emberi balladájára gondol.”

Irodalom: Bálint Sándor: A magyar népballada, Szeged 1947. — Domokos Pál Péter: Mert akkor az idő napkeletre fordul, Cluj-Kolozsvár, 1940. — Ortutay—Buday: Székely népballadák, Bp. é. n. — Dömötör Tekla: A népszokások költészete, Bp. 1974. — Képes Géza: A magyar ösköltészet nyomairól, Itk. 1964. — Takács Lajos: Históriaiak, Bp. 1958. — Arany János Művei VI. k. Bp. é. n. — Solymossy Sándor: Ballada (Magyarország néprajza, I. k.) — Greguss Ágost: A balladáról és egyéb tanulmányok, Bp. 1886. — Gragger Róbert: Magyar népballadák, Bp. 1927. — Dános Erzsébet: A magyar népballada, Bp. 1938. — Ortutay Gyula: A szájhagyományozás törvényszerűségei, Bp. 1965. — Heinz Ischreyt: Welt der Literatur, Bertelsmann Verlag, 1961. — A magyar irodalom története I. k., Bp. 1964. — Új ember, 1973. I. 7. — Háromszéki népballadák, Bukarest, 1973. — Elekes—Léderer: Magyarország története Bp., 1965. I. k. — Bálint Sándor—Orosz István: Egy magyar szentember önéletrajza, Bp. 1942. — Kriza János: Székely népköltési gyűjtemény, Bp. 1956. I—II. k. — Ortutay Gyula: A nagy hegyi tolvaj, Bp. 1971. — Ortutay Gy.: Kis magyar néprajz, Bp. 1966. — Diószegi Vilmos: Sebestyén Gyula, Bp. 1973. — Kallós Zoltán: Balladák könyve, Bp. 1973. — Erdélyi János Levelezése I. Bp. 1960.

RÁBA GYÖRGY VERSEI

A tűz etetése

A nyár intései télen

Köd hava
a tél első óraütése
záróra fél halál
kibetűzött arcok
fürgé lelkek szökellő szavak
rohamlétrájukkal fordulnak űrbe
kiengedem
az ég alá madárlátó tekintetem
megülő fellegek
minden ablak vakká meszelt
az igazi a képletés
magára maradt a lét
arccal fordul forrásaihoz
a nyár intései
erdőszél zöldhályogán lobbanó
vadcsereznyje meddő szirmai
belesatírozva a tájba
ha borostája újra megered
a rétre mehetek
s csak rettegek
kockarázó kezek homálya
mít vet ki nekem
besöpri kiveti
mért gyűjtsek neki

Más legendából tévedtek ide
lépegető fák
nem tanulták
a megváltó arcjáték beszédét
kioltott indulatok láva-útját
nem ismerik
a hely s a perc marasztalását
az alvó boldog önvészteit
nyalábba még nem szorított
élőfa-álcájú botok
végszóra zúg föl életük
sose próbálták
a vallomások vérömléseit
az isten-józanok
mindig tavalyi sorsukat növényi
létük megszokott rohama regéli
rostjaik naprendszerre kiszabott
jég-korszakukat túl nem éltek
szavukat szegi ha nem ózon
tanúságot mondani hóból
hogy olvashatták volna napszám
hanyatt fekvő világnyi padkán
a penész-foltok képírását
kártyajóslatok szigetének
Etetem a tűz kutyáit
és ti faágokról beszéltek

A BOLDOGTALAN KÖLTŐ

ÁNYOS PÁL

Annak, hogy egy költő boldogtalan, sokféle oka lehet. Sorscsapások vagy pályatevésztés, meghasonlás önmagában vagy környezetével, ínség, vagy megaláztatás, kudarcok és szerelem; esetleg semmi egyéb, mint najlam: hogy egyszerűen boldogtalanunk születik, hogy nincs tehetsége a boldogságra. Anyos Pál azonban, akit közvéleményünk mind a mai napig úgy tart számon, mint a boldogtalanság legjellegzetesebb képviselőjét költészetünkben, aligha született — 1756-ban — boldogtalanunk. Nyomat sem lelmi holmi szomorú eleve elrendelésnek, mely azok közé kárhoztatta volna, „kiknek szíve vérzik, s küszködik bajokkal”, s akik életükben másra sem képesek, mint a hold „szomorú csillagzata” alatt „gyászos kunyhójukban” virrasztva könnyes szemmel-szívvvel a halottak társaságába kívánczni.

Kegyetlenül boldogtalan hírét egy verse — már Császár Elemér megállapította, hogy egy helyzetvers, másként szólva egy költői fikció — keltette és terjesztette el, főként az utókorban; így lett afféle mellbeteg sóvárgó, szentimentális kesergő, világban hontalan szenvedő, egyrészt mert az antológiák el nem mulasztották volna közölni tőle ezt az inkább az európai szentimentalizmusra, mint órá jellemző, *Egy boldogtalanunk panasza a halovány holdnál* című (a maga nemében valóban szépo) költeményt, másrészt mert egyesek, élükön Endrődi Sándorral, akit „benső vonzódás csatolt a szerencsétlen költőhöz”, rosszul vagy hiányosan olvasva művét, alakját szertelenül romantikussá (vagy „preromantikussá”) stilizálva ábrázolták. Íme Endrődi gyászba merített portréja: — „Lépteit komor búsongás árnyai kísérik, könnyes szemekkel bolyong a földi téreken, kedélyét az elégia fellegeti fátyolozzák, meghasonlásban él a világgal, elégedetlenségben magával, zivatartok zajlanak le lelkében, s a szenvedések forgozsele tovaragadja nyugalmát; nem ad neki vigaszt a hit, nem ez a látható szép világ; a mulandóság gondolata átnyilazza, s örök sebekkel tévelyeg mindhalálig.”

Mindez megható és drámai; igaznak elég kevéssé igaz. Batsányi, aki közvetlenül halála után gyűjteni kezdte és némi kényszerű késedelem után, 1798-ban jegyzetekkel és rövid életrajzzal ki is adta Anyos verseit, még óvakodik a viharzó ecsetvonásoktól, s mert még jócskán voltak, akik a költőt ismerték és a költői túlzásokat helyreigazíthaták volna, minden bizonnyal hitelességre törekedett. Az ő Anyosa így fest: — „Termetét ami illeti: magas volt; különben sem nem karcsú, sem nem kövér, hanem középszerű testállású. Az ábrázata hosszas, homloka magas, orra egyenes; felső ajaka valamivel dombosabb az alsónál; haja és szakála világos barna, vagyis inkább szőkére hajló. Erkölcsi karakterére, belső tulajdonságaira nézve: érzékeny, vidám és örömet társalkodó. Heves ugyan egy kevéssé; de könnyen lecsendesíthető. Egészségére nemigen vigyázó. Becsületet és dicsőséget szerető. Bátor szívű; igaz, egyenes lelkű. A barátságban hív és állhatatos. Színeskedést, csalfaságot maga nem ismert, másokban utált és került.”

Meghasonlásnak, világgyűlöletnek, emberkerülésnek, ábrándos halálvágnak semmi nyoma. Egyetlen szó van a jellemzésben, ami a szentimentalizmus gyanújába keverheti, az *érzékeny*. Ő maga valóban nagyon használja ezt a jelzőt és főnevesített változatait, olyannyira, hogy egyik újabb kutatója, Kovács Győző el is keresztelte „az érzékenység poétájának”. Egy évvel előbb Bóka László egész kis statisztikát állított össze róla, hányszor fordul elő nála ez a szó; de egyben akkori jelentésére is figyelmeztetett: egyszerűen érzelmet jelent a legtágabb értelemben, a költői fogékonyságtól a kedélyvilág legkülönbélebb mozzanataiig. Az „érzékeny” költő nem szükségképpen könnyes költő; és az „érzékenység” egyáltalán nem Anyos privilégiuma: ha talán nála kevésbé sűrűn is, de azért bőven használja a szót (és ismeri a vele jelzett sokrétű fogalmat) a kor többi költője is. Bessenyei például (egyetlen példának az idézhető számtalanból) egy versén, *A Tiszának reggeli gyönyörűsége* címűn belül kétszer is, kétféle árnyalatban: egyszer a darvak kiáltásával kapcsolatban az érzékszervi érzéklés (kis túlzással azt mondhatnánk: az idegesség) jelentésében („Ezeknek nagy szavok a magas egetet — Betöltvén, lármázzák érzékenységünket”), egyszer a költői gyönyörködés, esztétikai elragadtatás jelölésére („Szüntelen neveltem gyönyörűségemet, — Részegetvén vele

érzékenységet"). Amikor Ányos egy Bessenyeihez írt verses levelének prózai toldalékában azt mondja: „Ne félj, barátom, mert annyit fogok érezni, hogy még Duschnak is mestere lehetnék!”, amivel Batsányi jegyzete szerint Báróczi Marmontel-fordításának egyik alakjára céloz, lényegében a minden költői élményre való készségről beszél, az „érzések honának” meghódításáról, arról, hogy — szintén Bessenyeinek írja — „fessük a természetet versekkel; szédelegjünk mint a lepke, egyik kellemetes tárgyról a másikra! mondjuk meg magyarjainknak, mi a szép! érezzük velük, ha erővel elfordulnak is tőlünk!” Az érzékenység ebben a — legtágabb — értelmében voltaképpen a frissiben megízlelt, mámorító személyes líraiságot jelenti; vagy legalábbis az immár tudatos törekvést a lírai személyes- ségre.

Hogy ebben a fájdalom élménye, és a fájdalom-élmény kifejezésének bátorsága (vagy csak igyekezete) is benne van: ez természetes. De az, hogy Ányosnak „könnyei szüntelen ömlenek”, éppúgy költői túlzása Endrődié, mint az, hogy „a fájdalom teljesen össze van olvadva az életével”; az sem áll, hogy versei „egyáltalán vigasztalan, megadó panaszok árjával, keserű könnyekkel, kétségbe- eséssel telvék”. De — folytatja Endrődi — „élete magyarázatul áll e költemények mögött”.

Élete? Endrődi ahhoz a fantázia-képhez, amit Ányos lírájáról alkotott magá- nak, konstruált egy nem kevésbé képzelet sugalmazta életet, a boldogtalan szer- zetesről, akinek „fogadalmi bilincsként zörögnek lelkén”, minthogy „szerelmes volt, éspedig szenvedélyesen szerelmes”: végül azonban tények, vagy legalább egy egészen aprócska kis adat közlése helyett beéri egy szűkszerűségében meghökken- tő kijelentéssel: „Mit sem tudtam meg e viszonyról”.

Itt aztán könnyű lenne élcelődni ezen a különös okfejtésen (meg a divatból végleg még mindig ki nem kopott hozzá hasonlókon). Honnét tudhatom, hogy amiről mit sem sikerült megtudnom, az egyáltalán létezett? Az érvelés alaptalan ugyan, de tetszetős: egy fogadalmi bilincseben vergődő szerzetes, akit sorsa erő- szakosan eltölt az üdvözítő szerelemtől. Csakhogy ami illik az egyik esetre, nem illeszthető rá szükségképpen a másikra is; ami teljes mértékben vonatkozik Dayká- ra, egyáltalán nem vonatkozik Ányosra. Nála semmi hiteles nyoma sincs a hivatá- sában való meghasonlásnak, de nincs valamiféle tragikus végű nagy szenvedélynek sem; nem azért, mert fortélyosan eltűntették a nyomokat, hanem mert nem volt mit eltüntetni, nem lévén, ami nyomot hagyjon. Nem az a kérdés, rövid élete folyamán Ányos volt-e, nem volt-e szerelmes; miért ne felejtette volna rajta a szemét egyik vagy másik nőismerősén? Az azonban bizonyosnak látszik, hogy nem valamilyen til- tott, szenvedélyes szerelmen futott zátonyra (ha egyáltalán zátonyra futott) a sor- sa. Így látta ezt Bóka László is: „A szerelem — írja — csak ábránd ebben az életben, valószínűleg testetlen ábránd, vagy egy lopva megpillantott arc, egy vélet- len találkozáson váltott néhány merészebb szó szívdobogtató emléke, de talán csak olvasmányokból táplálkozó képzelgés, melynek izgalma annyi csak, hogy az is tilos.”

Egyébként, úgy látszik, szerelmes gondolatok, erotikus képzelgések nem sokat foglalkoztatták. Két műve van, amelyre ebben a vonatkozásban még úgy-ahogy hivatkozni lehetne: a negyvenöt négysorosból álló *Érzékeny gondolatok*, melyeknek érzékiessége annyira sértette a szemérmes cenzort, hogy közlésüket csak némi változtatásokkal engedélyezte Batsányinak, valamint az *Érzékeny levelek*: nyolc fiktív levél az akkor Európa-szerte divatos heroidák modorában (Batsányi szerint Ányos „több ilyen levelet is írt”, azok azonban kézen-közön elkallódtak). Csak- hogy egyik mű sem eredeti, mint már régebben kimutatták: az első nyilvánvalólag képek alá írt (német) fölirat-versek fordítása, minden különösebb személyes rész- vétel nélkül, ügyes költői műhelygyakorlatként; a másik szintén fordítás, részben szó szerint, részben szabadabban, főként a német Wielandból. S ha végül valaki az antológiákból szintén ismerős, és valóban Ányos java versei közé sorolható *Titkos Polyxená*-ra hivatkoznék: ez a költemény sem valamilyen korán elhunyt — ismeretlen — szerelmének megidézése a síron túlról, hanem, mint mottója is jelzi, Ovidius egy helyének eléggé szabad parafrázisa; témáját és fiktív költői helyze- tét pontosan megadja első, 1780-ból való kiadásának a későbbinél részletesebb és körülményesebb címe: *Titkos Polyxena még koporsójában-is hív Theseussához*.

Mindez elég kevés ahhoz, hogy Ányos lelkivilágában és életében különöseb- ben fontos, vagy éppenséggel döntő szerepet tulajdonítsunk a szerelemnek. Marad még „bizonyosságul” három szép éneke a fehérvári évekből (*Hív barátnak hívétől fájdalmas elválása, A csalfa szívnek megvetése, Egy hív szívnek kedvese sírja felett*

való panaszi): ezekről és állítólagos bizonyító erejükről majd a költő utolsó eszten-dőivel kapcsolatban fogunk néhány szót ejteni, miután előbb végigkísértük életé- nek és költői fejlődésének útján gyerekkorától és szerzetbe lépésétől Nagyszombatig, Nagyszombatról Budára, Budáról Felsőelefántra, s onnét végül Fehérvárra, és megpróbáltunk választ keresni a közben fölvetődő kérdésekre.

Mint mondtuk: semmi sem predesztinálta boldogtalanságra; minden jel szerint egészséges családban, egészséges környezetben (inkább nyájasban, mint ridegben, ahogyan Endrődi vélte), egészséges gyermekként nőtt föl odáig, hogy — mint a hozzá hasonló többi egészséges középnemesi fiúgyereket (valamivel korábban János nevű bátyját is) — iskolába adják. Tanulmányait hétéves korában Komárom- ban kezdi, ahol anyai nagyszülei laktak, és tizenhat éves korában a pápai pálosok gimnáziumában végzi. Pontosan nem tudjuk, milyen, de nyilván nem rossz bizo- nyítványával 1772 szeptemberének elején tér haza a Zirc közelében lévő Esztergárra.

Most aztán mihez kezdjen? A kérdés bizonyára nem ekkor vetődött föl először; nemesi családokban, ahol több gyerek volt, ezt a dolgot rendszerint jó előre elren- dezték. Föltehetőleg Ányosék is; ők sem a gyerekek esetleges hajlamait, hanem a család, illetve a családi vagyon érdekeit tartva szemük előtt. Annál is inkább, mert hiszen a tizennyolcadik század elejére mindenükből kikoptak; ősi jussukat, Esztergárt, Ferenc, a költő apja majdhogynem az élete árán szerezte vissza a csesz- neki Esterházy gróftól: azzal tudniillik, hogy katonának állt helyette. Amit a há- borúból megtérve visszacapott, azt nála kevésbé szívós ember menten otthagya volna: nem birtok volt az, hanem semmit érő vadon, erdős-bozotos pusztaság. Fe- renc azonban nekilátott és meghódította, fölvirágoztatta. Hogy milyen konok és kemény munkával, arról Császár Elemér idéz egy tanúvallomást, melyet egy, a szomszédos Dudarról való gazdaember tett a pörben, amit Esztergár rendbehozá- sa után jó magyar szokás szerint öccse indított Ferenc ellen, részét követelve ab- ból, amiben semmi része sem volt. „Midőn Ányos Ferenc Esztergárra szakadt — vallja a törvényes tanúkihallgatáskor ez az Eszes Márton — telekes bockorban és egy rongyos dolmányban járt, és hogy a dolmány igen széllel bélelt volt, reá unt, szűrt vetett a nyakába, élelme is igen csekélyképpen volt, egy kunyhóban la- kott (melyet azelőtt dudariak csináltak) és élelemmel is jobbnyra csak a dudariak tartották, ki kenyérral, ki kásával, káposztával és más egyébvel, egy bográcsa lé- vén, abban kását főzögetett, és úgy élődött, mint más szegény legény.”

Látni e tanúságból (ezért volt érdemes idézni), hogy az apa, az Ányosok in- kább csak a családi legendák szerint, mint okmányokkal igazolhatólag a korai középkorig visszanyúló dicsőségének ez a „második kezdője” (mint sírírata mond- ja), ez a magát rongyos dolmányú kiszolgált katonából tekintélyes földbirtokossá fölküzdő ember, aki a parasztoktól ráhagyott ócska kunyhó helyén tisztos kúriát emelt magának és családjának, a nagy vagyonszerzők és fáradhatatlan vagyón- gyarapítók fajtájába tartozott. Minden bizonnyal úgy intézte gyerekei sorsát, hogy a nagy munkával helyreállított családi vagyon a lehető legkevésbé szenvedjen csor- bát. A költő — eredeti nevén István, későbbi szerzetesi nevén Pál — Ányos Fe- renc és Gadóczy Róth Klára négy életben maradt gyermeke közül a harmadik, s a három fiú közül a középső volt; természetes volt, hogy papnak menjen.

Hogy szüleinek ne lett volna részük a pályaválasztásában, mint Bóka László véli? Föltehetőleg nem kényszerítették, mert nem is kellett; nyilván eleve pap- nak szánták, amit a fiú eleve tudomásul is vett. Bóka László nézete támogatásául Barcsay költői levelére céloz, melyet barátja fölszentelésére írt Nagymartonból 1780 áprilisában. Barcsay azonban, hogy érzékeltesse „bűjének szörnyiségét”, amiért nem lehetett jelen a szertartáson, szemlátomást erősen dramatizálja a távolból a „szomorú pompát”, lefestvén az atyát „leborult orcával, egekre felemelt reszkető karjával”, s a szomorú anyát „némult testvérinek gyászos seregében”. Az ilyenkor szokásos meghatottságon kívül azonban nem lehetett itt semmiféle „örök keserű- ség”. Az apa, ha egyáltalán emelte, inkább megnyugodva és hálával, mintsem a szentimentális metszetek közismert „ősz atyjának” könnyes kétségbeesésével emelte ég felé a karját.

Egyébként magának Ányosnak is van egy verse, amelyből világosan kiolvas- ható, hogy a szülők — az akkori szokás szerint, és hajlamaik vagy hivatásuk min- den különösebb kipuhatolása nélkül — előre határoztaik gyerekeik sorsáról, „fel- osztották édes magzatjaikat”, ahogy a vers mondja. (Az irodalom igazában csak most kezdi majd — regényekben, elbeszélésekben, drámákban, balladákban — el-

szánt szabadságharcát a gyermekek egyéniségét semmibe vevő, mindaddig hagyományos szülői önkény és szerelemben az apák „szívtipró zsarnoksága” ellen.) A vers, illetve verses levél Nagyszombatban, 1774. augusztus 4-én kelt; benne a költő névnapi köszöntését küldi édesanyjának. Néhány derűs, realizmusa okán figyelmet érdemlő bakonyi kép után „csendes békességet” kíván neki, hiszen aggodásra nincs oka már,

*Látván minnyáinkat szárnyunkon röpdülni
S mindeneket külön asztalnál ülni.
Bátyám elméjével hazáját segítse,
Öcsém nemes karddal nevét híresítse,
Nénémet pedig Isten boldogítsa,
S szerencsés házasság útjára szólítsa.
Én már a barlangok lakom kiességét,
Pálma árnyékának érzem édességét;
Holló cipőjából táplálom életemet,
S egyedül Istennek áldoztam lelkemet.
Így felosztva látván édes magzatjait,
Érdekeny örömmel töltse el napjait.*

A legidősebb fiúnak közszolgálat, a középsőnek papság, a legkisebbnek katonaság, a lányoknak lehetőleg jó házasság (esetleg zárda): szabályszerű, gondos szülőkre valló „felosztás” volt ez abban az időben. Azon sincs mit csodálkozni, hogy István éppen pálosnak ment. A Pápán töltött két esztendőben megkedvelhette a rendet, mely a legmagyarabb szellemű, s a legműveltebbek és leggazdagabbak egyike volt: bőven ellátta tagjait a címerében szereplő, holló hozta cipőn fölül is, házai pedig egyáltalán nem „barlangok” voltak, hanem kényelmes otthonok. Amellett a családnak már volt kapcsolata a renddel: száz évvel korábban egy bizonyos Anyos Kristóf szintén a paulinusok, e — Bessenyei szerint — „szelíd, nemes papok” fehér ruháját viselte.

Istvánt, illetve most már Pált egyéves próbaidőre Márianosztrára küldték, majd a noviciátus végén letette az egyszerű fogadalmat. Utána kétesztendős filozófiai kurzus következett, de ebből csak egyet végzett (az iskoladrámairó Táncz Menyhért vezetésével) Pápán: a következőre előljárói — mert bizonyára mind magaviseletével, mind tanulmányi eredményeivel elégedettek voltak — Nagyszombatba küldték az egyetemre.

*

A Nagyszombatban töltött idő — az 1776/77-es tanév második szemeszterével bezárólag (amikortól Mária Terézia az egyetemet Budára helyezte) — rendkívül fontos Anyos életében: ezekben az években válik költővé; illetve születik új költővé abból, aki addig volt.

Hogy mikor kezdett verselni, nem tudjuk. Batsányi szerint „próbára Ovidiusból fordított”, valószínűleg többet, mint ami ránk maradt (egyetlen heroida, a legkedveltebbek és legtöbbet tolmácsoltak egyike, Pénélopé levele férjéhez, ez is minden bizonnyal későbbi átdolgozásban, már páros, nem pedig a Gyöngyösi-féle négyes rimeléssel, és már gyakorlott tollra valló, jó ritmusú sorokkal); névnapi köszöntőnek a vergiliusi eklogák példájára „pásztori beszédet” ír (illetve hagy töredékben); négyrimű tizenkettesekben fohászkozik *Gyöngyösi árnyékához* — tehát úgy kezdi, ahogyan akkoriban illik: a jól kitaposott hagyományok szerint, Gyöngyösi iskolájában, és a népszerű klasszikusok nyomdokain. Mégpedig nem egyedül: a pálos renden belül vannak versszerző társai, akikkel költői leveleket vált, s akikkel kölcsönösen biztatják egymást már nemcsak a költészet művelésére, hanem az anyanyelvére is. Így kapcsolja szívét „barátságos indulat” Héris Vincéhez, Kreskay Imréhez, s a „szíve más felének” nevezett Virág Benedekhez, akivel már Márianosztrán együtt töltött pár hetet, s akivel azóta is időnkint „közlötte lantját”. Eleinte talán latinul; hanem aztán áttért a magyarra:

*Ne álmélkodj pedig, hogy magyarul írok,
Mert ha emlékezem, örömben sírok,
Miként műveltetik édes anyanyelvünk,
S ezzel sír széléről életre jön nevünk!
Azért bizonyára megnyered kedvemet,
Hogyha viszontaglod verssel leveletem.*

Virág hallgatott a buzdító szóra, s amikor — csakhamar — Apolló „haszontalan” szolgálatát összeférhetetlennek érezve a teológiával, végleg búcsút akart mondani a műsáknak, alighanem éppen Anyos nyerte vissza költészetünknek, s örvendeztette meg a Parnasszust azzal, „hogy visszatért régi tisztelője, — Kiből országunknak lesz főbb versszerzője” (amely jóslata, mint tudjuk, utóbb be is vált).

Ez azonban már valamivel későbbi történet: ezt a Virághoz írt második levélét már Budáról keltezte, 1777 novemberéből. Most viszont még csak göngyösiánus kezdeteinél és pálos rendtársaival való lelkes, nyelvművelő levelezgetésénél tartunk. Némi balszerencsével — s talán némivel kevesebb tehetséggel — akár meg is maradhatott volna e verses levélíráások és „viszontaglások” szintjén, az oly derék és tiszteletreméltó Kreskay Imréhez (egyébként távoli rokonához) hasonlóan. Ő azonban, úgy látszik, többre vágyott: igazi író ítéletére, és ha megérdemli, az általa való fölavattatásra. Mint Batsányi írja, „műzsájának első zsengejét” (de aligha zsengeit, hanem inkább valamilyen válogatást gyakorlottabb dolgaiból) az ezredével 1775 óta Nagyszombatban állomásozó „Barcsay Ábrahám úrral közölte, kérvén egy kis levélben, hogy nézné által és mondaná meg azután neki magyarárn, ha méltó volna-e tovább is fáradsnia, és remélhetne-e hasznos előmenetelt a magyar poézisban?”

A „kis levél” aztán nem várt — vagy titkon talán mégis remélt? — következményekkel járt. Anyos, Barcsay révén, egy csapásra bekerült az irodalomba, sőt: irodalmunk akkori fő sodrába. „Látta ez a nagyelmeű hazafi legottan — folytatja Batsányi — mi válhat idővel az ifjúból; s nevelője, barátja, Quintiliusa lett. Megismertette másokkal is, és név szerint, a maga lelki barátjával, B. Orczy Lőrincsel, a magyar írók halhatatlan emlékezetű mecénásával. Könnyű elgondolni, micsoda szívvel fogadta Anyos ezen férfiagnak jóakarátjukat, s micsoda igyekezettel iparkodott, hogy barátságukat megérdemelhesse.”

Micsoda szívvel fogadta? „Engem újra teremt az úr szép tollával” — írta Barcsaynak Esztergárról, az ott töltött hosszú vakációról (mert az egyetem budai berendezkedése sokáig eltartott); s valóban újraszületett, újjá teremtődött; ráeszmélt arra, mi a különbség a jóakarató verselés meg a költészet között. Fölfedezte, hogy a költészet igazában nem nyelvművelő (vagy éppen iskolai) disciplina, nem is némi rímelő készség, hanem ihlet dolga; az első egyike költészetünkben, aki tollát kezébe véve a versszerzésnek nem a szabályaira és klasszikus mintáira gondol, hanem „vak tüzét érzi”. Persze hogy azzal, amit csinál, mint minden kortársa, ő is „a holt magyarság fényét” akarja emelni; de akár már egyebet és ebben a törekvésében többet is: magát kifejezni. Ehhez pedig légkör kell, kapcsolatok, egy élő vérkeringés lüktető és serkentő melege; annak tudata, hogy tartozik valahová és várnak tőle valamit, hogy számon tartják és számítanak rá, mégpedig nemcsak a versben levelezgető szerzetes társak, hanem az ország legjobbjai, az élen járók, a legmodernebbek. Így aztán már igazán kiemelkedhet mindenféle provinci-alizmusból, igazán az egész magyarság fölemelésének lehet megbecsült munkása. A lelkesedés, amely egy, már szintén budai, 1778 júliusában Kreskayhoz intézett leveléből árad, nem holmi költői „lantolás”, hanem valódi érzés:

*Barátom, nem bírok felhevült szívemmel,
Óceán habjait képezem kedvemmel.
A magyar íróknak gyullaszt serénysége,
Kik tollával újul nyelvünk ékessége.
Hidd el, alig hittem szikrázó szememnek,
Midőn fényét láttam született nyelvemnek.*

S következik a nagy munka munkásainak felsorolása: „aggott Orczit látom”, „nem szükség, hogy többet szóljak Barcsayról, ki réam mosolyog műsák karjairól”, „Bessenyei lantján csudálkozom” — s ezek immár mind a barátai és levelező társai, akik úgy tekintenek rá, mint velük egyenrangúra. A rendtárs Kreskay nem győzi dicsérni, mikor az ő buzdítására írott, Gróf Károlyi Antalt dicsérő verse nyomtatásban is megjelenik:

*Kik előbb csudálták kész tehetségedet,
Szinte bálványozzák versszerző tüzedet.
Kiesek verseid, édesek, készletők,
Szem, fül és érzékeny szív gyönyörködtetők —*

s nem fukarkodnak a dicséretekkel tekintélyesebb barátai sem: Barcsay „könnyen hangzó verseit” magasztalja, és már-már saját maga fölé emelve országos hírrel-elismeréssel kecsegteti, „áldva érzékenységeit”:

*Szerencsés, ezerszer szerencsés Anyos Pál!
Ki a szent forrásból már annyit ihattál,
Hogy a borostyánnak tövében nyughattál,
S a kilenc szüzelettől zöld ágat kaphattál.*

*Azok, akik isszák Marosnak vizeit,
Azokkal, kik lakják Mátrának völgyeit,
Örömmel olvassák Anyosnak verseit,
S várják elméjének jövő gyümölcseit.*

De nemcsak a Maros menti Barcsaynak, nemcsak a Mátra völgyében az öreg Orczinak „mindenkör különös vigasztalás” Anyos verseit olvashatni; Barcsay révén kap egy udvarias bókot a kor nagy stilsztájaként elismert Báróczytól, s ami ennél sokkal fontosabb: érdeklődést, elismerést, baráti szavakat Bessenyeitől:

*Verseidet nézem, lelkedet vizsgálom,
Hol több tekintetre magamba találok,
Hogy a versszerzésnek magyar méltósága
Lehet még elmédnek fő tulajdonsága.
A gondolatnak is van benned ereje,
Pedig ez a versnek, tudjuk, a veleje.
Magyarságod tiszta, csak több tüzet keress,
És írásaiddba néha-néha ne vess;
A poétát, tudod, nyájasság táplálja,
Ez az, ami őtet olvasni ajánlja.
Öntsed méltósággal sok futó versedet,
De nyájasságra is bocsásd le lelkedet...
Nagy elme s édes szív szülnek nagy poétát,
Birni kell egünknek e két ajándékát,
Ha versekbe szépen úgy akarunk írni,
Hogy lehessen nála álmélnöködni s sírni.
Ha e két dologra rávihetd olvasód,
Ne félj, mert megkészül borostyán koszorúdd.
Tovább erőltetés nélkül légy versedbe
S csak a természetet kövessed mindenbe.
Ezeket nem szükség néked tanácsolnom,
Kinek töled lehet ebben is tanulnom.*

Kaphatott volna-e többet a huszonkét éves ifjú a nagy tekintélyű Bessenyeitől ennél az utolsó két sornál, meg annál, hogy egy egész kis költészettannal tisztelte meg a félig-meddig még kezdőt? Ez bizonyára nem gyanította, hiszen franciául aligha tudott, mennyi Bessenyei tanácsaiban a Horatiusból táplálkozó klasszikus francia — Boileau által kodifikált — *ars poetica* még mindig élő s kézzel kézre adott közhelye; de azt mindenképpen megérezhette, hogy bírálója valóban a szavak mögé nézett, és verseit nézve valóban a lelkét is vizsgálta, és nem pusztán azért ajánlja figyelmébe a „nyájasságot”, mert a költészet százados szabványai így kívánták.

Persze azért volt Anyosban bizonyos „vidámság” (mint Batsányi mondja), bizonyos „nyájasság”, kivált ha azt írja, amit a saját szemével lát; csak hogy elég kevésszer vállalja, bizonyára mert nem tartja elég költőinek azt, amit a saját szemével lát. Említett köszöntő versében hosszú sorokon át festi, szemlélatomást nagy élvezettel, a bakonyi táj „becses vidámságát”, a bakonyi élet „ezer boldogságát”; s hiába emlegeti Cerest, hiába Castalust: a kép hiteles, friss, élő, élményi marad, olyan dús mezei valóságossággal, hogy már-már Aranyt juttatja eszünkbe. Egy másik, két évvel későbbi keletű versében is, *Két jó barátomnak a Bakonyba*, hiába kezdi „bágyadt” verseit ismét mitológiai utalással, s hiába folytatja aztán

télire való divatos „érzékeny” olvasmányok ajánlásával: közbül van néhány olyan sora, melyben szinte a személyes tapasztalat hitelével érzékelteti a „bakony közepében” rejtező kúriák téli életét:

*Ott halljátok fújni a csendes szeleket,
Kacagjátok meleg házban a teletek,
Mélyek, ha felülnek jeges fellegekre,
Fehér fátyolt vonnak epres hegyetekre.
Szép magánosságok lebeg hallgatásban..*

Véletlen találat volna ez; mint valamivel korábban, a János bátyjához írt eljegyzési köszöntő szokványosságai közt a bakonyi erdők hófúvásaiban „letörő ágak csattogatása”; vagy egy Kónyihoz írt episztolájában az antikos sablonok özőnében egy váratlanul érzékletes, valóban látott kép (mert a vers Komáromban kelt) a Dunán csendesen úszó, füstös partokat messziről köszöntő, majd a révben kiharadó hajókról? Nem. Ahol Anyos letesz a korában még félig-meddig kötelező, iskolás klasszicizálásról és az élmény, illetve látvány közvetlen közlésére bátorodik, a kifejezendő költői értéket magában a valóságban, nem pedig annak antikizáló átköltésében látva, ott — bizonyosságunk van rá — valóban, tudatosan törekedett is bizonyos realizmusra, a valósággal való szembesítés próbáját kiálló hitelle. A bakonyi barátaihoz írt levélben a figyelmes olvasónak bizonyára föltűnt a hegy „epres” jelzője; akár valamilyen, az egész képnek jó antikus ízt adó horatiusi reminiscenciát is gyaníthatna benne. Pedig nem az; és Anyos verseinek saját kezűleg — talán kiadási szándékkal — összeírt gyűjteményében (az úgynevezett akadémiai kódexben) fontosnak is tartja a jelző hitelének tisztázását. „Azért nevezem epres hegyeknek — mondja a sorhoz csatolt jegyzetben —, mert midőn október közepén ott voltam barátaimnál, még akkor is bokkrétát kötöttünk eprekből.”

Ugyanezt a verset így zárja: „Barátim! ezeket borostyán kútjánál — Olvasván, csergéssel folyó forrásánál, — Emlékezzetek meg magyar társotokról...” — ami a közvetlen előzmények (Telemak, Trója, stb.) után lehetne akár az a Castalus is, amelyhez annak idején az esztergári dombjuk tövében csörgedező „két eleven forrást” hasonlította. De nem: itt is egy jegyzettel hitelesíti, illetve különíti el a mitológiától azt, aminek hely- és életrajzi valóságát, úgy látszik minden kézenfekvő klasszikus utalásnál nemcsak fontosabbnak, hanem költőibbnek is tartja. „Nem poézis költeménye azon a helyen az a borostyán kút — írja —, mert úgy neveznek egy kutat azon a helyen, hol barátaim laknak, melynél magam is voltam és barátaimmal mulatoztam. Azt mondanám, hogy a Múzsák adták néki ezt a nevet, hacsak igen messze nem volna Parnassus hegyétől.”

*

A Barcsayval, Bessenyeivel való költői barátság levelező iskolájában Anyos azt is hamarosan megtanulta, hogy „sok futó versét” (ahogyan Bessenyei — föltehetőleg — a század szerföltre divatos francia „poésie fugitive” műfaját nevezi magyarul) nem elég a sokak által dicsért szép hangzással írni, hanem a természetes folyású darabokban mondani is kell valamit. Lehet beszámolni az egyéni élet fordulatairól, a napok változó eseményeiről, egyszerűen lehet csevegni erről is, arról is; de valami mélyebb, általánosabb érdekű mondanivalónak azért mindig kell a „futó versben” is lennie.

Anyos szorgalmas tanuló, de nem nagy intellektus; hajlékony elme, de tájékozottsága nem valami nagy. Barcsay finom baráti tapintattal neveli a gondolkodásra, és némi fölvilágosodásra is. Anyos könnyen alkalmazkodik; ha korábban lelkesedik — körülbelül úgy, ahogyan a középnesemi kúriák beszélgetései közben lelkesedhettek — a magát hadakozásokban megmutató magyar vitézségért: valódi „véres versengésekben” forgó barátja életét féltve és sztoikus választól olvasva („Bár én letehetném fáradt sisakomat, — Kucikba vethetném rozsdás pallosomat”) most már maga is kétségbe vonja a „harcolás hasznait”. Lassan és mértékkel meg-megjelennek nála, főként leveleiben, olyan gondolatok és fordulatok, amelyek mintha egy szelíd és melankolikus, inkább csak általánosságokban mozgó „fölvilágosodás” hatására mutatnák („kijöttünk semmisség setét barlangjából”, „hidd el, a természet futja vadságait, — ki nagy társaságra alkotta fiait... — Nem ismernénk London s Páris ékességét, — hol az ész remekké tette mesterségét”, „úgy van, ne írtózzunk egymás vallásától, — bár ezt Luthér szülte, s amaz

Genevától — kölcsönzött hitet: egy vérből születünk, — egy szabadság édes tején neveltettünk”); csakhogy ezek inkább csak a szorgalmas tanítvány válaszai a barátaitól és mestereitől, Barcsaytól és Bessenyeitől kapott levelekre; azoknak a gondolatait visszhangozták és variálják, anélkül, hogy hitét a legkevésbé is érintenék a befogadott eszmék.

Irodalmi hivatkozásaiból (eltekintve természetesen az iskolában tanult klaszszikusoktól) elég széles és korszerű műveltségre lehetne következtetni: emlegeti például Voltaire-t, Racine-t, Corneille-t, Youngot, Pope-ot, Kleistet, Wielandot, de nagyon valószínű, hogy többségüket (a németeken kívül) csak másodkézből ismeri, fordításokból vagy éppen csak hírből. Németül azonban tudott, s föltehetőleg már Nagyszombatban megtanult; kezébe juthattak a különféle Musenalmanachok, s azokban találkozhatott az egykorú német költéssel, aminek — úgy véljük — döntő jelentősége volt költővé formálódásában: megtanította ezt a fogékony és tehetséges fiatalembert arra, hogy egyáltalán mit jelent lírikusnak lenni, mi a költői téma, mi a lírai élmény, mi az, amiben egy addig tárgy híján szükkőködő „érzékenység” magát kifejezheti; meg hogy mi a különbség a bármilyen nemes alkalomra bármilyen jól megírt alkalmi vers és a mélyen átélt lírai állapotot akár közhelyesen is, de teljes személyisége latbavetésével közlő költemény közt. Elenyészendő rózsával, lenyugvó nappal és az emberi mulandóság egyéb jelképeivel tele voltak ezek az almanachok éppúgy, mint például Hölty versei; még csak azt sem mondhatjuk, hogy az akkori magyar irodalomban ne lettek volna ismertek az effajta „erkölcsi gondolatok”. A különbség nem is a témában van, hanem a téma fölfogásában: Anyosnál a közkeletű, épületes „erkölcsi gondolat” egész lényét megragadó személyes élmény lesz, s még ha a fogalmazás példálózva oktató is („ebből vegyél példát ember életedről”), lehetetlen meg nem érezni a költemény személyességét: azt, hogy az „ember” maga Anyos, és a lenyugvó nap az ő gyorsan múlt életének a jelképe; azt, hogy ez a „gondolat az elenyészendő napról” (ahogyan Anyos verseinek esztergári gyűjteményében olvasható a vers címe) nem elvont bölcselkedés, nem szokványos, mindenkit illető intellem, hanem Anyos személyes „gondolata”, illetve „érzékenysége”.

*Mert mely nap eltűnik, többet nem világít;
Fonnyadt virágocska réteket nem sárgít;
Az elfolyt patakok már vissza nem térnek,
Vén s kiszárodott tölgy fák nyárt soha nem érnek:
Úgy, ha elaluszik életünk világja,
Többet fel nem derül, — mert a sír elzárja!*

Könnyen ki lehetne mutatni minden egyes sornak a „forrását”; de mit ér-nénk vele? A különféle származású elemek együttese a fontos: az, ahogyan az élmény hevében, a személyes megrendülés olvasztó hőfokán egységgé ötvöződ-nek; ahogyan a közhelyek ötvözetének sajátos, líránkban addig ismeretlen egyéni hangja lesz (egy-egy olyan, a költői részvételt eláruló kicsinyítéssel, mint a „virágocska” a maga meghatódott gyöngédségével); ahogyan a közhelyekben megszületik a személyes líra.

Ma már nehéz érzékelnünk, mit jelentett ez a kortársaknak: milyen váratlan és szokatlan újdonságot. Anyos kéziratban kézzől kézre adott verseit olvasva alighanem olyasmit éreztek, mint Bessenyei, aki „lassúdó versei, alásülyedő szí-ve” vigaszát, saját lassan befulladás és megkeseredő költői „érzékenységének” biz-tató kivirágzását köszöntötte a hozzá írt szép levél keltekor, 1779 tavaszán még csupán huszonhárom esztendő s ifjában:

*Ifjú poéta, ki nemes tüzeddel
Parnassus felé tűnsz érzékeny szíveddel,
Fogadd el adóját bágyadt életemnek,
Elevenítsd tüzét lankadó lelkemnek.
Életed tavasza most ölel tégedet,
Játszani, érezni tanítván szívedet,
Az elmének tüze fénylik szemeidből,
Kedvesség, nyájjasság hangzik verseidből.
Olyan vagy, mint amely rózsza bimbójából
Felére kinyílván piroslik magából,
Szemeknek, érzésnek gyengén hízelkedik,
Mosolyog, lebeg és szépen nevelkedik...*

Ez a hangzásbeli „kedvesség, nyájasság” Anyos legtöbb olvasójának föltűnik; idéztük már Kreskayt rendtársa verseinek „kies, édes, készítő” voltáról; Barcsay is „könnyen hangzó verseit” emlegeti. Valóban könnyen és jól versel, érzi a nyelvben rejlő hangzásbeli lehetőségeket s azoknak természetes, keresetlen kihasználásával teremt találó hanghatásokat („mely piros a pallos magyarok kezében”, „a szomjus csöcsömös csügg mellyén anyjának”, „kövecseken kristály erek csergedeznek”, „hangosb a pacsirta pihegő torkával”, „vállunkra függeszté kietlen kaszáját”); alliterációkra épülő imitatív harmóniai éppoly kifejezőek és meglepőek, mint merész jelzői, képei, kifejezései („a tatos paripák lángokat hortyognak”, „komor szél süvöltöz folyó zászlóiban, — morognak a bombák kékes ágyúiban”, „mihelyt a bús éjjel int ön pálcájával”, vagy a Vurmsér generális hadainak vitézségét magasztaló versből ez a második felében már-már a *János vitéz* Indiáját előlegező strófa: „Olly készséggel bírják hideg keménységét, — Sietve haladják völgyeknek mélységét, — Azután felhatván sziklák hegyességét! — Vénéd, hogy marcolják felhők setétségét”).

*

Mindebben sok a finom, reális megfigyelés; de a „képezés” sem kevesebb. Joggal állapították meg Anyosról — Szauder József, Kovács Győző, s legújabban Mezei Márta *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt* című, remek könyvének Anyossal foglalkozó részeiben —, hogy „látomásos költő”. Valóban „elsőször támasztja föl — Szauder József szavai — egy lírai vízió keretében a szigetvári Zrínyi daliát és a Mohácsnál elhullottak árnyait”; s elsőül — legalábbis az elsők egyikéül — dolgoz ki magának egy már-már sztereotip költői magatartást, egy — (noha Batsányi szerint „úgy látszik, hogy Ossziánt nem ismerte”) — „ossziáni” helyzetet: a Buda vagy Gellért „bércekéről” — mint sajátos nyelvhasználatlalt mondja, egyesnek véve a többes számot — a túlnani, rákosi síkra való betekintést, és „bús magyarságának verseibe öntését” ebben a gyászosan merengő pózban. Mint Kreskaynak írja: „Üljünk fel Gellértnek sziklás tetejére, — S küldjünk egy bús hangot Rákos mezejére!”

A költői póz kétségkívül újszerű; ennek ellenére Anyos történelmi ismeretei alig — vagy semmivel sem? — lépik túl a köznemesség átlagos históriai tudását: Nagy Lajos, Hunyadi, az érte életét adó Kemény, Várna és Mohács — nagyjában ezekről beszélgethettek azokon az Anyostól oly élményien leírt téli estéken a Bakony kúriáiban, és „szép magánosságuk lebegő hallgatásában” vagy a régi dicsőség képein, vagy elhanyaglásán merenghettek, ha ugyan nem az országot, illetve nemességét lomha szendergésbe ringató „édes anya”, a „Nagy Trézsia” jóságán álmodoztak. Arról, hogy az ország nem egyenlő a nemességgel, csak Barcsayval való levelezése közben dereng föl Anyosban némi sejtelem; igazi indulat pedig csak akkor lobban majd benne az uralkodó ellen, de akkor aztán annál féktelenebb, amikor annak intézkedései a nemesi, s vele az egyházi rend érdekeit érintve immár személyes életét is megzavarják.

„Látomásossága” azonban nem korlátozható a haza sorsával foglalkozó verseire és költői leveleire. A víziószerűség, ami számos versére jellemző (például a sok félreértést okozó *Boldogtalannak panaszzai*-ra), úgy is fölfogható, s aligha jogtalanul, mint egy eredendően lírai, erősen „érzékeny” és érzeni akaró természet élménypótléka. Élménytelenségéért (amire már Bóka László rámutatott) fiktív élményekkel kárpótolja magát: és hogy e fiktív élmények milyenek lehetnek és legyenek: erre kapott példát a Musenalmanachok szentimentális költészetében. A helyzet fiktív: a halovány holdnál kelt boldogtalan panaszok síri világukkal és halálvágyukkal már Anyos budai versei közé tartoznak, 1780-ból; s ott és akkor sem a halandók kegyelmétől nem volt számkivetve, sem olyan helyen nem lakott, ahol temetői kereszteteket, szélben mozgó ciprust és sírból kikelő árnyakat láthatott volna. Mindezt képzelte; nem is arról van szó, hogy valóban epedve várta volna már a megváltó halál óráját, hanem arról, hogy rendkívüli — „látomásos” — képzelőerejével a fantázia alkotta képet úgy tudta fölidézni, s ráadásul olyan erős költői szuggesztivitással tudta megrajzolni, hogy a fikcióra utaló cím ellenére (hogy tudniillik egy bizonyos boldogtalanról van szó, nem pedig órála magáról) akkori és későbbi olvasói készpénznek vették, és az „egy boldogtalant” minden föntartás nélkül vele azonosították.

Élménytelen életformájában a legtermészetesebb lírai élményül az elmúlásé, mulandóságé adódott; és Anyos ezt bőségesen ki is merítette. „Erzett”, amennyit

csak bírt, arról, hogy a halandóság rendjén születettek sorsa a bánat; hogy csak a halál ad igazi nyugtot; hogy „kérünk szállást sírban nyugvó lelkektől”; hogy előbb-utóbb ügyis megtérünk oda, „hol hív barátinknak nemes könnyeiből — ciprus női testünknek hideg tetemiből”, hogy a sokféle bölcsesség helyett „inkább a mulandó jusson hát eszünkbe”, mint Bessenyeinek írja, akiben, minthogy „felvette karjára Jung szomorúsága”, bánatos elmélkedéseihez jó partnert talált. Amellett fiatal volt és egészséges — (mert az a múlt betegsége, amelyről Kreskay tudósít egy verses levelében, aligha lehetett veszedelmes, ha orvoslására elégnek látszott a bajukat babérral gyógyító galambok példája meg a „versszerző tűz”) — miért ne foglalkoztatta volna a halál, valamint a saját halálának lehetősége: „Engem még életem egy-két esztendeje — biztat; ó azután boldogok mezeje — leszen lakóhelyem...”

Minden „érző” fiatalembert, kivált ha költő, megkísértenek effajta halálsejtelmek; egy vállalt — és akkor legmodernebb — költői magatartást és tematikát azonban nem szabad mindenestül azonosítanunk vállalójának valóságos életével; s azt sem szabad elfelejtenünk, hogy mert — ezt tartván a legmértöbb lírai tárgynak és önkifejezése legjobb formájának — Ányos sokat foglalkozik a halállal és a mulandósággal, azért még költőként sem egyedül csak azzal foglalkozik.

A figyelmes olvasót érzékenységének nem is annyira (a vélnél sokkal kevésbé gyászos) egyhangúsága lepi meg, hanem inkább kedélyének labilitása. Ányos nem holdkóros, passzív merengő. Már Batsányi említi „hevességét”; versei is arra vallanak, hogy inkább ingerlékeny ember volt, kitéve a legkülönbözőbb kedélyhullámzásoknak, s időnkint — egy-egy nagy „érezés” után — még depresszióknak is. (Ez lehet a hasonlóan szenzibilis Bessenyeivel való kölcsönös rokonszenvük egyik forrása.) Mint jó megfigyelő (mert az volt), a maga természetét is pontosan rögzítette egyik, egy barátjával való kibékülésére írott versében, a hitelen diagnózist egy szinte már Arany Jánosra emlékeztető „szemléltető ábrával” toldva meg:

*Vagyon oly állapot ember életében,
Hogy még azt sem tudja, mit kíván szívében;
Titkos sóhajtások verődnek mellében,
S unalmát jelenti akármely mivében.
Mint mikor a gyermek felébred álmából,
Egy-két pityergő szót ereszt ki szájából,
S míg meg sem érthetjük, mit kíván, szavából,
Esmét elaluszik...*

Érzelmi skálája, minden ellenkező hiedelemmel szemben, elég széles és végletes: a szelíd merengéstől, a valóság képeiben való nyájas gyönyörködéstől a — nem túlságosan eredeti — bölcselkedésen, a halál- és mulandóságélmény bánatán és fájdalomán át a sebzekegy ember majdhogynem fékevesztett indulatáig, toporzékoló dühéig és fogcsikorgató szitkozódásáig terjed. Ez a könnyes melankólia képviselőjeként emlegetett költő a gátszakasztó haragnak talán Petőfiig páratlan lírikusa irodalmunkban. Nem beszélve arról, hogy „szívének egy fölháborodásában” könnyen ragadtatta magát (önpusztítóan) meggondolatlan elhatározásokra — (Kreskay egy 1779-ben hozzá intézett költői leveléből tudjuk, hogy valamilyen sérelmen lobbant dühében verseit tűzbe akarta dobítani; s minthogy a vétkest „műzsája büntetésével” fenyegető Kreskay „irigy nyelvet” emleget, irodalmi megbántódásra, esetleg valamilyen rendtársai részéről származó goromba tapintatlanságra kell gondolnunk) — tollát sem igen bírta fékezni, ha erőt vett rajta a harag, különösen mikor „magánosságában” — Felsőelefánton — nem érezte többé a baráti környezet egyensúlyozó és mérséklő hatását, elszabadulni kész indulatainak kontrollját.

Példa erre a híres *Kalapos király*, ez a háromszáz soron át egyvégtében ömlő átkozódás, gúny, szarkasztikus szitkozódás, féktelen ócsárlások özöne a „rabló”, hitszegő, „kalapos kegyetlen” II. József ellen, olyan tobzódó, el-elűlő s újra nekilendülő indulattal, hogy a versmondatok szokásos határát áttörő, vad költői dikcióból szinte kihallani az agyát elborító harag fulladásos lihegését, a megbélyegző szavak halmozásában a fogcsikorgató — (de minden ízében reakciósan nemesi jellegű) — düh tehetetlenségének vértolulós kapkodását („De talántán,

József, már volna ideje, — hogy tovább ne csapjon erőszak vesszeje. — E bűnök küszöbén állj meg! elég messze — kegyetlenségnek nyúlt úgy is eressze. — Nem! még ez sem elég! még a fellegeknek, — melyek trónusodnak tetején lebegnek, — gyomra ki nem lótte mind a fullánkokat, — melyekkel hizlalt dörögő homályokat. — Új ordítást hallok, új csattogásokat, — dühösség, pusztulás követi azokat...”); úgyhogy végül ahhoz sincs már ereje vagy fegyelme, hogy ezt a nekilódult zuhatagot megállítsa, és a vad haragözön versét befejezze. S ugyanígy töredékben maradt a *Kalapos király* ikerverse, melyet rendtársa, Stastics Elek őrzött meg az utókornak abban a gyűjteményében, melyben Anyos halála után egy évvel írta össze a költő verseit. Ezen a zaborhegyi kamalduliak fölözlatásáról és vagyonuknak a császári biztos által 1782 áprilisában történt lefoglalásáról szóló hosszú versen, mely közvetve a *Kalapos király*-t is az elefánti „remeteség” esztendejére datálja, s mely ezzel a hatalmas nyitánnyal kezdődik:

*Allj meg már, Dunának újság hozó vize,
Nincsen partjaidnak szemünk előtt dísze,
Mióta pazarlod ős szabadságunkat
S torkunkra forrasztod kínos falatunkat.
Ama szent neveket: szabadság! békesség!
Törvény, és törvényből származó egység!
Nem ösméri hazánk, mióta pálcáját
Bitangolja József, de nem koronáját — —*

ugyanaz a lihegő indulat és átkozódó fájdalom ömlik végig (ugyanazzal a korlátolt nemesi-reakciós konzervativizmussal), mint a *Kalapos király*-on; s végül itt is elakad a lélegzete, elszorítja torkát a düh, s kiüti kezéből remegő tollát az agyat forraló harag: „Másszor többet mondok” — lihegi, és abbahagyja, mert képtelen folytatni; mert az indulat özönvize a költői szerkesztés képességeit is elsodorja. (Egyébként elég egyetlen figyelmes pillantást vetnünk a *Kalapos király* kéziratának első lapjára, melynek hasonmását Császár Elemér közölte *Anyos Pái*-jában — s ez még csak az első lap, amikor a vers kezdetén még működik némi, beidegzett fegyelem, s még nem szabadul fékteleenné az indulat! — igazán nem kell grafológusnak lenni ahhoz, hogy ebben a sorról sorra zaklatottabb, s a sorokat — Anyos szép, gondos írásától annyira eltérőleg — végül rendetlenül fölfelé nyomó írásban és rángatózó betűiben fölfedezzük egy kórosan ingerült lelkiállapot tükörképét és egy pusztítóan vad indulatmenet „kardiogramját”).

Talán még jellemzőbben mutatja, ha lehet, Anyosnak indulataival szemben való tehetetlenségét, s az indulatoknak lelkén való fokozatos elhatalmasodását egy ismertebb és rövidebb verse. *Egy terhes álomtalan éjjelemkor*. Voltaképpen elejétől a végéig idéznünk kellene, annyira benne van, mondhatni annyira bele van sűrítve az egész Anyos. Kezdődik az — ezúttal „eleven halálként” utált, unalmával gyilkoló — éjszaka leírásával, az Anyos éjszakáira jellemző „szomorú harangcsendüléssel” (az éjszaka — itt jegyezzük meg — tipikus költői ideje, és nemcsak „képezésben”, mert verseit, úgy látszik, többnyire valóban „az éj bús csendességében” írta); s aztán az éjszaka szintén sztereotip bánatáról, könnyezésre olvadt szemeknek „érzékeny csöppjeiről” eszébe jut egy — föltehetőleg értetlen elefánti rendtársaitól elszenvedett — sérelem, költészetének valamilyen kigúnyolása, s ekkor egyszerre működésbe lép a már ismert lélektani mechanizmus: a fokról fokra elhatalmasodó düh, az átkozódásig hevülő indulat, mely aztán egy-kettőre túlcsap kiváltó tárgyán, és már a maga emésztő tüzében tom-bol. Az erdők csöndjében, mondja, „ki-ki bátran sírhat keservében”,

*Nem úgy, mint halandó társaink ölében,
Kiknek kegyetlenség lakozik szívében!
Még sírás — ártatlan jele keservünknek,
Kis vigasztalása levert életünknek —
Még az is tilalmas!... mosolygást kívánnak
Látni ajakunkon, mikor kardra hánynak...*

Talán éppen ez a kissé túlméretezett, emfatikus kifejezés, ez a „kardra hány-
nak” töri át a mérték és értelem addig még úgy-ahogy működő ellenőrzését;
mostantól a düh mérhetetlenné válik, szinte kihallik a vad kérdések halmozá-
sából, a toporzékolás, a paroxizmusa felé rohanó, minden kontrollját elvesztett
indulat lihegése.

*Mostoha fajzati föld golyóbisának,
Vérszopó vadai végső Libiának,
Meddig fogjátok még az ártatlanságot,
Üldözni letapodt gyámoltalanságot?
Hát még több vért kíván pogány szomjúságtok,
Szilaj erkölcsötök, iszonyú vadságtok?
Há! kegyetlen lelkek...*

Egy metaforikus kifejezés bekapcsolja a nagyfeszültségű áramot; attól fogva —
igazi költőre vallóan — ennek a metaforikus költői-élményi valóságnak az ereje
egyszerűen elsöpri a talán kicsinyes, talán mégsem olyan „tigrisek kölkeihez”
méltó konkrét valóságot. Az a bizonyos „boldogtalan” nemcsak panaszkodik te-
hát a „halavány holdnál”, hanem átkozódik is, olyan erővel, hogy indulattól
véeres szemmel a halottak bánatos holdja helyett már egyebet sem lát, mint
élők ellen irányuló dühének vörös felhőit.

(Folytatjuk)

Bottos Gerő: A lábmosás

A matematika mint modern pedagógiai probléma

Ma a kultúrállamok legnagyobb részében már lezajlottnak tekinthető a matematika tanításának reformja. Talán még sohasem volt a reform annyira radikális, mondhatnánk forradalmi, mint ez a mostani. Ha a tegnap középiskolás diákjai, már mint szülők segíteni akarnak majdani középiskolás, sőt általános iskolás gyermekeiknek, kénytelenek lesznek megállapítani, hogy nem ismernek rá a matematikára. Ők — a tegnapiak — egészen mást tanultak.

Mi az oka ennek a nagy változásnak? Erre a kérdésre nem lehet egyszerűen azzal felelni, hogy változik a világ, tehát a matematika tanításának is meg kell változnia. Ez üres beszédnek hangzik, annál is inkább, mert ilyen lényeges kérdésben csupán arra hivatkozni, hogy „ez a divat”, nem volna nagyon meggyőző.

Valóban változik a világ és a matematika is fejlődik. Ennek következménye lett, hogy az egyetem és a középiskola közötti elválasztó vonal lassanként szakadékká nőtt. Mindig is volt és lesz is az egyetem és a középiskola között feszültség. Ez természetes, és jó is, hogy így van. De amikor ez a feszültség elviselhetetlenné nő, akkor baj származhat belőle. A középiskola nem tudja előkészíteni tanulóit az egyetemi követelmények megoldására, márpedig a középiskolának, ha nem is egyetlen célja, de prominens célja a tanulóit úgy felkészíteni, hogy az egyetemeken megállják a helyüket. Ennek a célnak megvalósítása azonban nemcsak azt jelenti, hogy minél több anyagot préseljünk tanítványaink véges befogadó képességű agyába, hanem elsősorban gondolkodni és dolgozni tanítsuk meg őket. Dolgozni megtanítani itt annyit jelent, hogy megtanítjuk tanulóinkat tanulni, szellemi munkát végezni.

De a középiskola általánosabb célkitűzéssel dolgozik, mint egyszerűen az egyetemre való előkészítéssel. Tehát más szempontokat is tekintetbe kell vennie. Amikor eldöntjük, hogy matematikából mit tanítsunk, akkor azt kell lehető pontossággal eldönteni, hogy mire lesz szüksége a ma még az iskola padjaiban ülő, de holnap a munkába álló embernek. És itt jut döntő szerephez az a megállapítás, hogy a világ változik, tehát a matematika tanításának is meg kell változnia.

De még egy harmadik szempontot is ki kell emelni. Ez a szempont persze éppen úgy nem független az előbbiektől, ahogy azok sem függetlenek egymástól. Nem lehetünk megelégedve a matematika tanításának eredményével. Akármilyen sajnálatos is ez a tény, meg kell vallanunk. *Wagenschein* filozófus és matematikus egyik cikkének címéül ezt adta: *Die Tragik des mathematischen Unterrichts*. Ebben elmondja, hogy sok érettségi vizsgálaton vett részt, és szomorúan kellett tapasztalnia, hogy a matematikából ment legnehezebben az érettségi. A tanulók, akik más tárgyból elfogadható eredményt, sőt jó eredményt értek el, matematikából sokkal gyengébben feleltek. Matematikából alig akadt igazán minden igénynek megfelelő felelet. Meg kell állapítanunk, hogy *Wagenscheinnek* igaza van a mi viszonyaink között is. Ezt egyébként szomorúan igazolják az egyetemi felvételi vizsgálatok írásbeli dolgozatainak „eredményei”.

A kérdést nem szabad, nem lehet elkendőzni. Minden matematikatanárnak éreznie kell nemcsak a valóban fennálló nehézségeket, hanem éreznie kell azt is, hogy még nem találtuk meg azt a módszert, amellyel a matematikát gyengébb tanulóknak is meg tudjuk tanítani. Minden matematikatanárnak keresnie kell ezt a módszert. Nem elég a tantervet okolni, vagy a tanulók gyengeségére és szorgalmának hiányára hivatkozni. Keresnünk kell a tárgyunkban lévő okok mellett azokat a tényezőket, amelyek tőlünk függenek.

A legnagyobb kifogás a matematika-tanítás ellen, hogy nem tanítjuk meg a tanulókat gondolkodni. Ezt valóban be kell ismernünk. Mi anyagot tanítunk, lehetőleg sok anyagot, de ez nem elég. Sőt talán kevesebb anyaggal tovább jut-

hatnánk. A fentiek illusztrálására legyen szabad egy példát mondanom. Saját jeles tanulómmal történt meg, hogy az érettségim sehogyan sem boldogult az érettségi elnöknek következő kérdésével: ha $0^\circ < x < 45^\circ$ akkor $\operatorname{tg}2x$ vagy $2 \operatorname{tg}x$ a nagyobb? Ilyenkor szoktunk az érettségi okozta izgalomra hivatkozni. Annak eldöntése azonban nagyon nehéz, mit lehet az érettségi okozta izgalomra hári-tani és mit arra, hogy nem tanítottuk meg a tanulókat gondolkodni.

Új matematikára van szükség. Ez nem vitás. Ezen a kérdésen már túl is juttottunk. Sőt azt is mondhatnám, ha nem is teljes biztonsággal, hogy már kirajzolódtak a tanítandó anyag kőrvonalai is: a halmaz fogalmának, mint alapfogalomnak kell átfognia az egész anyagot. Itt rögtön le kell rögzítenünk, hogy nem halmazelméletről van szó. Nem új tárgy bevezetéséről, hanem egy alapfogalomról és vele kapcsolatosan néhány olyan fogalomról, amelyek elősegítik, megkönnyítik, vagyis érthetőbbé teszik a matematikának azokat az ágait is, amelyek eddig is szerepeltek a tananyagban.

A függvény-fogalom a másik központi fogalma a középiskolai anyagnak. Érdekes megfigyelni, mennyire nehéz a tanulóknak a függvényszerű gondolkodás. Bár ezen a téren határozott javulás tapasztalható, mégis még mindig akad tanuló, akinek nemcsak a függvény menetének megállapítása okoz áthághatatlan nehézséget, hanem az értelmezési tartomány megállapítása is. A függvényszerű gondolkodás további erősítése szükségszerű feladatunk.

A hagyományos középiskolai anyag mellett mind nagyobb teret hódít a vektor-fogalom. Ennek a fogalomnak tanítása sem öncélú, hanem egyes eddig is tanított anyagrészek egyszerűbb megértését, könnyebb bizonyítását teszi lehetővé, de csak akkor, ha tervszerűen végiggondoljuk, hol és hogyan alkalmazható. A mostani gimnázium első osztályában bevezetjük ezt a fogalmat, de sok helyütt mellőzzük alkalmazását, ahol pedig csak megkönnyítené az anyag feldolgozását. De így vagyunk néhány más fogalommal is. Így például megtanítjuk az első osztályban az egybevágósági transzformációkat, de például a középponti és kerületi szögek tételénél eszünkbe sem jut erre a fogalomra építeni a bizonyítást, pedig így egyszerűbb is.

A középiskolai anyagba újabban bevettük a differenciál- és integrál-számítás mellett a kombinatorikát és a valószínűség-számítást. Sajnos itt nem állhatunk meg. Előbb-utóbb szembe kerülünk újabb követelményekkel: matematikai logika, csoportelmélet, információelmélet, Boole algebra, matematikai struktúrák. Ezek tanítása — legalábbis szakkörökben — már meg is indult; jelezve, hogy a szaktanárok mennyire érzik az élet diktálta szükségességet.

Legyen most ennyi elég azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy mit tanítsunk, mivel bizonyos fokig súlyosabb és fontosabb a hogyan kérdése. Mert ha a hagyományos anyag segítségével tanítjuk meg gondolkozni tanulóinkat, még mindig értékesebb munkát végzünk, mint ha modern anyagot préselünk beléjük, de továbbra sem tanítjuk meg őket gondolkodni.

E kérdés tehát fontosságánál fogva súlyos. Nehézzé pedig az teszi, hogy szerteágazó kérdéskomplexusokat vet fel. A *hogyan* kérdésébe beleszól elsősorban a pszichológia, a logika, a pedagógia és az orvostudomány is a matematika mellett. E tudományok tanításának ismerete nélkül lehetetlen megoldanunk problémáinkat.

Messze vinne ezeknek a kérdéseknek szakszerű, tudományos feltárása és felmérése. Itt erre nem is vállalkozhatunk csak néhány legsúlyosabbnak tűnő kérdést szeretnénk megemlíteni.

Mi a magyarázata annak, hogy a matematikában gyengék a tanulóink? Ezt úgy értem, hogy a matematikai osztályzatok átlaga általában a leggyengébb. Sőt — ritka esettől eltekintve — gyanút fogunk ott, ahol nem így van. Gyakori tapasztalat ugyanis, hogy a jó osztályzatok mögött gyenge tanulmányi érték húzódik meg. Itt mindössze két egyszerű dolgot említenék. A tanulók nagy része nincs tisztában az alapfogalmakkal. Ilyen kérdésekre: mi a kifejezés, mit értünk egy szám abszolút értékén, reciprokán, ellentettjén —, igen gyakran olyan

meghatározásokat kapunk, amelyek elárulják, hogy a fogalmi tisztánlátás nincs meg. Találkoztam olyan harmadikos gimnazistával, aki nem ismerte a pótszög fogalmát. Olyan negyedikes gimnazistával, aki $1/2 + 1/8$ összeadást így végezte el: $2/10$. Ne is említsem, hogy például egyszerű törtgyegetés milyen nehézséget okoz a tanulóknak. A logaritmusról a jobb tanulók is azt vallják, hogy a lényegét nem tudják, de alkalmazni tudják. Szinte ösztönös a tanulóknak, hogy gondolkozás helyett sémákat keresnek. Például: sokszor hallják, hogy ha egy szorzat értéke zérus, akkor legalább az egyik tényező is zérus. Dolgozatban ennek a következő változatait olvashattam: a szorzat értéke 1, tehát az egyik tényező 1. A szorzat értéke nagyobb nullánál, tehát az egyik tényező is nagyobb nullánál.

A másik dolog, amire ki szeretnék térni: a precizitás. Legyen szabad ezzel kapcsolatban két idézetet hoznom. *Szász Gábor* Az axiomatikus módszer című művében bemutat egy kis vizsgarészletet, majd így folytatja: „Figyeljünk meg, olyan hallgatók esetéről beszéltem, akik tudják, mi a fogalom tartalma — hiszen minden válasz helyes —, csak azt nem érzik, hogy ezt ilyen pontosan kell elmondani. Pedig azt, hogy a matematikáról csak ilyen pontosan szabad beszélni, már a középiskolában kell megszokniok... A háromszög területképlete sok tanuló számára egyszerűen csak

$$t = \frac{am}{2},$$

és ha nem kérdezi a tanár, eszébe se jut, hogy a betűk jelentését is hozzátegye, sőt a tanári rákérdezésre csak sértődötten mondja meg, mintha őt feleslegesen zaklatnák. Nyilvánvaló, hogy az ilyen tanulót nem szoktatták rá kellő időben arra, hogy a matematikai nyelv nagyobb pontosságot igényel, mint a köznyelv. Itt nincs helye annak, hogy »ezt mindenki csak így értheti«. És mikor kell erre rászoktatni a tanulókat? Azt, hogy a képlet csak a betűk jelentésével együtt teljes, már az általános iskolában kell megtanulniok.” A másik idézet egy érettségi jegyzőkönyvből való: „a precizitás igen gyenge oldala volt a jelölteknek, akik mihelyt erre vonatkozó problémával találták magukat szemben, azonnal zavarba jöttek. Sajnos, bizonytalan alapfogalmakra semmiféle tudást nem lehet építeni”.

Ezek után nyilvánvalónak látszik, hogy elsősorban a precizitáson és az alapfogalmakon múlik tanításunk eredményessége. Itt kell segítenünk tanulóinkon. Világos alapfogalmak nélkül gondolkodni sem lehet.

Tehát mi a válaszuk a *hogyan* kérdésre? Más szóval, mit jelent akár hagyományos, akár modern matematikát tanítani modernül? A mai matematikai didaktika célkitűzése: a tanulókat gondolkodtatni kell. Meg kell tanítani őket gondolkodni. Rá kell szorítani őket a gondolkodásra. Régebben az ún. munkáltató oktatásban látták meg azt a módszert, amellyel ez a cél elérhető.

A munkáltató módszer részben bizonyos túlzásai miatt, részben egyes tételeinek félreértése miatt sosem volt népszerű a matematikus tanárok előtt. Azzal érveltek, hogy amint az irodalom tanításának nem lehet célja, hogy vers- vagy regényírókká képezze ki a tanulókat, ugyanúgy nem lehet célja az sem, hogy matematikai tételek felfedezőivé tegye őket. Hogyan lehet megkívánni a tanulóktól, hogy felfedezzék azokat a tételeket, amiket a matematika kétezer vagy több éves története alatt a legkiválóbb matematikus elmék fedeztek fel? Persze, nem erről volt szó. Ezért ma a munkáltató módszer helyett az ún. kooperatív módszerről beszélünk. Ennek lényege, hogy a tanár és a diák együtt tevékenykedik. A tanár jól előkészíti a talajt, és olyan úton vezeti a tanulókat, amelyiken eljuthatnak egy-egy matematikai igazság felismeréséig.

A lényeg az, hogy a pedagógus a tanítandó anyagot „előkészíti”, és úgy vezet gondolatról gondolatra a tanulókat, hogy a kitűzött célt saját munkájukkal

megközelítsék, sőt el is ériék. Kitűnik itt először is az, hogy ez a módszer nem teszi fölöslegessé a tanárt, hanem ellenkezőleg, súlyos felelősséget ró rá. Neki kell minden egyes anyagrészt megterveznie. Meg kell keresnie a legcélravezetőbb utat. Ez természetesen nem könnyű feladat. Nemcsak azért, mert nincs még kidolgozva az egész tanítandó anyag ebből a szempontból, hanem azért is, mert a tanítónak minden egyes lépésnél a konkrét tanulói kollektívát kell szem előtt tartania. Figyelembe kell vennie e közösség tudását, készségét és pillanatnyi állapotát is.

Nem könnyű a matematika minden részét a kooperatív módszer követelményeinek megfelelő módon feldolgozni. De erre nincs is szükség. Elég ha ezen az úton a tanulók megismerik a matematika kutatási módszerét, és a matematikai gondolkodásmódot. És ez a feladat fontosabb, mint sok matematikai tétel megtanulása. Mert e készség elsajátítása a tanulók öntevékenységét segíti elő. Majd ha általánossá lesz ez, a tanulók öntevékenységét serkentő kooperatív módszer, akkor el fog tűnni a tanulók gondolatvilágából az ilyenfajta kérdés: „de mire való ez az egész?” Valóban, ha csak tételeket tanítunk, de nem ismertetjük meg a tanulókat a matematika gondolatvilágával, kutatási módszereivel, akkor a fenti kérdés, és sok más ehhez hasonló kérdés jogos, mert valóban a tanult tételek legnagyobb részével tanulóink zöme sosem fog találkozni az életben.

A modern didaktikának azonban nemcsak a tanítás, az anyag feldolgozása és közlése problémáival kell foglalkoznia, hanem a számonkérés elméleti és gyakorlati kérdéseivel is. Ma erről is sokat hallunk és beszélünk nemcsak pedagógus, vagy szülői körökben. A túlterhelés problémája is itt ütközik ki. A számonkérés azonban nem mellőzhető a pedagógiai munkából, mert ez ad képet arról, hogy megértették-e a tanulók az anyagot, elsajátították-e olyan fokon, hogy erre tovább lehet építeni, vagy sem. A matematikában pedig még egy másik kérdés is felmerül: tudják-e alkalmazni a tanultakat? A matematika nehézsége igen nagy részben ebben rejlik: nemcsak tudni kell az anyagot, sőt még az értés sem fokmérője az igazi tudásnak. A tudásszintet abból állapítjuk meg, mekkora a tanuló feladatmegoldó készsége.

Milyen legyen a számonkérés? Megint csak azt kell mondanunk: minden kérdésre lehetetlen itt kitérni, mert szerteágazó kérdéskomplexusról van szó. Ezért a modern számonkérésnek csak két példáját szeretném ismertetni. Amerikában — de már sok helyütt máshol is — a tanév végén teszt-vizsgálatokkal döntenek el a tanulók minősítését. Meglehetősen sok (esetleg negyven, vagy még több) feladatot kapnak a tanulók kidolgozásra. Minden példa mellett öt felelet is található: ezekből kell kikeresniük a helyes választ. A feladatok nehézségi foka különböző, és mivel az előírt tananyag minden része szerepel bennük, nagyon alkalmasak a tudásszint és az alkalmazni tudás fokának megállapítására.

Ezek a feladatok tehát valóban vizsgáztató kérdések. A pedagógiai munka súlypontja azonban nem a tanulmányi szint megállapításán van, hanem a tanulók tudásának minél magasabbra emelésén. Az előbb ismertetett feladatokkal ez a cél nem érhető el. Ma már több olyan feladatgyűjtemény is van (pl. Klaus Wigand: *Mathematik Arbeitsblätter. Leistungstests für die Schule*), amelynek elsősorban nem a tanulmányi jegy megállapítása a céljuk, hanem az, hogy folytonos információt adjanak a tanulók fejlődéséről. A minden egyes anyag rész után megírandó dolgozatokba úgy választják ki a feladatokat, hogy azok a pedagógus számára a tanuló fejlődéséről, gondolkodási készségéről, a tanultak alkalmazni tudásáról, a végzett anyag megértéséről, a hibákról és hiányokról objektív információt adjanak. E dolgozatok eredményének tükrében a pedagógus a saját munkájának értékét, esetleg hiányait láthatja meg, és gondoskodhat a hibák kijavításáról. És itt ez a fontosabb feladat, és nem a tanulók bírálata, osztályozása.

A háttérben unokahúgok

Írta KOPPÁNY JÁNOS

BŰVÓPATAK

Gyerekefejjel még nem tudtam, miként lehet az én szelf, halkszavú apámnak olyan lobbanékony, nagyharagú bátyja, amilyennek elszenvedtem a nagybátyámat.

Sok víznek kellett lefolynia a Dunán, amíg megértettem, hogy e két ellentétes természet — apám fejet hajtó engedékenysége és nagybátyám sűrű villámlása — egyazon töről fakadt: a félelemről. Védtelennek érezték magukat az étellel szemben. A bizonyosság, hogy olyan helyzetek adódhatnak, amelyeknek megoldására képtelenek, tartaniok kell minden fordulattól, a jelenségek keményebbek náluk, e rádöbbenés — az élet túlereje — körülzárta őket. Apám megadóan tűrte, így kell élnie. A nagybátyám, mint annyiszor a gyengék, megját szotta a kemény legényt.

Valahányszor felkeresem a sírjukat, már nemcsak azt látom, amiben elütöttek egymástól, de egyre jobban, ami közös volt bennük. Az étellel szembeni rettegésüket.

Az apám védekezése a szeretet volt. Az elégnek sosem érzett, minden mértékben túlcsoorduló, újra csak adni kész szeretet. Ezzel emelt gátat a félelemnek.

Nagybátyám a kuporgatást kapta maga elé. Szorongását abban a rögeszmében vezette le, ahogyan rakosgatta a filléreket, hogy a fogához vert garasokból falat emeljen, bástyafalat pénzből, telekkönyvből, mert egyedül a vagyon, az jelenthet menedéket, egyedül csak az védheti meg.

Értelmes gyűjtésről szó sem lehetett. Adóhivatali fizetéséből csak arra futotta, hogy fillért aggályosan fillérre rakjon, évtizedekig nyuvasszon egyetlen ruhát, kültelki kifőzdékben kismenüt egyék, a moziknak csak az előcsarnokába járjon, elsikkassza az élet ízeit.

Lánya, akit felesége halála után beadott egy intézetbe, az érettségi másnapján férjhez ment az énektanárhoz, és bár pumpolással nem akasztották meg a fukarkodását, ők sem árasztották el a ragaszkodásukkal. Rövidesen vidékre költöztek, kapcsolatuk névleges lett, az összespórolt pénzen nem vágtak eret.

Nagybátyám, a magának való — aki nem vette észbe haláláig, hogy gyilkos szenvedélyével önmagát rekeszti ki — folytatta az eszeveszett gyűjtést. Mindenről, ami pillanatnyi jót, csipetnyi szépet, apró örömet jelenthetett volna, kokenkul lemondott. Fillérenként szedte le az élet díseit, garasonként fojtotta el az öröm hajtásait, ádázul kopasztotta önnön életét. Az almáriumért, ahová acsargón gyűlt a pénz.

Hogy a vastagodó bankók nem alkotásból, de pusztításból gyűltek, mit sem csorbítottak az önérzetén. Lehetett a ruhája rojtos, az inge foltozott, a cipője vásott, a mesék elvarázsolt varangyosának érezte magát, aki a telekkönyv egyetlen intésére — hipp-hopp — virilista lesz.

Házat akart venni. Masszív, vöröstéglás, emeletes házat, emeletet és biztonságot ad. Őt ugyan nem környékezi meg öreg napjaiban az elhagyottság, a hétszúke, az ínség. Lesz, ami majd megfiadzik. Lesz, ahova nyúljon. A pénz ágyékkötőjében úgy érezte: talpig vértezett.

És amint öblösödött a bankjegyköteg, úgy lett egyre engesztelhetlenebb. Nem hatotta meg a borbély, ha kétszer szappanozta. Pacsmagolja a pénzéért háromszor is. Hónapokig járt nyakára egy Ó-utcai szabónak, aki viseltes göncéből nem varázsolt a pénzéért *à la mode* zakót. Vérig szekálta a pincérekét, akik az

ő hatvan filléres kapucineréhez nem szállítottak az asztalára óránként vizet. Réme lett az újságosnak, a fűszeresnek, a házmesternek, akik nem tudtak olyan előzékenyek lenni, hogy a pénzéért ne várt volna többet.

A pénz. Az ő pénze. Az élet lehetséges dallamaihoz az egyetlen húr, amit eszelősen, vadul rángatott. Mindenki tartozott glédába állni, ha szívásajogva megnyitotta a bukszáját, és — dögölj meg, világ! — valamit kiadott.

Egyszer fülébe jutott, hogy kinevezik hivatalvezetőnek. Olyan régen állt már egy helyen, valósággal begyulladt a számlétra, feljebb kellett lökni. De hamarosan lekerült a neve, mert a ruházata, ugye, a bűdös szivarjai, ötgöbös cipőpertilje, no nem, adni kell a tekintélyre, botrány ne legyen. És kineveztek egy öltönyt.

A mellőzés, ha fájt is, nem mutatta. Amióta élére rakta az első garast, annyi minden ment veszendőbe — kívül rekedt a családi életen, eljátszotta lánya szeretetét, az egész világ bankjegyekre zsugorodott, élete egy almáriumé lett — a hivatal már nem borzolta fel. Más úton járt világ életében. Ujjnyira a cél. Rövidesen megveszi a házat. Együtt a vagyon.

Hogy valami az övé, az nemcsak láthatatlan demarkációs vonalat vont leg-sajátabb tulajdona és minden más közé, de végső elkötelezettségét jelentette a szerencsétlen tárgynak, hogy valameddig együtt tartják a molekulák, utolsó rostjáig szolgálni tartozik a tulajdonost. Innen eredt elhanyagoltsága. Tartozott a ringy-rongy kabát lenni, mert nagybátyám a tulajdonban érzett eszmei értéket, a tárgy utolsó leheletében, még nem kapta vissza. „Az enyém” — tabu volt. Védjegy. Felsőjog.

Szegény Pajti majdnem belepusztult.

Hogy miért küldte lánya a pulit, örök rejtély marad. Szánalomból? Gúnyból? Talán csak azért, mert volt egy vízzel teli vödör, volt egy kiskutya, a kiskutyának édes pofája volt, és nem akarta, hogy az apró csupatalp a vödörben fejezze be.

Pajti, egy vasutas hóna alatt, Pestre érkezett. Ajándékként a nagybátyámhoz, akinek a sok semmi mellett, legkevésbé egy kutya kellett. De hogy megváljon valamitől, ami az övé, hogy botorul túl adjon a tulajdonán, hogy szélnek cressze, ami a kezében van, ez a világrend felbomlásának olyan iszonyatát keltette fel, hogy előle csak egyet tehetett: megtartotta a pulit.

De mire tartotta meg? Példázza a história, aminek szenvedő alanya szegény Pajti volt, és ami nagybátyám szájából hőstettként hangzott, máig sem tudom, kinek hőstettként.

— És mit csinált az én vacak kutya? Össze csinálta magát. No, persze! Az a rusnya nagy dög, meg ez a csenevész. Hogy honnan került elő?! Egyszer csak a nyakunkon volt, neki a Pajtinak, szét akarta tépni. Veszett nagy állat volt. Pajti futott volna, de én tartottam a póráz cefetül. A dög csak támadott. Az ördögbe is, mégse hagyom, hogy széttépje a kutya?! Meglóbáltam a póráz, a póráz végén felkaptam Pajtit, pörgött a nyomorult a fejem körül. Randa mulatság volt! A bestia egyre utánakapott, Pajtinak a nyelve lógott, én azt hittem, kiszakad a karom. És a fasorban egy lélek sem. Ott ehetett volna miniket a fene, ha nem rohan hozzánk az utolsó percben egy utcaseprő. Marokra kapta a seprőjét, és akkorát húzott a fenevad hátára, a gerincén kettétört a nyele. Iszkolt is a bűdös, szedte a lábait. Ez a kis féreg meg se holt, se eleven. Feküdt a porban, mint egy rongycsomó. Hát nem odapofátlankodik az utcaseprő? Hogy téríteném meg a kárát. A méreg elfutott. Nem volt elég az ijedség, még fizessek is? Megkapta tőlem a magáét! Minek jött ide? Kértem én, hogy beavatkozzék? Mi közöm hozzá, hogy eltört a bot? Nem elég, hogy adót fizetek? Tőlem ugyan járhatott a szája, egy vasat se adtam. Csak nem vagyok bolond a városnak seprőnyelet venni?!

Hálára nem futotta. Pénzbe került volna.

Akkoriban, két évtized önemésztő spórolása után, alkuba állt egy Kapás utcai, kétemeletes házra. Gondosan utánajárva, hogy a világítóudvarokba be-

süt-e a nap, nyikorog-e a mángorló, a partájak tartanak-e macskát, tisztázva megannyi főbenjáró kérdést, amelyek — hite szerint — szándéka komolyságáról voltak hivatottak meggyőzni a tárgyalási közelharcba a kétségbeesésig belefáradt eladót, a végleges válasz tucatszor is máskorra halasztott végső délutánján még egyszer diadallal rámutatva, hogy a sufnik palánkja korhadóban, a padlás teregető drótja rozsdás, a boldogtalan halálos kimerültségét kihasználva, rohammal, áron alul, megvette a házat.

A szerzés önkívületében töltött évek gyümölcseként egy írnok bejegyezte a telekkönyvbe, hogy az ilyen és ilyen helyrajzi számú ingatlan tulajdonjoga nagybátyámra szállt.

Két év múlva jött egy hadirepülő. Mit sem tudva a telekkönyvről, és akkor sem háborítva, ha tudott volna róla, a város feletti röptében akkor húzta meg a kioldó rudat, amikor az elszabadult bomba a fizikai törvényeknek és a költők olykor rettenetes igazságának engedelmessé, éppen a Kapás utcai házra zuhant, lerombolva az alapokig.

A romeltakarítók törmeléket hordtak, üszkös gerendákat, görbült vasakat. Nem vehették észre a romok között azt a vakhitet, ami jobban szétzúzódott, mint az épület.

Nagybátyám e pusztulást nem élte túl. A kórházban fehérvérűséget állapítottak meg az orvosok. Nem írhatták a kórlapjára: futóhomok volt, amit sziklának hitt. Az eszmélés vitte el.

Valahányszor kinn járok a temetőben, mindig magam előtt szertelen, a gyűjtés görcsébe szorult, téveszmében leélt élete.

És legutóbb a sírján egy csokor. Egy örökzöldből kötött, az ős bogyóival díszített, jókora csokor.

Helyet keresve a magaménak, feltűnt a huzal. A csokrot áthurkoló huzal, ami hármass fonatban a lámpához vezetett, ötszörösen köréje tekeredett — nyughatatlan szándékában annak, hogy minél erősebb, minél biztosabb legyen a kötés —, áthurkolta a kötést is, ne legyen benn kétség, a csokor a halotté. Senki se merjen hozzányúlni. Magántulajdon.

Szegény unokahúgom...

MARIONETTE

Eta és Hanka ötven éve voltak barátnők.

Hogy barátságuk milyen televényében keletkezett az időnek, már aligha tudni. Kapcsolatukat készen kaptam, miként egy dátumot. Budavár visszavétele nem volt akkora bizonyosság, mint a szélében ismert állapot: Eta és Hanka a legjobb barátnők.

Barátságuk — ötven év megpróbáltatásainak, eltérő természetük robbanásainak, életkoruk szorongásainak mind vadabban kitéve — ingerültséggel volt teli, fojtott itélettel. Egymással szembeni türelmetlenségük, az étellel szembeni fejvesztettségük, az idegeiket őrlő magányosságuk gyakran menekült dühös elhallgatásokba, hogy aztán megbocsájító témaváltással mosolyogva forduljanak újra egymás felé, ösztönösen tudva: ajándéka az életnek, hogy van kinek mit elnézniök, van kit elviselniök. Kapcsolatuk a bizalom és a megalkuvás félév-százados ingamozgása volt. Partszegély a fuldoklásban.

Bár társalgásaikban olykor lobot vetett az indulat, lobbanásaik rendre megcsillapodtak abban a türelemben, amely belátóbb volt bennük, mint a pulykadűh.

Nem egymással volt bajuk. Bajuk a sokasodó évekkel, az elvesztett baráttal, a ritkuló levegővel, az örömök fényvesztésével, a gondok acsargásával, egészében az állapottal gyúlt meg, amelyben tehetetlenül kellett túrniök, hogy létezésük természetes körülményeit — már régóta nem a valamikori csónaktúrákat, a telhetetlen barangolásokat a hegyekben, az erdészházban töltött üdüléseket, de egy vacak mozilátogatást, egy rövidke sétát, egy tereferés szomszéd-

dolást — könyörtelenül kiszivattyúzza életük lombikjából a garázda idő. Miközben minden gyengült bennük, a gyengeségük egyre erősödött.

E gyengeségben fogant az az ingerültség, amely a legártatlanabb témát is vészterhessé tette, amint e gyengeség volt oka annak is, hogy a legsötétebb felhők is eloszoltak vihartalanul.

Ha Eta galamböszen és törékenyen süteményt tett az asztalra: „Egyél, Hanka, neked hoztam, nézd, eperhabos!”, bizonyosra lehetett venni, hogy az életét uralni vélte, ezért öntudatos, tehát nyersbeszédű Hanka utálkozva eltolja a tányért: „Ki nem állhatom a habos süteményt!”

Ha Eta gyengéden és rosszállóan megjegyezte: „Kár volt hallgatnod az orvosodra, neked nem tett jót Parád!”, nem lehetett felőle kétség, hogy Hanka azonnal felfortyan: „Nekem Parád nagyon is jót tett!”

Ha az okosság mögé bújt támadókedv Hankával netán azt mondatta: „A bejárónőd napról napra furcsább!”, mérget lehetett venni rá, hogy az ámuldozó Eta számára e történelmi pillanatban kedvesebb és figyelmesebb lény nem akadt a szemtelen és követelőző házi tündérnél.

De békétlenségeik ellenére, sújtotta legyen a legkisebb betegség bármelyiküket, megható volt az a ragaszkodás, amellyel a másik nyomban mellette termett, hogy semmit nem érő tanácsaival, segítőkész idétlenségeivel, minden kúránál hatásosabb bosszantásaival megutáltassa a gyengélkedővel azt a helyzetet, amelyben rászorul ilyen segítségre.

Együttléteik kölcsönösen megóvták egymást az önmagukba süppedéstől. A sok csacskaság, amit a másikkal elnézniük kellett, nem tűrte, hogy önmagukkal foglalkozzanak. A horzsolások és koccanások, amelyeket találkozásaik során elszenvedtek, oly mértékben tették próbára megbocsájító készségeiket, hogy hajlamaik ilyen fokú igénybevétele mellett káros gondolatokra — a karosszékbe süppedt ember magányos töprengéseire — nem futotta már.

De biztonságérzetükhöz, az életbe vetett hitükhöz, a görcsös bizalomhoz, ami szükséges ahhoz, hogy valaki felkeljen, nekivágjon a napnak, bátran végigélje azt, nem elég a baráti szó. Kell valami több, amibe kapaszkodhat, amire bizton számíthat.

Hanka abban lelte, hogy még dolgozott. Túl a hetvenen, rendelőben ült, sorjázta a beteglapokat, gyógyszereket írt, kezére járt a doktornak, buzgón stempelizett.

Összefüggésben volt e kényszerűség a nagynevű íróval, akivel Hanka jó harminc éve találkozott, és aki vajákos lényével annyira megdelejezte a kisemberekhez szokott középszerűt, hogy Hanka énje és önérzete egyszeriben ketté vált. Énje társalkodónőként, óvónőként, filmgyári statisztaként — mikor, hogyan — alkalmi munkából élt, de önérzete felívelt a csillagokig, vetekedett a műsákéval, egyenest az Olimposzra ért. Hát hogyne! A nagynevű író, akinek a szeme megakadt rajta, a csodálatos művész, akinek *rajta* akadt meg a szeme.

S bár a nagynevű rövidesen elhagyta a földi tereket, Hanka máig se feledte: nem akárcikinek tetszett. A NAGYNEVŰNEK.

Bármilyen obszkurus munkahelyre lépett, mindig úgy érezte, hordozza magán a művészi jegyet, látható rajt az irodalmi stigma, a rang kötelezi.

Felcsapott a nagy igazmondónak, a mindent nevén nevezőnek. Nem volt olyan takargatott irodai pletyka, amelyet csodás idők eljegyzettjeként, homlokán a láthatatlan jellel, bátran és fennhangon ki ne mondott volna.

Nem túrték sehál.

Mikor elérte a nyugdíjkorhatárt, alig tudott összekaparni annyi szolgálati időt, amelyre nyavalyás nyugdíját folyósíthatták.

Így kényszerült a rendelőbe, túl a hatvanon. Elfoglaltsága részint kapcsolatba hozta a világgal, részint belélopta a látomást egy hősnőről — ki lehetett volna már, mint önmaga? — aki megél a jég hátán is, méltatlan bánásmód nem töri meg, magasztos múltja, fennkölt szelleme mindig felülkerül.

Az esettsége fogódzót kapott.

Eta reményeinek állócsillaga Magda volt, korán elhunyt nővérének lánya. Megbecsült és korrekt üzletasszony. Pusztá léte megnyugvást jelentett Etának, nem érheti baj, csak egy telefon kell, Magda máris ott van, mindent elintéz. E megnyugvára Etának annál nagyobb szüksége volt, mert bár valamikor húsz csicsergő munkatársat tartott kordában egy nagyvállalat levelezési osztályán, a mindennapi dolgokban járatlan volt, mint egy csecsemő. Fejből tudta az import-hitellevél nyitására irányuló megbízások kikötéseit — megírta akár három nyelven is —, de rántottát sütni nem tudott. A mosás, a takarítás, a tüzelőről való goncszkodás mutatványának vérfagyasztó légtornája alatt a biztonsági háló, a jöhít záloga, a siker reménye, minden Magda volt.

A csodálatos unokahúg, aki jószívvel segített Etán, nemcsak azért, hogy meghálálja, amit tőle kapott, de felérzésében a zsugorodó élet keserűségének is. Szeme láttára történt, hogy Eta valaminek megszűnt, aminek szeretett lenni, és lett valamivé, amihez csak annyi a köze, hogy restellkedve, takargatva bajlódik vele. Nem lehetett nem szeretnie.

És mert pontosan tudtam, mit jelent Etának az unokahúga, ezért volt olyan megrendítő a riadt telefon.

— Zoltán, maga az? Ne haragudjék, muszáj valakivel beszélnem. Valakinek el kell mondanom. Tegnapelőtt még benn jártam nála. Jókedve volt, terveket szőtt a nyárra. A tanár is biztatott. Semmi ok az aggodalomra. És friss volt, és eleven, és...és elvittem a ruháját a tisztítóba. Hogy rendben legyen, mire hazamegy. De nem lesz rá szüksége. Most hívott fel a kórház. Embólia. Hajnalban végzett vele. Gondolkozni se tudok. Hogy Magda ne legyen...?! Hogy nincs, és nem is lesz soha...?! Hogy Magda itt hagyott...?!

Nem sírt. Nem enyhített rajt a zokogás. Kőkemény dermedtség érződött a hangján. A rémület üvegessége, a világ kiürültsége, a támaszt már nem kereső, néma iszonyat.

— Hanka tud róla?

Annyira akartam, hogy ne magában legyen, ne egyedül álljon a rémülettel szemben, odaplántáltam mellé a barátnőt — ha valamikor kellett, most csak igazán, bizonyára mellette van, fogja a kezét —, annyira akartam bízni benne, hogy a leszakadt menny alatt valaki matat, és annyira nem akartam a megkövült fájdalomnak odavetni a vigasz szemetét.

— Hanka? — és érezni lehetett, rettentő messziről az arcot keresi. — Hanka Füreden van. Beutalták a szívkörházba. Ha jól tudom, pénteken jön haza. Még csak hétfő volt.

— Eta, kedves — vágtam közbe gyorsan —, átjönnék magához. Nem akarom, hogy egyedül legyen. Semmi okosat nem tudok mondani. Csak vagyok.

Útban Etához, mind tisztábban láttam: reménytelen bármit mondanom. Fájdalma hozzáférhetetlen. Az álmok és remények finom csillagképe — tartogasson bármit is az élet, Magda mellette lesz — léggömb volt csupán, tűnékeny és sebezhető léggömb. Magda halálával a léggömb semmi lett. Eta szívében félelmetes, végső tudomás.

És Hanka ilyenkor Füreden van...

Tíz perce sem lehettem nála, a meghatóan szegényes lakásban, éppen csak szétnéztem a lomok Ararátján, mikor megszólalt a csengő, és váratlanul, miként egy kisváros uzsonnázó főterére berobog egy tank, éktelen lármával Hanka érkezett.

— Hogyan kerülsz ide? — ámuldozott Eta. — Péntekre mondtad. Rosszul emlékeznék?

— Úgy volt, pénteken jövök. Aztán akadt egy kedves szobatársnőm, aki megdézsmálta a pénzem. Négy napig egyedül voltam egy kétágyas szobában. Szépen berendezkedtem, minden holmim a szekrényben. Az erszényem is. Négy nap múlva jött egy szobatársnő. Gondoltam ugyan, hogy kiveszem az erszényt, de látta, hogy ott tartom, sértő lett volna, ha magamhoz veszem. Kellett nekem a tapintat! Már korábban is furcsállottam, hogy annyira fogy a pénzem,

hiszen alig költöttem valamit, mégis megapadt. Tegnap aztán kinyitom az erszényt. Egyetlen százas van benne. A szobatársnóm vérszemet kapott, kiemelte csaknem az egészet. Mit csinálhattam? Egy fillér nélkül mégse maradok?! Össze-pakoltam és hazajöttem.

— No, hallod? Nem értelek. Kinn hagyod a pénzed szabadjára, és egy szavad sincs ahhoz, hogy eltűnik?!

— Mi az, hogy eltűnik? Ellopták. Ellopta a kedves szobatársnóm. Búcsúzóul megköszöntem, hogy egy százast meghagyott.

— És? Mit szolt?

Képzelheted. Kikérte magának a gyanusítást. Bepanaszolt a gondnoknál. Fel-jelentett a főorvosnál. Követelte, hogy helyezték át más szobába. Akkora volt a felhajtás, megutáltam az egészet, hazajöttem. Különben is olyan nyugtalanság volt bennem, nem is bántam, hogy eljövök. Te jól vagy?

Eta ujjai görcsösen egymásba kaptak.

— Magda meghalt.

Hanka minden figyelmét lekötötte az ernyője, amelynek összecukhatónak kellett lennie, az ernyő viszont makacsul ellenállt a törekvésnek, amely kapkodva próbálta rávenni, hogy összecukódjék.

— Ki halt meg? — kérdezte idegesen, sehogyan se bírva az ernyővel.

— Nem fontos — sértődött meg Eta bezárultan.

— Hogyhogy nem fontos? — csattant fel Hanka. — Szóba hozol valamit, aztán abbahagyod. Így nem lehet beszélgetni. Tudod, hogy engem minden érdekel. Ki halt meg?

— Magda.

— Ó, szegény! Nem is tudtam, hogy beteg volt. Hja, ilyen az élet! Az egyik korábban, a másik későbben. Nem marad itt egyikünk se.

Lecsapta az ernyőt.

— De azért lopunk, lopunk még a kórházban is, meglopjuk a betegtársunk, a csuda érti ezt. Beteg a nyomorult, zakatol a szíve, egyik vizsgálat a másik után, de két vizit között azért belenyúl a szekrénybe, elemel ötszáz forintot. Bol-dogabb lett vele?

— Ne így lássa! — vetettem közbe az érvemet, hálát is érezve Hanka iránt, akinek ősz haja nem engedte meg, hogy szeleburdinak tartsam, pedig ha rá-illet valakire a szeleburdiság, az éppen Hanka volt, sedresége viszont e kényes helyzetben segítségemre jött, hogy eltereljem Eta figyelmét barátnője csak-azért-se halló részvétlenségéről, és oda fordítsam, ahol egész lelkével tartózkodott. — Ne tettest véljen a tolvajban. Eszközt csupán. Magának itt kellett lennie, mert Etának most szüksége van magára. A beutalója szerint még öt napig ott lehetett. De ha elfogy a pénze, nyomban hazajön. Maga nem költötte el. És mert takarékoskodott, valaki benyúlt a szekrénybe, hogy előálljon az állapot: kénytelen legyen haza-jönni. A tolvaj azért lopott, hogy maga itt legyen, a barátnője mellett. Így nem lehet igaz?

— Bolondság — háritotta el a feltevést. — Ha látta volna azt a nőszemélyt! A szeme sem állt jól. Született tolvaj volt.

— Azért lett ő a szobatársa.

— Mondja — fordult felém ingerülten —, maga komolyan gondolja ezt? Azért loptak meg, hogy hazasegítsenek?

— Itt a helye, nem?

— Furcsa észjárás — nevetett fel kurtán, — Nekem kerüljön pénzembe, hogy Eta mellett legyek?

— Ilyenkor ez igazán nem fontos.

— Tudja mit? Nem is fizettem rá. Mindig úgy töltöm ki a lottószelvényt, hogy a túloldalra felírom az adataimat. Tegnap este várt az értesítés: hármas találá-tom van. Már fel is vettem a pénzt. Ötszáznegyven forintot.

— No, látja! Máris megtérült...

— Hol van már?! Vettem egy parókát.

- Szökét? Bronzot? Vöröset?
 — Ugyan, az én koromban, csak nem képzeled?! Őszet.
 — Maga egy ősz parókéért kidobott ötszáz forintot? Hiszen ősz haja magának naturban is van?!
 — Mindig szerettem volna. Azt hittem, jobban áll. Tévedtem.
 — És mit csinálsz vele, ha egyszer nem használod?
 — Ki már nem dobom — vontá meg a vállát. — A szekrényben eláll.
 Mert Etának is nehéz, Hankának se könnyű, de a Gondviselésnek sem éppen egyszerű...

SOLYMOS IDA VERSE

Szarkaláb

Most este van Itt járt a Nap
 Vadfehér szemcsék porzanak
 Sűrűsödik a hó szaga
 a fán lilás a bóbíta
 És mindenfajta madarak
 a zúzmarában is nyüzsgönek
 flancos bagázs kopott sereglet
 most hangtalan köztársaság
 szarkámat hintázza az ág
 nyújtott fagott-hang: száll a szél
 Filmbéli tél

Vonat viszi
 Mikor fogom
 zárni megkezdett számadásom?

Homályban is: a lét a tét
 De lét-e még
 ha nincs kinek
 ha nincs miért
 Ha csak mint pattogzott tükör
 (még elhiszi) —
 ha késve is de tündököl

Elakadhat az a vonat
 zsákba-gyömszölt sorsomat
 nem hozza majd és nem viszi
 No de a mámor! négyheti
 kövér-zimankós január!
 A sarkon Vronszkij szalutál

De Bolkonszkij alatt a föld
 hulláktól szűrössá gyötört
 De tetemét csípi a gaz
 vagy jég üti
 (Egyre megy az)

De itt a most csak alkonyat
 abban szalad az a vonat
 vagy vesztegel
 Süllyed a pálya
 Elúszik egy régvolt világba

A van rikitó vagy kopár
 A szív kilódul nincs ruhája
 csattog akár a vasmozsár
 a hadifogoly-éjszakába

+++

De benn a négy fal Benn a béke
 melasz-sűrű édesgetése
 De benn a test pátyolgatása
 — még lét iránt iramodásra

+++

Koplalt magának négy falat
 ott háborítlan bólogat
 a kinti éjre zúzmarára
 kalárist képzeleg nyakára
 napszitta hajzatát becézi
 Majd ráncra ránc —
 A ráncot élni?
 S a ránc alatt majd satnya sárga

+++

Oblomov árnya a túlfalon
 A másik énje — mire dagad?
 pofozza? védje?
 Nyühetetlen orosz regény

Egyszeregy lesz a vágy a tél
 Csak a bánat (koszlott virág)
 még szirmot hajtó szarkaláb.

Szigliget, 1968

DOKUMENTUM

Politikai közjáték a budai Szabadság (Sváb) hegyen 1860-ban

Esztergomban élt s a század elején hunyt el Körösy László gimnáziumi tanár. Kéziratos hagyatékában akadtam az alábbi, pest-budai históriákra. Értékes, eddig nem publikált emlékei ezek a szabadságharcot követő elnyomatási korszak alkotmányának s az 1860. évi — Ferenc József által szentesített — „októberi patens”, az alkotmány kivívásának.

„1860-ban október hetedikén a budai Svábhegyen lelkes néptömeg verődött össze. A hegyet Döbrentei korában Istenhegyének, a Bach-korszakban Svábhegynek nevezték. A közönség most — 1860-ban — Széchenyi-hegynek akarta elkeresztelni.

Gyönyörű őszi nap volt s a vasárnapi közönség egészen ellepte a hegy környékét. Nem csak a nép volt ott, hanem az arisztokratia is. Utóbbi, Eötvös Kart-hauzi villájában gyülekezett össze.

Új kápolna várt felszentelésre s a hegyet Széchenyi-hegynek készültek elnevezni.

Az Új kápolnában Scitovszky János hercegprímás misézett. A hívek a kápolnában is, meg odakint is a Szózatot énekelték. Midőn a primás elvégezte a kápolnaszentölést, elment ahhoz a körakáshoz, amelyet Széchenyi emlékezetére hordtak össze. Ennek egyik nagy lapjára ezt vésték: Széchenyi emlékének, 1860. okt. 7.

A primás imát mondott a kőhalom előtt, aztán az Eötvös-villába vonult.

A nép elkezdte a primást éltetni, s nem nyugodott, míg Eötvös ki nem vezette őt a félbeszakított reggelitől a villa terraszára.

A primás buzdító beszédet intézett a néphez és könnyező szemmel hirdette meg: — a győzelem el nem maradhat!

A vigasztaló főpapot egetverő éljenzéssel kísérték fogatához és negyvenezer ember tódult utána.

A fővárosi lapok egyetlen árva szót sem írhattak a lelkes tüntetésről, mert a censura eltiltotta őket.”

„Nemsokára ismét aggódni kezdett a héjazsemű császári rendőrség — folytatja Körösy krónikája. Arról értesültek, hogy Budán kálvária-szentelésre készülnek. Ilyen ürügyek kellett akkor a hazafiság ébrentartására.

A szentölésre maga a hercegprímás húzta meg a harangot. Annak emlékére, hogy a déli harangszó megtartását 1456-ban a nándorfehérvári diadal emlékére rendelte el a pápa. A szentölés után a primás házában (I. Vár, Uri utca 64 alatt) áldomást ültek. Ekkor Vas Gereben a következő felköszöntőt mondotta:

Amennyiben a hazát egynek és oszthatatlannak tudjuk, mindnyájan katolikusok vagyunk. Amennyiben jogaink sérelme ellen folytonosan protestálunk, mindnyájan protestánsok vagyunk. És amennyiben csak ezt az egy hazát imádjuk, mindnyájan unitáriusok vagyunk!

A tanulságos köszöntő és újabb budai tüntetések után Scitovszky primás Bécsbe indult, hogy csatlakozzék az ország vezérférfiaihoz. Ezek ott tanácskoztak.

Október 18-án sürgöny érkezett Bécsből Esztergomba; a primás már másnap külön hajón érkezik és magával hozza az alkotmányt.

Az örömhír azonnal elterjedt a fővárosban is. Innen tömegestül siettek Esztergomba. Deák Ferenc, Eötvös József, Cziráky, Szentkirályi alig, hogy elfértek a primási kis kastélyban (Esztergom, Berényi Zsigmond utca 1.).

A bazilika ormára 32 rőf hosszú nemzeti zászlót tűztek. De ezt már nem párosították sárgafeketével. A házakon szintén csak nemzeti lobogók lengedeztek. A Várhegy teli volt nyugtalanul mozgó tömegekkel. A Duna partját elárasztotta a földműves nép s a közeli vidék. Mindenki látni szerette volna már azt, amit 1848 óta nem látott — a magyar világot!

A bécsi hajó csakugyan megérkezett. Hatalmas nemzeti lobogó lengett az árbócán. A primás bíboros ruhája már messziről virított a hajó fődélzetén. Partra szállásakor az egetek verdeste a nagy tömeg lelkes éljenzése.

Gróf Forgách Agoston püspök üdvözlő beszéddel lépett a primás elé. Alig mondott el azonban néhány sort, a primás megakasztotta. És közbevágott:

— Mindent megkaptunk, édes fiaim! Mindent megkaptunk!

Mikor a nép ezt a néhány nagy szót a primás ajkáról hallotta, eléje térdelt. Ruháját és kezét csókolták. Az öröm és hála elragadtatásával halmozták el.

Az esztergomi nép vállára akarta emelni a primást, hogy így vigye kastélyába. De Besze János (48-as esztergomi kormánybiztos, ügyvéd, Kossuth barátja), utat tört és foyatába ültette a főpapot.

Október 21-én óriási falragaszok jelentek meg a fővárosban" — folytatja krónikásunk, kissé szárazon.

„Az hirdették, amit a császári rendőrség még mindig tagadott: hogy a király megparancsolta az ország alkotmányának visszaállítását. Az országgyűlés és a magyar kormányzat visszaállításának engedélye az első percekben még nem is érezte az eredmény csonkaságát! Pedig csonka volt ez az ál-alkotmány. Hiszen a pénzügy, az adó s a katonaiügy (no meg hozzátehetjük: a külügy) hiányzott belőle.

Az októberi diplomában az egész nemzet csolódott!

Pesten utcai botrányok támadtak...

Benedek (császári tábornaszernagy, osztrák katonai főparancsnok) szuronyokkal kergette szét azokat a tüntetőket, akik a pesti Városháza kivilágítását akarták meghíúsítani.

Szóval a felcsigázott nemzeti várakozást még mindig nem elégtették ki az októberi diplomával" — fejezi be visszaemlékezését Körösi László.

(Z. L.)

NAPLÓ

KÖNYVEK KÖZÖTT

MÁNDY IVÁN ÚJ KÖTETE

Tulajdonképpen mi is történik „fél hat felé”?* Eppenséggel semmi rendkívüli. Egy-két sötétebb utcában talán már égnek a gázlámpák, s a gyerekek szorosabban nyomják orrukat a kirakatüveghez, hogy hidegtől könnyező szemmel figyeljék a benti életet. És természetesen új előadás kezdődik a külteki moziban. Az előző közönség köhécselve, harákolva zúdul ki az ajtón, csupa lesikált arc, hunyorogva tájékozódnak a hirtelen rájuk zúduló fényben. Csapódnak az ajtók, az olajos padlót sikálják a lábak, s máris kezdődik az új előadás. A főszerepben... de hát az nem is fontos, ki a főszereplő. Hiszen mindenki a saját képzeletéből varázsolja a kopott mozivásznonra a főalakokat. A hőskor nagy legendáit.

Néhol halkán suttognak. Tökmagot rágnak, s héját óvatosan a szék alá köpik. Az egyik sor szélén Csempe-Pempe. Fél füllel a téren döngő labdára figyel. „Megint ki lehet emelni egy tehetséges fiút a Titániába.” Mögötte Bednarik, a másik játékosügy-

*Mándy Iván: Fél hat felé (Magvető, 1974)

nök, ugrásra készen. Hiába, Csempének jó a szimata. Egyszer még, amikor... — és a hang lassan elúszik, a történet beleivódik a halhatatlanságba, a külteki legendák közé.

Arc nélküli emberek. Felhajtott kabátgallérok, behúzott kalapok. Mintha a gallérok és a kalapok élnének viselők helyett. Egy-egy kéz nyúlik ki a kabátüjjből: zöldpaprikát szorít vajaskenyérrrel. Valaki csámcsog.

Közben a vásznon perog a történet. Milyen história? — Teljesen lényegtelen. A másik dimenzióban egy másik halad előre, a harmadikban egy harmadik. S mindez együtt, egyszerre, tündéri vibrálásban, megfoghatatlanul, közzegtelenül.

A téren döng a labda. A nagy és a kis Opra passzolgatják. „Kettő-egy” — mondja a kicsi, és csodálkozva ledörzsöli kezéről a ráragadt vérfoltot. Persze, az öreg mosodás...

Odább a bódék. A bódésor, melynek poros utcáin senki sem lépdel, csak a gramafon öreg, nyekergő hangja hallatszik. Az egyik bódében akasztók. Odébb hinta. Valaki beleül, egyre magasabbra lendül, aztán eltűnik a szemünk elől. Az égbe repült? Vagy egyszerűen belepottyant a kukába?

A tér. A fiú szórakozottan rajzolat a porba. Apa a padon ül, s lázasan kutat emlékezetében, kit nem vágott még meg, ki nem adakozott még a majdani nagy gőzmalom javára. Majd hetekkel, hónapokkal később ki is viszi hitelezőit egy nagy telekre, ahol épül valami. Egészen olyan, mint egy új ház. De ki tudja, hátha egyszer csak zakatolni kezdenek benne a gépek, s az ablakokon, a fénylő szemeken ömleni kezd a liszt.

Ez történik fél hat felé. És ez történik Mándy Iván mindegyik könyvében, melyek olyanok, mint egy eposz fejezetei. Egymásra épülnek ugyan, de egymástól függetlenül is kerek történetet alkotnak. S ahogy amott a földi világrend fölött ott az égi, ugyanúgy Mándynál is a valóságra rétegezve vibrál egy másik világ, emlékekből, gondolatredőredekéből, látomásokból összefűzve. Aki azt remélné, hogy ebben a világban történik, történhet valami új, nagyon téved. Itt minden keret eleve adott, s csak mélységben haladhatunk előre, egy alapjában véve erősen határolt világban. Aligha fedezünk fel majd új birodalmat. De annál inkább felfedezhetjük azt az egyet, melyet Mándy Iván a magáénak mondhat.

Ennek a sajátos mozgástörvények szerint élő és lélegző világnak legfontosabb jellemzője talán a már-már irracionális szituációk egymásra vetülése. Zsámboky az antikváriumban. De milyen antikváriumban? „Végtelen, sivár polcok a fal mellett. Itt-ott néhány egymásra dobált könyv. Hatalmas kék papírok a sarokban, tekercsbe csavarva. Szétszórt csomagolópapírok a földön.” Aztán a pénztár üvegketréce. „Ez valahogy nem illett ebbe az üzletbe. Inkább az indító fülkéje a villamosvégállomáson. Végállomásfülke.” S e furcsa környezet legnagyobb kincse: „Ingeborg Fors legfontosabb költeményei”. Ezt bízzák Zsámbokyra, aki a rövid elbeszélés végén, mint a modern képzőművészet jellegzetes alakjai, „...elszállt... hóna alatt az üres mappával. Arcán távoli, szelíd mosoly”. Talán azóta földet ért. De lehet, hogy még mindig itt repked valahol, őrizve a kincset, Ingeborg Fors legfontosabb költeményeit.

Nemcsak a szituációk irracionálisak, hanem egy-egy önmagában kerek, egész történet is az, hiszen bárhol befejezhető, és bárhol újra kezdhető. Ez Mándy egész munkásságára, de minden egyes könyvére külön-külön is jellemző. A dolgok és események egymásba folynak. Semmit sem lehet pontosan meghatározni és körülírni. A lírikus — például Pilinszky János — hatalmas látomásokba menekül a lét paradoxiai elől. Mándy ironikus fintorral kivonul egy másik dimenzióba. S ha netán abban is minden értelmetlen, ott is fenyegetik a kísértetek, hát egy harmadikba, s ha az sem segít, felröpteti hőseit, hónuk alatt a barna mappával.

Az egész életmű egységének részben az a záloga, hogy nem „könyvekből” tevődik össze. Mándynak nincsenek könyvei. Világa van, s annak hol ebből, hol abból a részletéből lebbent fel valamit. Egyre több összetevőjét ismerjük már, némelyiket több vetületben is. Csempe-Pempe például esendően tragikus alak *A pálya szélén*-ben. Az *Előrevágott labdá*-ban azonban, ahol Ábler bácsival beáll a Titánia csatársorába, s mesteri góljával vezetést szerez a csapatnak, inkább heroikus figura. Persze ez is amolyan kültelki heroizmus, de a nagy héroszok mindig a hétköznapokból válnak óriássá.

Az új kötet, a *Fél hat felé*, inkább variációkat ad a régi témákra. Sorra tűnnek fel benne a már ismert alakok, s a varázslatok, az el- és áttűnések sem igazán újak. Van azonban ebben a kötetben is egy egészen újszerű elbeszélés, a *Csatavesztés*, amely megint elárul valamit Mándy csodálatos teremtor erejéből, abból a képességéből, hogy egy köznap helyzetből, egy köznap alak segítségével egyetemesen tragikus legendát tud alkotni. Egyedülálló írói remeklés, ahogy az elbeszélés végén a szellemidézés hirtelen valósággá válik, s ott állunk egy valódi csatatér szélén, ahol valóságos hullák fekszenek, akik mind értelmetlenül pusztultak el.

Csempe-Pempe, Zsámboky, Ábler úr, s a többiek most pihennek. Egy faágon, mint a reszkető verébcsapat. De szárnyaikat már új repülésre, új hódításra készíti a szüntelenül dolgozó írói fantázia.

SÍKI GÉZA

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

IN MEMORIAM DARVAS LILI

Több mint ötven esztendeje, hogy a Tanácsköztársaság nagyszerű színpadi föllángolása után szinte néma csönd lepte el a magyar színpadokat. Az írók emigráltak, elhallgattak vagy elhallgatatták őket. 1922—23 táján azonban mégis voltak törekvések a magasabb színjátszási formákra. Jób Dániel merészelt Csehov-ciklust adni a Vigszínházban és Szomory Dezső emlékezetes 1918—1919 évbeli II. József császára után megírta fél-Habsburg, fél-Jagello királydrámáját, a II. Lajos királyt. És ekkor tűnt föl a magyar színjátszás homályos égboltozatán Darvas Lili, a pesti orvos leánya. Csak egy vizsgálódásnak is beillő föllépése volt addig a Budai Színkörben. Jüliát játszotta a veronai Rómeó mellett. Akik elzárándokoltak az azóta porrá vált, otromba, de sokunknak mégis oly kedves krisztinavárosi bődészínházba, már ettől az első föllépésétől kezdve nagy élményként vitték szét a hírt a meggyötört városban, Budapesten, hogy új tragika született.

És aztán jött a színészkinzó, színészt agyonhajszoló, s belőlük minden lehető kifacsaró Szomory Dezső. A kitűnően startolt s becsvágyában magasan lángoló Darvas Lilit ő választotta ki Habsburg Mária szerepére, akinek testvére, a legendás Charles Quint, V. Károly császár és király, Spanyolország kérészélt világhatalmának megalapozója és Ferdinánd király a szomszéd Ausztriából, aki harmadik Habsburgként a magyar trónon, annyi átkot zúditott a maga fejére a törökkel szembeni akart vagy kényszerült tehetetlensége miatt Darvas Lilire várt a földadat, hogy ennek a két gátat és lelkiismeretfurdalást alig ismerő császárelődnek, a fivéréhez méltó, egy bokorból termett nőtestvérét eljátssza Mohács tragikus ege alatt, Magyarországon, 1526-ban.

Nagyformátumú színész nő kívántatott ehhez, és Darvas Lili még csak a tizenégy éves veronai kislányból vizsgázott. Szomory pedig az egész világtörténelmet hajszálra hűségesen reprodukálni akaró álmodozásaiban jó médiumra talált a tündöklő szépségű pesti lányban. II. Lajos királyt Törzs Jenő játszotta, hajlamosan arra, hogy Szomory nyelvi szecesszióját művészi összhangba kovácsolja a saját maga teremtette énekli stílus segítségével. Két megri-

adt gyermeket kellett játszaniok az idők orkányszerű tombolása közben. És akkor a szegény Jagellót alakító Törzs Jenőhöz egyszerűen fölött a Máriát játszó Darvas Lili. Leginkább a dráma kulcsjelenetére emlékszem, amikor a végvárat elestének hírére Lajos elsorolja Máriának, hány európai királyhoz, fejedelemhez, pápához és lovagrendhez fordult segítségért. És a józanabb, számítóbb, mindent mérlegre tenni tudó Habsburg Mária tisztán, világosan látja, hogy mindez kevés, nagyon-nagyon kevés az ország megmentésére. És titokban talán már rakatja is gályákra és szekerekre az udvar megmaradt kincseit — állítólag irattárát is —, hogy a Lajos halála után királynőkérőbe — de Mohácsra nem — érkező Szapolyait leköpve elinduljon Németalföld felé, ahol kormányzó lesz és a nagy Habsburg érdekszövetség egyik erős láncszeme.

Hogy ötven év távolán és homályán túl ugyanúgy él bennem Darvas Lili nagy erő-összeszámolási jelenete, mint Proust ifjú hősében az a Phaedra-előadás, ahol a színész nő karjának néhány milliméternyi emelése vagy esése is drámai faktor, az tett Darvas Lili színészi tehetségének örök hódolójává. S azután, mint az nagy színésznőkkel oly gyakran megesik — Darvas Lili sem talált sokáig a „maga” szerepére. Schiller fellengzős és hamis Orleáns-i szüzetében a meddő szavaláson túl alig adhatott mást és Shaw Szent Johannája akkor még csak csírájában létezhetett. Jött a házasság Molnár Ferencsel, és azok a darabok, amelyek ötvenszer vagy százszor buktak meg egymás után. Molnár Ferenc metafizikai tapogatózása közben jól érezte, hogy annak a nőnek, akibe valóban szerelmes volt, valami rendkívüli nagy szerepeket kell írnia. És mint ahogyan az annyiszor előfordul, éppen ezek a Molnár-művek — a fausti vagy madáchi ambiciójú Vörös malom és az Égi és földi szerelem sikerültek a legkevésbé. Darvas Lili még a Szomory-drill üdvös tanulságaként vakon követte a vetélytárs-szerző szerepjátszási kívánságait, de a nagy Szomory-siker szintjére ezekben a darabokban sohasem tudott fölemelkedni. Se Mimában, se Lontiban. Végül is visszatértek a félig-meddig kommersz Molnár sikersablonokhoz és Darvas Lilinek az Úvegipőben, a Rivierában s később a Delilában voltak keserű szájjú sikerei. Talán neki is része volt abban, hogy Molnár Ferencsel együtt emigrált ebből a holtvízű tóból.

Szomorj után Reinhardt keze alá került Darvas Lili. Föllélegezhetett. Sajnos reinhardti működésének nem lehettem tanúja. Tudtommal ebben a magasrendű színpadi környezetben érte el legnagyobb sikerét az egyetlen, ma is elévületlen schilleri remekműben, a Stuart Mária főszerepében. És játszott sok Molnárt is. Aztán a német nyelvterületről is el kellett szakadnia. Amerikai színész nő lett, Gertrudist játszotta amerikai angolul, Baskircsev Máriát is megszemélyesítette filmen. A hozzá il-
 lő nagy szerep azonban Szomorj óta sokáig elkerülte őt. Színész nő tragédia. És személyi tragédia is. Az amerikai élet zürzavarában elfejlődtek egymástól az egyre inkább magába vonuló Molnár Ferencel is. Molnár Ferenc a Liliom, a Csoda a hegyek közt és a nálunk nem játszott „The Kings maid” című metafizikai beütésű darbjainak túlvilági problémáin töprengő ezoterizmusába menekült. Darvas Liliben mindig ott kísértett az első két valóban hozzáillő szerep, a Júlia és Habsburg Mária emléke, Reinhardt és Szomorj iskolájának fájó visszasóvárgása. Külön-külön, de nem különváltan éltek New Yorkban.

Legutóbbi találkozásunkkor, mikor az Olympia hercegnő anyját játszotta őt megillető sikerrel — játéknak le-
 gadt nagyvonalúságára jellemző, hogy ma is elborzaszt az a cukortartó, amit az avatatlan rendező elébe tett a harmadik felvonás reggeliző asztalára: az ő előkelősége és a cukortartó vásári volta külön tanulmányt érdemelne — Molnár Ferencről vallattam. Így felelt: „Egyre szomorúbban állott a vi-

lágban és száműzetésnek nevezte hontalanságát. Szinte bezárva élt egy New York-i hotelben, s még barátai elől is jobbára elzárkózott. Nagyon nehéz ezt részletezni — mondta és belülről fénylő arca elborult. — Mindenki a legszellemesebb írónak és társalgónak ismerte, mégis volt benne valami »Scheu«, s ez volt a benső, igazi arca.”

S ahogy Molnár Ferenc megtette a maga útját az örök dolgok fölismerése felé, az 1952-ben bekövetkezett halála után Darvas Lili ugyanúgy követte őt a humanitárius úton. Övé volt az örökség, és Molnár Ferencnek népes utódai éltek Budapesten. Vállalta a nagyanyjai, sőt dédanyjai tisztséget és férje utódainak életbe igazításában élte ki legutolsó és legnagyobb szerepét. Déry Tibor „Szerelmem” című filmjének csodálatos öregasszony-alakítása mellett.

Még egyet utolsó beszélgetésünk töredékeiből. Molnár Ferenc hagyatéka a New York-i nyilvános könyvtárba került. A legilletékesebb Darvas Lilitől kérdeztem meg, hogy ezeket a dokumentumokat földolgozza-e valaki. Darvas Lili így felelt:

„Nemrégiben én is elhelyeztem a nálam lévő Molnár-dokumentumokat ugyanabban a könyvtárban. Ott a kutatók rendelkezésére áll majd az egész anyag, hogy Molnár írói és emberi profilját megrajzolják, hisz még most is oly sok körülötte a félreértés. Persze, nagy öröm lenne, ha ezt magyar kutató végezhetné, hiszen egy amerikai meg sem értheti az emigráns honvágyát, ami Molnárt annyira emésztette.”

POSSONYI LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

BUDAPESTI ÉS VIDÉKI KIÁLLÍTÁSOK

Kolozsváry Ernő győri gimnáziumi tanár mintegy tizenöt éve gyűjti XX. századi magyar festők és szobrászok munkáit. Előbb a század eleji és a két világháború közötti művészek (Mednyánszky, Gulácsy, Nagy István, Egry, Ferenczy Noémi, Farkas István) alkotásait iktatta gyűjteményébe, később a szentendrei szürrealista mesterek (Vajda Lajos, Korniss Dezső, Bálint Endre, Anna Margit) világa felé fordult a figyelve, s megszerezte a művészek leg-

java alkotásait, így például Kornisstól a „Szerb temető”-t és „A kulcs”-ot, Bálinttól „A Szent Márk tér” és az „Ifjú szívekben élek” című festményeket, Anna Margittól a „Madárdal”-t és a „Veronika kendőjé”-t... Következő lépésként a nem Szentendrén dolgozó avantgarde mestereknek (Kassák, Vaszko Erzsébet, Veszelszky Béla, Román György, Borsos Miklós, Schaár Erzsébet, Vilt) és a fiatalabb nemzedék leg-hitelesebb szavú egyéniségeinek (Kondor Béla, Ország Lili, Keserű Ilona, Deim Pál) munkáival egészítette ki kollekcióját, amelvét a nyáron a győri Xantus János Múzeum képtára mutatott be.

Kolozsváry Ernő a műbarátok, a műgyűjtők nem túl gyakori, de legérté-

kesebb fajtájához tartozik... Se nem tezauráló, se nem a „klasszikus nevek” által megbűvölt gyűjtő; lelkes szeretetével (és anyagi áldozatvállalásával) saját kora alkotóit támogatja, de a kortárs-művészek közül csak azokat, akik a konvenciók, a festői és szobrászi köz-helyek, a tetszetős-kényelmes megoldások ellenében, a kitaposott ösvényeket elkerülve járják a maguk útját, kono- kul követve művészi meggyőződésük vezércsillagát.

A Kolozsváry-gyűjtemény anyagából rendezett kiállításon mintegy százhusz művet láthattunk. Ezeknek többsége olyan alkotás (*Mednyánszky: Két csavargó, Egrý: Delelés, Román György: Vigalmak háza, Vilt Tibor: Kentaur, Ország Lili: Román Krisztus, Kondor Béla: Régi házak újjáépítése, Keserű Ilona: Sírkövek, Deim Pál: Minden értelmetlenül meghalt ember emlékére, Borsos Miklós: érmei és tusrajzai stb.*), amelyeket büszkén bemutatathatnánk a világ bármelyik művészeti centrumában, — nem vallanánk szégyent ve-lük...

Sajnálatos viszont, hogy ennek a szinte egyedülálló magángyűjteménynek imponáns tárlata ennyire szegényes — stencilezett, reprodukció nélküli, hevenyészetten előállított — katalógust kapott... Egy sok képpel illusztrált, finom papírra nyomott, a gyűjtemény történetét és a művészek munkásságát több nyelven ismertető katalógus — amelynek példányait a Gyórt felkereső turisták elvitték volna a szélrózsa minden irányába — öregbítette volna a jelenkori magyar festészet jó hírét...

Czóbel Béla Kossuth-díjas festő negyven festményét mutatta be a nyári hónapokban a *győri Múcsarnok*. Női és férfi portrék, fekvő, álló és ülő aktok, szentendrei kertrészletek váltakoztak a tágas terem falain, közöttük egy-egy — a kelenhegyi úti műteremben készült — enteriőr tűnt fel. E képek az elmúlt két-három évben születtek, s a győri tárlat bezárlata után az ősszel megnyílt szentendrei Czóbel Béla Múzeumba kerültek. (Czóbel az első magyar festő, aki már életében külön múzeumot kapott; a múzeum megnyitása alkalmából a magyar posta 1 Ft-os címletű bélyeg kiadásával köszöntötte a kilencvenegy éves mestert.)

Czóbel — a múlt nagy életigenlő művészeihez: Renoirhoz, Bonnard-hoz,

Maillol-hoz, Medgyessyhez vagy Rippl-Rónaihoz hasonlóan — a természet, a földi lét szépségét ünnepli. Ecsetének járása friss és fiatalos, elevenen lüktető, meleg kolorítja bölcs nyugalmat sugároz, munkáit a hamvas és puha színfoltokkal való komponálás, feszte-lenség, kiegyensúlyozottság jellemzi. Az elvontság, a tételszerűség, a szövevényes esztétikai elméletek teljesen idegenek Czóbel lényétől; a mester Goethével vallja: „Szürke minden teória, s az élet aranyfája zöld...” (Goethe: *Faust*, I. rész, Sárközi György fordítása).

A Kratochwill Ferencné által rendezett tárlat anyagából hadd emeljük ki — mint különösen emlékezetes műveket — a „Vörös pad”-ot, a „Nyaklancos fej”-et, Egri János portréját, a „Pihenő akrobatát”-t, az „Ártatlanság” című leányaktot, az „Ecsetek”-et, az „Azáleás csendélet”-et és az „Erdélyi blúzt viselő leány”-t... E művek látán a mester egyik méltatójának negyed századdal ezelőtti papírra vetett, de az újabb Czóbel-művekre is érvényes megállapításai jutottak eszünkbe: „Czóbel mentes minden divatosságtól, ami által művészete hervadatlan maradt a sok ellobbant mutatvány közepette... Elmosódó, széles kontúrjai, a tompítottan is felfénylő színfoltok nem a programokhoz és kiáltványokhoz csatlakoznak, hanem a modern képzőművészet egészéhez. Érzéken és vizuálisan valóságos az, amit Czóbel Béla csinál, és így munkálkodása minden ízében hamisítatlan.” (Pogány Ö. Gábor: *A magyar festészet forradalmairai*, 1947.)

„Lakodalmas menet”, „Káposztatapo-sás”, „Kocsmai mulatság”, „Mennek a keresztelőre”, „Réteskészítő asszony”, „Sétáló lányok az uszódi utcán”, „Gyócsi Julius enni ad az éhes huszároknak”... — *Benedek Péternek*, a 85 éves, paraszti származású festőművésznek képei alatt olvashatók e címek, — a festmények pedig a *ceglédi Kossuth Múzeumban* láthatók, „a népművészet mestere” címmel kiténtetett idős festő gyűjteményes kiállításán. (A mintegy száz mű összegyűjtése és a tárlat megrendezése Fehérné, Mihály Ida művészettörténésznek és Szilágyi Miklós ceglédi múzeumigazgatónak az érdeme) Benedek Pétert „naiv” festőnek szokták nevezni, a jelző jogossága azonban — az ő esetében — vitatható... Úgy tűnik, sokkal tudatosabb alkotó annál,

mintsem hogy az ösztönös „vasárnapi festészet” körébe lehetne utalni a munkásságát. Mindenesetre annyiban valóban „naiv”, hogy nem járt akadémiára, — de szívós önképzés útján elsajátította a mesterségbeli ismereteknek mindazokat az elemeit, amelyekre — festői közölnivalójának, világképének maradéktalan kifejezése céljából — szüksége volt. Benedek Péter törekvése a század eleji magyar paraszti élet ízeinek, saját ifjúkori élményeinek felidézése. Munkássága nem társadalombíráló jellegű, képei nem vádolnak és nem ítélik meg, de ecsete hűen vall, igazmondóan szól a hajdani magyar falvak és tanyák régen elporladt lakóinak — a módos gazdáknak, a község előjáróinak, a kisparasztoknak, a zselléreknek, a kukoricát morzsoló, kenyeret dagasztó és ruhaneműt sulykoló parasztasszonyoknak — mindennapjairól.

Valóság és álom, éles megfigyelőképeség és költészet olvad egybe Benedek Péter életművében, amely — mint *Barcsay Jenő* mondotta a ceglédi kiállítást megnyitó beszédében — „nem tartozik egyetlen irányhoz, egyetlen iskolához sem... Akárcsak Mednyánszky vagy Nagy Balogh János, Benedek Péter is mindig önmagából merített, ezért festészete senkiéhez sem hasonlítható. Munkássága — amelyet az idő igazolt — töretlen; egyetlen idegen hang sem zavarta meg egy pillanatra sem.”

*

A néhány esztendővel ezelőtt elhunyt kiváló festőművésznek, az élete utolsó évtizedében Szentendrén működött *Modok Máriának* (1896—1971) festményeiből nyílt emlékkiállítás augusztusban — Bodri Ferenc rendezésében — az *esztergomi Művelődési Központban*.

Modok Máriát — aki 1940 óta Czóbel Béla felesége volt — már a 30-as években kvalitasos festőként tartotta számon (és joggal...) a művészeti közvélemény (a *Munka* című folyóiratban 1938-ban Kassák Lajos írt róla nagyrabecsülő cikket), művészeti kiteljesedése azonban csak az 50-es évek második felében — jóval túl „az emberélet útjának felén” — következett be. A művészno kései — legszebb — munkái többnyire kisméretűek; témaválasztása nem mondható változatosnak: szinte kizárólag virágcsendélet, táj- és városkép, enteriőr és kislányfejek a tárgykörei, — de vérbeli koloristára

valló színskálája, figyelmének a lényegre összpontosulása, előadásmódjának takarékosága, művészi magatartásának póztalansága, érzelemvilágának őszintesége és gazdagsága igen jelentőssé teszi munkásságát.

Modok Mária a 20-as évek elején a nagybányai festőiskola növendéke volt, később pedig sokat időzött Párizsban. E kettős hatás — Nagybányáé és Párizsé — a művész — egész életművére rányomta bélyegét: képeiben a nagybányaiak piktúrájának természetközelsége az École de Paris festőinek művészi bátorságával, felszabaddaltségével egyesül.

Lyka Károly egyik könyvében — igen találóan — „a suttogó beszédhez” hasonlította Modok Mária munkásságát, amelyet tiszta csengésű líra, az élet egyszerű örömeiben való önfeledt gyönyörködés, példás szakmai tudás, a virtuozitástól, a látványos szűzséktől való tartózkodás, művészi aszkézis jellemez. E vonások biztosítanak maradandó életet az esztergomi emlékkiállítás olyan darabjainak, mint a „Szentendrei háztetők”, a „Virágok csíkos köcsögben”, a „Kislány galambbal” vagy a „Kettős portré.”

*

A *budavári Mátyás-templomban* rendezte meg első kiállítását *Gajzágó Sándor*. A fiatal festő nyilvánvalóan a művészettörténet látomásos művészeinek (Blake, Gulácsy, Csontváry, Hrabéczy Ernő) munkásságához és a szecesszió piktúrájához kapcsolódik. Tülnyomórészt a Bibliából, az apokrif iratokból és a szentek életéből veszi képeinek témáit; munkáinak koloritja finom, derengő, a mintegy harminc — egy kivételével kisformátumú — festmény összzhatása igen egységes: a foszforeszkáló színek és az anatómiai stúdiumokra kevés ügyet vető, fantomszerű figurák sejtelmes, misztikus hangulatot árasztanak. A tárlat legszuggesztívebb darabjai „A kafarnaumi béna meggyógyítása”, a „Krisztus bolondja”, a „Keresztelő Szent János” és a „Holnak feltámadása”.

*

A XIV. kerületi *Kassák Lajos Művelődési Házban* *Boroksa András* és *Szomorú János* festők s *Murai Jenő* szobrász állította ki munkáit. A kis együttes legérdekesebb egyénisége a középkorú nemzedékhez tartozó *Borok-*

sa András. Romantikus fűtöttségű munkái az expresszionizmus körébe tartoznak; heves, zaklatott érzelmeket, komor, sőt nemegyszer keserű gondolatokat igyekszik megszólaltatni; szembetűnő törekvése érzelmeinek, gondolatainak jelképi szintre emelése. Munkái azonban nem mindig meggyőzőek, egyrészt mert még nem eléggé ura a *métier*-nek, másrészt mert a képeiből

— amelyeknek legtöbbször túl harsány — hiányzik a mértéket tartó fegyelem. A kiállítás legmegoldottabb, legérettebb darabja a „Sírbatétel”, de sikerült mű a nagyotakarástól mentes, hangfogóval előadott „Önarckép” is, amely arra utal, hogy Boroksa a lehangolás, az elmélyülés, az önmagával szemben alkalmazott nagyobb szigor irányába halad.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

SEBESTYÉN JÁNOS ORGONAESTJE

Sebestyén János a csembaló kiváló művésze, aki az orgona mellett sem feledkezik meg kedves hangszerének sajátos megszólaltatási módjáról. Az általa választott hangversenydarabokban erre többnyire alkalom nyílik (pl. C. Franck műveiben). Ennek révén előadási stílusa elmélyült meditációval párosul. Felsorakoztatja az alkotóelemeket, hogy rajtuk keresztül bemutassa a zenemű életét. Sokszor úgy tűnik: a nyers formálás technikai fogatékosságból eredő darabosságot hordoz. Pedig csak arról van szó, hogy a kompozíciót „születése pillanatában” ragadja meg egyszerűen, hitelesen. Előadói stílusa ezért korszerű, ugyanakkor temperamentumos, izzó, a zenei szerkezetre fegyelmezetten odafigyelő.

A Mátyás-templomban tartott legutóbbi filharmóniai koncertjén a fentiekben kívül drámai érzékéről és a programzene iránti rendkívüli fogékonyságáról is tanúságot tett. Először Spethe két Toccata-ját szólaltatta meg (Quinta és Prima). A dél-német mester (akinek Dávid zsoldtárai, Paraphrasisa nálunk is ismertek voltak a XVII. században a latin iskolákban) toccatái még a XVI. századi formának megfelelően kerültek az imitációt, a fugaszertől szólamszöveget. Merulo utóda főleg akkordikus és figuratív építkezésmódra törekedett, amely az előadásban szépen megmutatkozott. A Toccata Quinta lassú tempóját (3/4-es ütem) szerencsésen követte a Toccata Prima briliáns passzage füzere. Ebben jól érvényesült a csembaló-játékos hangszertudása és a sok világos, fényes regiszter.

J. S. Bach a-moll fantázia és fuga (BWV 561) című orgonadarabja a nagy

német mester „szabad formái” közül való, és alighanem a weimari évek késői termése. Az olasz triószonáták hatását mutatja. A fantáziában az echos-rész (orgonapontra épül) kidolgozása, a bravúros regisztrálás (nem a művész hibája, hogy az orgonán barokk változatok alig találhatóak) dicsérendő. A fuga előadása kevésbé sikerült. Nem volt szerencsés átmenet nélkül az előző rész végső hangjaihoz kapcsolni. Azonkívül meglehetősen ideges tempóban, elmarasztalva szólalt meg mindjárt a kezdő motívum. Hiba volt az is, hogy a művész — kicsit rapszodikusán elfeledkezett a bachi zene áramlásának folytonosságáról, amely pedig ebben a szabad formátumú kompozícióban is matematikai szigorral érvényesül, mintegy a mű „sodrását” biztosítva. Annál meggyőzőbb, árnyaltabb volt az Adagio és a pasztorál-szerű befejezés, a trillás résszel: képeletdúsán, sokszínű muzikalitással szólalt meg. Véleményünk szerint Sebestyén Jánosnak Bach darabjainak interpretálásakor a könnyörtelen, már-már sivatagszerű előadási stílusra kellene törekednie, amelyben umúgyis jelen lesznek lírai erényei.

Mozart c-moll Introdúciója tulajdonképpen fantázia. 1784-ben komponálta a szerző az azonos hangnemű szonáta bevezetőjeképpen. Struktúrájában, motívumaiban és az előadási nehézségek tekintetében talán az f-moll fantáziához áll legközelebb, amit Mozart zenélő órára írt halála évében. (Ugyanakkor ne feledkezzünk el a zenekari orgonaszonátákról sem!) Már az indításnál érezzük a rokonságot. Az egyes motívumok szorosan kapcsolódnak egymásba, de pillanatonként szét is válnak. A dallamszövegben, a szólalmok áttörtségében érezni mechanikus áttételeket. Az alig lejátszható passzage-ok, a harmóniafűzések szabad rend-

jéből fakadó rokokó mozgalmasság, a középső és befejező rész szimfonikus hatása, majd a mondanivalónak ismétlésen alapuló zenei elmélyítése Sebestyén Jánosnál az egyik legjobb megoldásra talált. Éreztük a zenei szövet egységét, a színek differenciált kezelését, a regiszterek zenekari imitációját. A c-moll Introdukción előadása a koncert legsikertesebb műsorszámává vált.

Ami a zenei építkezés törvényszerűségeiből, az alapokból következik, Huszella Elek „Epilog” című darabjában megtalálható. A két éve elhunyt jeles zeneszerző és zeneesztéta — mellesleg filozófiai tanulmányokat is folytatott — ezzel az orgonaművével 1957-ben a vercelli zeneszerzői versenyen első díjat nyert. A mindössze néhány hangra (B-A-C-H) épített zenei anyag rendkívül egyszerű, már-már a Kunst der Fuge kegyetlen önkritikájához hasonlít. A mániákusan ismétlődő hangokra mint alapra, épülnek az akkordkövek. Az egész „épület” legszebb része a bensőség, a hallgatás. A kompozíció a színeiben elevenedik meg. Kitérő elgondolás volt szinte akkordonként változtatni a játékokat, hogy a „hangszelés” által a színekből előtűnjék a súlyos mondanivaló. Sebestyén János interpretálása kifogástalan volt.

Enrico Bossi a századelő egyik legkiválóbb olasz orgonaművésze hazánkban is többször koncertezett. Egyházzenei alkotásai (kórusok, Requiem) ritkán hangzanak fel templomainkban, pedig a legértékesebb itáliai hagyományra épülnek. A virtuozitásban gazdag Scherzo a nagy barokk és a romantika jegyeit viseli echos megoldásaival, kipattintott hangjaival, játékosan kellemes színeivel, harmóniáival. Az adagio-rész csak pillanatnyi lélegzetvétel a műben, hogy újra kezdődjék a darab, örökösen ismételve, modulálva ugyanazt a témát, igazi olasz szenvedéllyel. (Mintha egy barokk téma parafrázisát hallanók.) Az előadóművész könnyedén lírai és drámai hangulatokban gazdagon szólaltatta meg ezt a hálás orgonaművet. A változatok bravúros felrakásához követendő példát nyújtott.

A lassú tétel-formák sokszor több technikai gondot okoznak az előadónak, mint a gyorsak. Többnyire a hangok értékrendjéből következik, hogy a kevesebb időegységen belül maga a hang is „rövidülést” szenved. A lassú ütemben az időnek a zenei egységén belül „perspektívája” van. Lényeges

építőelemmé válik. A jövő „zenei képe” alighanem a meditációs műfajoké (ha egyáltalán beszélhetünk ilyenekről!), amelyekben „tetten érhető” a hang, kielemezhető pszichés hatása. (Gondoljunk az avantgarde-törekvésekre!) A nagy romantika lassú tételei (de már Baché is) hordozzák századunk zenéjének sejtjeit, és bár legtöbbször melódiadúsak, fölfénylik bennük a modern ember „végtelen filozófiája”, amely a zene jelképével is belső önvizsgálatra indít.

C. Franck A-dúr fantáziája monumentális dallamívével túlmutat a tetszetős formákon és bachi szigorral szerkesztett tömörségével emelkedésre kényszerít. Van benne valami földöntúli lebegés, és bizonyára nem tévedünk ha azt mondjuk: korál-szerű főtémája (különben teljesen eredeti franck-i elgondolás) szakadatlan visszatérésekkel, variációs „felbukkanásokkal”, egyházas áhitattal a „tisza zene” határán jár, megfosztva minden romantikus szenvedélytől. A fény születése: így nevezhetnénk, lassú áradás után kitérő özőnnel, minden színt külön megkülönböztetve. Az egyszerű, bensőséges téma az elmélkedő ember szimbólumává vált Sebestyén János előadásában, aki ezúttal a kompozíció arányait — koloratúrában és hangerőben — kitűnően értékelte.

Külön fejezete lehetne a zenetörténetnek az impresszionizmuson belül a hangutánzó és hangjestő művek történeti sorrendje. Ebbe a fejezetbe beletartozna a XVI. századi Jannequin és a XX. századi Vierne is. Ez utóbbi Carillon-jához, annak hangulatához, zenei anyagához, talán legközelebb Roget: Montanyas del Rosello-ja áll legközelebb jelezve: századunkban Vierende iskolája folytatóra talált. A Carillon eredetisége mellett a mestereknek: Widornak és C. Francknak stílusát is követi. Vierende az orgona virtuóza volt, és darabjában is a virtuozitás érvényesül. A westminsteri harangjáték motívumát dolgozza fel, körülszöve a rövid témát lobogóan színes variációkkal. Az impresszionisztikus mozgalmasságban mintha jelen lenne a madarak repülése, a hangok varázslatos, már-már mágikus játéka (a költészetből Poe azonos című versére kell gondolnunk), a ritmus rafinált buktatója, de mindenekelett az a programzenei mon-

danivaló, amely egyszerre szórakoztat és „extázisba” ejt. Ez az „elragadtatás” azonban nem Szkrjabint, hanem Resphighit juttatja eszünkbe, ez utóbbi egészséges színvarázsát, telve az egyéni élmény költészetből fakadó szépségeivel. *Vierne Harangjai a szépség megnyilatkoztatása, amelynek részesei letünk — Sebestyén János közvetítésében.*

TÓTH SÁNDOR

*

(LEMEZFIGYELŐ) Egy kitűnő művész és egy sajnálatosan ritkán hallható hangszer megismerésére kínál lehetőséget az a két új magyar hanglemez, melyen *Sebestyén János Bach csembalóra írt műveit tolmácsolja*. Sebestyén János elsősorban „felfedező”, azok minden bátorságával és újra való törekvésével megáldva. Elsősorban ennek köszönhető, hogy jó néhány tempóvétele, árnyalása talán újszerű első hallásra, később azonban nyilvánvalóvá válik, hogy közelebb kerülünk általuk a bachi műalkotás lényegéhez: a kifejezés tisztaságához, a lélek benső köreinek megnyilatkozásához. A művész elsősorban azokat a részeket tolmácsolja hallatlanul izgalmas, belső feszültséggel, amelyekben a kor két nagy óriása, Bach és Vivaldi találkozott. A zenetudomány hajlamos a jelentőségénél nagyobbra értékelni e találkozást. Sebestyén János játéka is megérteti azonban, hogy Bach számára ez az alkalom nem másolást kínált, hanem a maga nagyszerű invencióinak még tágabb megvalósítási lehetőségét. Nem véletlen, hogy Vivaldi csodálatosan fénylő világa az ő palettáján komorabbá, tragikusan árnyaltabbá válik. Ezeket a színeket — mint ahogy a többit is — hitelesen, átélten tolmácsolja Sebestyén János, ismét bizonyítva, hogy a hangszer avatott művésze s a zenetudomány kitűnő ismerője egyszersmind (Hungaroton LPX 11613 és SHLX 90042).

Megjelenése idején már zenetörténeti érdekességnek számított az a felújított lemez, melyen két *Bach-kantátát* hallhattunk Sándor Frigyes vezényletével. A 161. cantátában („Komm, du süsse Todesstunde”) ugyanis Hamari Júlia mellett Réti József éneklő a szólót. Réti az elmúlt két évtized legnagyobb oratóriuménekese volt, s ehhez képest (jellegzetes magyar betegség,

hogy az igazán nagy művészeket csak haláluk után becsüljük érdemük szerint) felvételeinek száma aránylag csekély. Ezek közül az egyiket e kitűnő előadásban őrizhetjük, s ismét megcsodálhatjuk a makulátlanul fénylő, a különleges magasságokban csodálatosan kinyúló hangot, a szinte páratlan előadási kultúrát és a magyar színpadon sajnos oly ritka pontos szövegmondást. S csak e lemez tükrében ébredünk rá igazán, mily pótolhatatlan hiányt hagyott maga után ez a nagyszerű művész (SHLX 90044).

Nem hinnénk, hogy *Carl Orff Carmina burana*-ja reveláló erejű műalkotás, mely a legnagyobbakkal volna egy sorba állítható. Az azonban vitathatatlan, hogy olyan szerző műve, aki nagyszerűen ismeri a hangszerek lehetőségeit, a zenekari hangzás titkait, az énekhang kitágíthatóságának módját, s szerencsés érzékkel támasztja fel a hagyománynak azokat a rétegeit, melyek az erotika és a vágáns humor körébe tartoznak, s újra közel kerültek a huszadik századi ember érdeklődéséhez. Mindez együtt azt eredményezi, hogy a *Carmina burana* a színpad bestsellerei közé emelkedett, s biztos sikert, telt házat jelent a hangversenyrendezőknek, mint ahogy jelen esetben előre is biztosan megjósolható lemezsikert hoz a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnak.

Forrai Miklósé az érdem, hogy annak idején nagyszerű előadás keretében felfedezte a művet, így alighanem megérdemelte volna azt is, hogy ő vezényelje lemeze, s ne egy különben rendkívül érdekes, de több vonatkozásában vitatható felvétel kerüljön forgalomba. Ha akkor idejében föleszmél a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, ma olyan magyar lemez forogna a világpiacon, amelyen Gyurkovics Mária és Réti József éneklő a szólókat. Így aztán most mi vehetjük kezünkbe Rafael Frühbeck de Burgos vezényletével, Wolansky Unger, Popp Noble, a Wandsworth School Fiúkórusa és a New Philharmonia Zenekar közreműködésével a *Carmina burana* meglehetősen kamarajellegű stilizált felvételét, mely rengeteg, eddig ismeretlen részletesség felfedezésére kínál alkalmat, viszont hiájával van annak a robbanó temperamentumnak és spontánul áradó jókedvnek, amely a magyar előadásokat jellemezte (EMI — Hungaroton SLPX 11649).

(R. L.)

KÉPERNYŐ ELŐTT

FASIZMUS ÉS ANTIFASIZMUS

Társaságban a televízió aznap esti programjáról volt szó. Eppen háborús filmet vetítettek és a társaság egyik tagja méltatlankodva jegyezte meg: „Már megint a háború! Nem volt még elég?” A közbeszólónak részben igazat kell adnunk: a háborúból valóban elég volt, de mást jelent gyűlölni a háborút és megint mást jelent elfeledkezni a háborúról. Ez utóbbi — széttekintve mai világunkban is — korántsem idejémtúlt és túlhaladott: a háborúról beszélnünk kell, mert csak úgy gyűlölheti valaki a háborút, csak akkor küzdhet a maga módján ellene, ha tudja, milyen a háború. És még ez is kevés. Ismernie kell a háborút — konkrétan a második világháború okait, azokat az erőket, amelyek a háborút kirobbantották. Senki nem lehet antifasiszta, ha nem tudja, mi a fasizmus. Harminc év alatt felnőtt egy új nemzedék és ez a nemzedék már csak az iskolában tanulta a harmincas, negyvenes évek történelmét. Nem élte át — legalábbis tudatosan nem — a rettenetes esztendeit. Kellenek tehát a háborús filmek, kell, hogy az intézményesített embergyilkolás a maga teljes valóságában ismét és ismét feltáruljon. Ezért tesz kétszeresen is jó szolgálatot a televízió, amikor műsorára tűzi a háborús, a fasizmust és a fasizmus elleni harcot bemutató filmeket. Több ilyen filmet is láthattunk a közelmúltban, de valamenynyik közül kiemelkedik a „Nagy csaták” című francia filmsorozat és a Curzio Malaparte művéből készült tévéfilm, a „Kaputt”.

Nem tudom, véletlen vagy szándékos volt-e — ha ez utóbbi, akkor a műsor-szerkesztést dicséri —, hogy a „Nagy csaták” befejezése után két nappal vetítették a „Kaputt”-ot. Jean-Louis Guillaud és Henri de Turenne — a két forogatókönyvíró — és Daniel Costelle rendező filmjének befejező részében hitelen és döbbenetes képeket láthattunk arról, amit Otto Frank, „Lengyelország német királya” Malaparte művében a lengyel nép „fölemelésének”, „kiművelésének” nevezett. (Latinovits Zoltán játéka háttorzongató remekléssel egyesítette a helytartó és Führere jellemző vonásait.)

Valahányszor a filmsorozatban Hitler alakja megjelent, én az arcát fürkésztem. De ez az arc ismeretlen és titok-

zatos maradt. Olykor eltorzult a gyűlölettől, olykor a megszállottak bomlottsága ült ki rá. „Nagyzó és káromló szája volt” — írja János a Jelenések Könyvében. Úgy tűnt, hogy az emelvényen üvöltöző és hadonászó — de valójában nagyon is jelentéktelen — alak önmagát hajszolja bele a ripackodásba, az agálásba. Brecht mondja az „Arturo Ui”-ban, hogy Hitler magánórákat vett egy segédszínész-től. (És ennek a torz színjátéknak országok és népek estek áldozatul.) Az utolsó felvételén egy rohamsisakos kisfiúval fog kezelt, de az arca akkor sem árul el semmit. Szobormereven tűnik el a nézők előtt, hogy azután alattomosan és gyáván megmérgezte magát a kancellária bunkerjében. (Amikor először jártam Berlinben, még láttam a bunkert: olyan volt a füves dombtetőn, mint valami óriási patkánylyuk.) Végül még egy átvillanó kép: egy már-már fölismerhetetlen, félig szénné égett arc. Hogyan fanatizálhatott ez az egyetlen ember ezreket és milliókat? Mert hiszen azokat is láthattuk a képernyőn: éljeneztek, üvöltöztek és hadonásztak a téren, az utak mentén, meneteltek az emelvény előtt és Európa országútajain, és még a végső összeomlás pillanatában, Berlin lángjai közepett is egy-egy páncéloköllel akarták feltartóztatni a győzteseket. Talán az idők végétéig megfejthetetlen titok marad a bűn misztériuma. Mint ahogy az is titok marad, hogyan működnek démoni erők az emberben, és mi rejlett valójában a „hitleri jelenség” mögött? A perben elhangzott már az ítélet, de a büntettek szelleme, példája — ime, megint a bűn misztériuma! — néme-lyeket még ma is elkápráztat. Majdnak és Chile csak időben esnek távol egymástól — (bár mi az a négy évtized a történelem hullámveréseiben?!) —: a szellem itt is, ott is ugyanaz. És van-e távolság Oradour, Lidice vagy a vietnami Phu-Loi, My-Lai között?!

Én nem harcoltam a sivatagban, nem voltam ott a normandiai partbaszállásnál, nem láttam (csak képernyőn) a gombafelhőt Hirosima fölött, nem vonultam végig a győzelem útjain Moszkvától és Sztálingrádtól Berlinig, de mégis, a filmsorozatot és a „Kaputt”-ot nézve, mindenütt ott voltam, mégpedig kétszeresen voltam ott: a tényleges helyszínen és emlékeim pillanataiban; egy tekintet, egy kép, egy esemény jól ismert arcokat, helyzeteket, eseményeket villantott föl előttem. Nemcsak a

volt náciukat és kollaboránsokat láttam, de például azt az öreg (már szenilitása határán túljutott) ezredest is, aki épp ilyen lelkesen mondogatta az óvóhelyen, hogy „közelednek már a felszabadító német páncélosok” és kifejlé füllet, az ágyúdörgésre (az már nem jutott el a tudatáig, hogy a szovjet hadsereg ágyúit hallja). A kisfiú, akivel Hitler a lángoló Berlinben kezét fogott, engem egy másik kisfiúra emlékeztetett. Német katonasapka volt rajta és rongyos civilruha, kezében kimustrált puská. 1944. február 12-én este kopogtatott be hozzánk, hogy megmelegedjék és egy csésze meleg levest vagy teát kérjen („a meleg víz is jó lesz” — mondta), mert már három napja nem evett. Aztán elment „kitörni” — mezítláb, fagyási sebekkel, dideregve. Másnap ő is ott feküdt valahol az utcán, a többi halott között. És a szovjet hadifoglyot agyonlövő fiatal katona ugyanolyan volt, mint az, aki Budán utánam vágta a bajonettjét, mert zsidónak nézett. Egyszer sárgacsillagos menettel találkoztunk a Bécsi úton. Géppisztolyos suhancok úgy terelték a nőket meg a férfiakat, mint a barmokat. Egy öregasszony összeesett. A járdáról egy férfi ugrott oda, hogy segítsen. Kezében orvosi táská. Aztán csak káromkodásokat meg egy géppisztolyosorozatot hallottunk. Az orvost is, az öregasszonyt is megölték. Bennünket elzavartak, a

menetet pedig tovább hajtották. Mint ha ez a sortűz dördült volna el ismét, amikor a képernyőn a varsói zsidókat mészárolták.

„Nincs szó, amely a kemény, szinte titokzatos német Kaputt kifejezésnél — szó szerinti jelentése: »összetört, kikészült, darabokra hullott, tönkrement« — jobban érzékeltetné azt, amik vagyunk, amivé Európa lett: romhalma. És világosan le kell szögezni, hogy ezt a kaputt Európát jobban szeretem, mint a tegnapi... Inkább vállalom, hogy mindent újrakezdünk” — írta a háború befejezésekor Malaparte.

Azóta három évtized telt el és nemcsak Európa, hanem a világ térképe is gyökeresen megváltozott. A romhalma Európa újjáépült és a hajdani gyarmatbirodalmakból független államok alakultak. Szántó Erika írja a Rádió és Televízió-újságban: „Meg akarjuk érteni, mi történt a világban harminc évvel ezelőtt, s bizony jó lenne, ha sokan mások — velünk együtt — megértenék.” A náci fasizmus, mint egyeduralmi államgépezet, összeomlott. De eszméinek gyomnövényei mintha napjainkban újra el akarnának burjánzani.

Ezért kell az új meg új önvizsgálat és szembesítés, hogy akik nem élték át, tanuljanak, és akik átélték, soha többé ne felejtssenek: ne engedjék, hogy a konkoly elszaporodjék a termést hozó búzatáblában.

BALÁSSY LÁSZLÓ

ZSINATUTÁNI ÉRTELMEZŐ KISSZÓTÁR

A-tól Z-ig

EPIKEIA. (A görögben: epi-eikeia = illetőség, méltányosság.) Régi egyházi kifejezés, amelynek jelentése: valamilyen törvény tágabb értelmezése a betű szerinti értelemtől. Akkor alkalmazható, ha józan ésszel föltételezni lehet, hogy adott esetben maga a törvényhozó is elismerné a tágabb értelmezés jogosságát. (Pl. a szombat esti mise vasárnapi beszámítása oly egyházmegyében, ahol ugyan valami okból még nem hirdették ki, — de pár kilométerrel odébb, a másik egyházmegyében már általános engedéllyel gyakorolható.) Az epikeia gátlástalan túlzásait lazizmusnak (= lazaságnak) nevezzük. Az epikeia helyes alkalmazása személyi felelősségtudatot és agályosságtól mentes lelkiismeretet feltételez.

ETIKA: (A görögben: ethosz = szokás.) A helyes emberi magatartást ta-

nító elvek foglalatja. A keresztény erkölcsstannal sok tekintetben egybevág, de azzal nem teljesen azonos: mert a keresztény erkölcsstan az isteni nyilatkoztatást is tekintetbe veszi, míg az etika csupán a józan emberi belátáson és a kialakult társadalmi szokásokon nyugszik. Nem azonos az etika a világi törvénnyel sem: mert a törvény nem szabályozhat minden tettet, így például azt sem, hogy bajba jutott embertársainkhoz kell-e segítenünk és hogyan. Az emberi „jóérzés”, vagyis az etikai szabály mégis azt követeli mindenkitől, hogy ilyenkor segítsünk. Ilyen értelemben beszélünk például orvosi etikáról, autózvezetői etikáról, munkahelyi etikáról is.

EUCCHARISZTIKUS IMA. (Latinul: Prex Eucharistica.) Régebbi és ismeretesebb néven: misekánon. Az új római liturgiában egyelőre négy kánon van általánosan engedélyezve.

Revue mensuelle — Monatschrift. Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars

S O M M A I R E

L'étude principale de ce numéro fut écrite par *Tamás Nyíri*, sous le titre: „Jésus et son temps.” Est-ce que Jésus dit quelque chose à l'homme moderne? — pose-t-il la question dans l'introduction. — Cela dépend de ce qu'on attend de Lui. Qu'il ne s'adresse à Lui quiconque cherche la solution des problèmes sociaux ou intellectuels de notre temps: de ce point de vue, Il n'a plus de signification qu'Il eut en son propre temps. Mais à la question s' Il nous impose une décision, une protestation, un changement radical de notre vie, la réponse est: oui! Et non seulement pour le monde actuel, pour nos contemporains, mais pour chaque homme de tout le temps... Le Jésus réel — continu l'auteur — fut presque camouflé par la piété d'autrefois, par les disputes théologiques, par la fatuité ecclésiastique. Les disputes théologiques ont de moins en moins de sens (à vrai dire elles n'étaient jamais importantes) et le triomphalisme byzantin extrinsèque sépare certainement l'homme moderne de Jésus... Bien entendu, l'histoire ne se répète pas, mais si je veux être sincère vis-à-vis de moi-même, je ne peux pas cacher soit mon affinité pour l'institution, soit mon libéralisme, mon arrogance, mes ambitions réformatrices ou mon penchant pour l'utopie. Les réformateurs et les puritains, les révolutionnaires et les maximalistes, les techniciens d'un âge d'or et les conservateurs de l'ancien régime mettent toujours volontiers Jésus en leur cause. Mais Il leur échappe de même qu'Il échappa aux Saducéens, aux Pharisiens, aux Esséniens ou aux Zélotes: il leur dit qu'ils posent mal la question, ils restent sous une catégorie fallacieuse... Jésus était persuadé — résume *Tamás Nyíri* — de ce que le bonheur des hommes — s'il est à atteindre de tout — ne peut être réalisé que par des moyens tout autres. Par le commandement d'aimer son ennemi il voulait sortir du schématisme de penser en „ami-ennemi.” Ce qui est vraiment révolutionnaire dans sa conduite, c'est le message et la propagation de l'amour. Le changement des structures sociales n'entra pas dans sa visée ainsi que le jugement ou l'encassement des tarifs non plus. Strictement dit, Il n'avait non plus quelque „enseignement social”; Il ne se déclara non plus pour les systèmes économiques qui se mêlaient sur la terre de Palestine. La libération proposée par Lui touche également le corps et l'âme, les affaires et l'amour, le travail et la contemplation, les mariés et les prostituées. Il s'est engagé plutôt du côté des pauvres, des prisonniers, des persécutés. Les hommes hors-la-loi sont reçus dans son empire, à l'effroi des politiciens et des pharisiens. Il est révolutionnaire d'un sens beaucoup plus profond que nous entendons. Il nous exhorte à ce que si inéluctable que soit le changement d'une structure extrinsèque, l'importance est ailleurs. Les désirs et les ambitions des hommes ne peuvent s'engager dans une autre direction que par le „bouleversement” du cœur. Il désire de changer radicalement le style de se comporter, le naturel des rapports humains, la logique y implicite. Il veut réarranger la vie humaine. Il complète la révolution sociale par l'idée de la révolution du Cœur.”

György Rónay dessine un chef d'oeuvre de portrait de Pál Anyos, du „Poète malheureux”. — *István Nemeskürty*, le littérateur et l'esthéticien du film réputé, analyse l'oeuvre d'art de Fellini („Sur la route de la vie en vingt étapes”). — „Coeur de la Matière” par *Teilhard de Chardin*, détail traduit par *Román Rezek*. — Sous la rubrique littéraire les poèmes par *György Rába*, *Ida Solymos* et *János Banos*, ensuite deux récits par *János Koppány*.

Sándor Bálint, l'ancien professeur de l'ethnographie de l'université à Szeged le savant d'une renommée européenne de l'ethnographie sacrée, est félicité dans ce numéro lors de son 70e anniversaire. Nous y publions son étude sur la représentation populaire de l'Archange St.-Michel, sur son hommage traditionnel, complétée par une étude de *Sándor Tóth* („Sándor Bálint sur la ballade populaire hongroise”), et par une interview par *Béla Hegyi* dont voilà quelques détails:

VIGILIA: Dans l'introduction du „Dictionnaire de Szeged” vous écrivez: «La source de mes oeuvres est un peu moi-même».

Bálint: Ma terre natale de Szeged fut pendant l'occupation turque d'autrefois complètement isolée de l'Europe latine. L'âme de Szeged fut l'église Notre-Dame-du-Mois et le monastère franciscain qui protégeait exemplairement la langue maternelle et la vie ethnographique. Notre peuple fut inapte de recevoir directement l'esprit tridentien. Ainsi conserva-t-il dans son destin isolé beaucoup de formes et de traits populaires de l'aspect catholique médiéval jusqu'à nos jours, mais au moins jusqu'à la première guerre mondiale, tout comme les Széklers en Csík, en Moldovie. Cette situation géographique et historique à part possibilita la fleuraison d'un catholicisme populaire dont Gyula Juhász, Ferenc Móra, Áron Tamási faisaient un témoignage tendrement humain...

VIGILIA: a notre su vous êtes né non loin de l'église Notre-Dame-du-Mois, elle séparée quelques pas de l'ancien cimetière où la tête de György Dózsa fut sépulturé selon les traditions.

Bálint: Mes aieuls étaient matriculés comme habitants de Szeged, notamment de la Ville Basse, depuis le XVIIe siècle. Je suis né en 1904, le jour de St.-Pierre-du-Fer qui était une fête ancienne de Szeged. Mais aieuls paysans, ma tribu nombreuse de la Ville Basse et des hameaux alentour célébraient mon baptême le jour de fête patronale de Notre-Dame-du-Mois... Évidemment, dès mon enfance je fus attiré par les traditions populaires sacrées. Ma mère veuve, Anna Kónya (1865—1945) était une promotrice de la culture moderne du paprika, enracinée dans les traditions paysannes. Je me rappelle comment elle surveillait la préparation du réveillon maigre de Noël; le matin du Vendredi Saint, elle balayait la maison de bonne heure, pendant l'orage elle allumait le cierge béni, elle faisait souvent le pèlerinage à pied à Radna, elle se souciait de marier ses servantes et de célébrer leur mariage, elle fut fidèle jusqu'à sa mort à se vêtir du costume de Szeged. Elle était toujours fidèle à son église conservant sa foi...

VIGILIA: Dans les années trente, un étudiant inconnu, un baccalauréat, allait vous chercher à Szeged parce qu'il savait Sándor Bálint propriétaire des livres ethnographiques précieux qui l'intéressaient lui-même. Vous l'avez accueilli de bon coeur et l'avez pourvu de livres, vous le receviez dans votre amitié et le souteniez dès le début de ses recherches. Aussi fut grande sa joie en apprenant plus tard que Sándor Bálint fut nommé professeur à l'université à Szeged. Cet étudiant d'autrefois pense à lui avec beaucoup de reconnaissance et n'oublie pas l'aide et l'amitié qui lui furent jadis offertes. Ce fut Gyula Ortutay et ce fut lui-même qui lui a rendu la médaille commémorative, à Sándor Bálint, lors de son 70e anniversaire.

Bálint: C'était une route difficile, ce coin de la vie populaire était largement négligé par les recherches scientifiques, négligé aussi par les sciences ecclésiales dans le domaine pastoral et de la formation des prêtres. Je me suis chargé de trop, mais pourquoi parler des difficultés, des luttes et des humiliations? Je ne fais pas de reproches à personne, tout devait se passer ainsi. Si je faisais ma route tout seul, „La joie parfaite” ne m'abandonna jamais... Mes oeuvres jusqu'ici publiées (Les prières de notre peuple, 1937, Les Fêtes de notre peuple, 1938, Le septembre hongrois, 1942, Sacra Hungaria, 1944, Invité par Notre-Dame, 1945) ne contiennent qu'une petite part des documents personnellement recueillis, des réflexions décennales; ces livres furent d'ailleurs complètement épuisés. Récemment la Société St.-Etienne proposa de publier mon manuscrit volumineux traitant le monde traditionnel des Fêtes.

VIGILIA: „L'Année des Fêtes” est une oeuvre d'importance européenne, une oeuvre sans pareil laquelle essaie de fixer les traditions sacrées des fêtes de l'ancienne Hongrie... Elle est un chef d'oeuvre de votre vie, la somme de vos recherches, cette grande entreprise.

Bálint: Oui, elle est l'oeuvre de ma vie entière, toutes les préparations, les luttes y sont contenues. Je suis heureux de l'avoir faite, heureux de ce que j'avais assez de force et de loisir... En ce moment je m'occupe de mon écrit sur l'ethnographie des jours de fêtes patronales, et je pense encore à écrire les traditions des sept sacrements. Je ne me soucie pas de ce que si j'y ai encore assez d'intervalle et d'énergies...

I N H A L T

Der einführende Essay unserer Nummer wurde von Prof. *Tamás Nyíri* geschrieben unter dem Titel: Jesus und seine Zeit. „Hat Jesus etwas dem heutigen Menschen zu sagen? — stellt er die Frage. — Das hängt davon ab, was man von Ihm erwartet. Wer die Lösung der sozialen und intellektuellen Probleme unseres Zeitalter war. Wenn man aber fragt, ob er uns zur Entscheidung, zum Widerstand er auch heute nicht von grösserer Bedeutung, als er es in seinem eigenen Zeitalter war. Wenn man aber fragt, ob er uns zur Entscheidung, zum Widerspruch vielleicht zur grundsätzlichen Änderung unserer Lebenshaltung bewegt, dann lautet die Antwort: Ja! Und zwar nicht nur in der heutigen Welt, nicht nur für unsere Zeitgenossen, sondern für jeden Menschen in jedem Zeitalter... Der wirkliche Jesus wird durch altmodische Frömmigkeit, durch theologische Diskussionen und durch kirchliche Selbstgefälligkeit beinahe vollkommen verdeckt. Über gewisse Formen der Frömmigkeit ist die Zeit unwiderruflich vergangen. Die theologischen Diskussionen bedeuten immer weniger (wahrscheinlich waren sie nie wirklich wichtig) und die byzantinischen Äusserlichkeiten des Triumphalismus trennen bestimmt den heutigen Menschen von Jesus... Die Geschichte wiederholt sich natürlich nicht, aber wenn ich aufrichtig bin, dann kann ich, wenigstens vor mir selbst meine Zuneigung zur Institution, meinen Liberalismus, meine Selbstgefälligkeit, meine Reformlust, oder meine utopistische Neigung nicht leugnen. Reformern und Puritanen, Revolutionisten und Maximalisten, die Träumer eines besseren Zeitalters und die Wächter der alten Ordnung berufen sich immer und überall auf Jesus. Er aber gleitet aus Ihren Händen ebenso, wie er aus dem Netz der Sadduzäer, der Pharisäer, der Essener oder der Zeloten herausglitt: er sagt ihnen, dass sie verkehrt fragen, dass sie in verkehrten Kategorien denken... Jesus war der Überzeugung — schreibt zusammenfassend *Tamás Nyíri* —, dass das Glück des Menschen, wenn überhaupt, dann mit anderen Mitteln zu erreichen sei; mit dem Gebot der Feindesliebe wollte er das Denkschema: Feind-Freund überwinden. Was in seinen Benehmen wirklich revolutionär ist, das ist die Verkündung und die Verwirklichung der Liebe. Die Änderung der gesellschaftlichen Struktur betrachtet er ebenso wenig für seine Aufgabe als die Rechtsprechung oder die Einhebung der Steuer. Er hatte keine »Gesellschaftslehre«; er sagte nichts über die auf dem Gebiet von Palästina sich vermischenden verschiedenen Wirtschaftssysteme. Die Befreiung, die er verkündet, betrifft ebenso den Körper wie die Seele, die geschäftlichen Angelegenheiten und die Liebe, die Arbeit und die Kontemplation, die verheirateten Frauen und die Prostituierten. Er ist solidarisch mit den Armen, mit den Eingekerkerten und Unterdrückten. Die ausser Gesetz Stehenden sind zuhause in seinem Reich zum Schrecken der Politiker und zur Empörung der Rechtsgelehrten. Er ist in viel tieferem Sinne revolutionär als was wir unter diesem Worte im allgemeinen verstehen. Er macht uns aufmerksam, dass — wie unumgänglich es auch sei, — die Umformung der äusserlichen Struktur in sich doch nicht genügt. Ohne einen »Umsturz« des menschlichen Herzens kann man den innersten Wünschen des Menschen keine andere Richtung geben. Er will den Styl des menschlichen Verhaltens, die Natur, die Innere Logik der menschlichen Kontakte umformen. Er will das menschliche Leben umorientieren. Er ergänzt den Gedanken der gesellschaftlichen Revolution mit der Idee der Revolution des Herzens.“

György Rónay zeichnet unter dem Titel *Der unglückliche Poet* ein literaturgeschichtliches Porträt von Pál Anyos. — *István Nemeskürty* analysiert die Filmkunst von Fellini. — Eine weitere Folge des Werkes von *Teilhard de Chardin*: *Das Herz der Materie*, in Übersetzung von Román Rezek. — Im Literaturteil Gedichte von *György Rába*, *Ida Solymos* und *János Banos*, Erzählungen von *János Koppány*.

In dieser Nummer begrüsst unsere Zeitschrift den 70-jährigen *Sándor Bálint*, emeritierter Professor der Volkskunde an der Universität von Szeged und berühmter Fachkenner der sakralen Folklore. Aus dieser Gelegenheit veröffentlichen wir ein Schreiben des namhaften Wissenschaftlers über die völkische Darstellung und traditionelle Verehrung des Erzengel Michael, sowie einen Artikel von *Sándor Tóth* (*Sándor Bálint* über die ungarischen Volksballaden) und ein Vigiliagespräch durchgeführt von *Béla Hegyi* mit dem ehrwürdigen Professor.

A Vigilia hírei

— A Bolognában megjelenő CSEO-*documentazione* januári (80.) száma közli Bogdán István *A karácsonyolás* c. néprajzi cikkét, mely a Vigilia 1973 decemberi számában, a februári (81.) száma Lukács László *Pilinszky János „világmodellje”* c. tanulmányát, mely a Vigilia 1973 júliusi számában, a márciusi (82.) száma pedig Mészáros György tanulmányát közli *Vallás, ünnepek és hiedelmek a magyarországi cigányoknál*, mely a lap 1974 februári számában jelent meg.

— A nyugatnémet kiadású (Materialdienst des Konfessionskundlichen Instituts) evangélikus folyóirat, az MD 1974 március—áprilisi (2.) számának szemleirovata közli a Vigilia márciusi számában megjelent „Egy korszak végén” c. szerkesztőségi kommentárját.

— Április 21-én a Budapest-kelenföldi Református Egyházközség gyűlekezete *Vigilia-estet* rendezett az ökumenizmus jegyében. Hajdú Péter református lelkész bevezető elmélkedését követően Doromby Károly Graham Green-ről tartott előadást, Balássy László Ernesto Cardenal életútját ismertette. Vasadi Péter saját verseiből szavalt, Hegyi Béla egy készülő Vigilia-beszélgetésből olvasott fel részleteket. Az estet közös ima zárta be.

— *Doromby Károly* szerkesztő 1974. július 4-től 7-ig részt vett a Katolikus Értelmiségiek Nemzetközi Mozgalmának (Pax Romana) Würzburgban megrendezett európai találkozóján, amelynek tárgyköre a „Pluralizmus az egyházban — pluralizmus a társadalomban” volt. A vitaindító referátumokat neves előadók tartották, többek között Wilhelm Breuning bonni teológus professzor és Pietro Scoppola római egyetemi tanár. A záró kerekasztal-értekezlet egyik meghívott résztvevője Doromby Károly volt.

— *Nyíri Tamás* professzor, szerkesztő bizottságunk tagja július 15-én a tübingeni egyetem meghívására vendégelőadást tartott a mai magyar teológia felelősségéről. Ezt az előadást ismételte meg Münchenben, a jezsuita filozófiai főiskola felkérésére. Az előadásokat részletesen ismertette a Southwest-Funk és beszámolt róla a KNA hírügynökség, valamint több holland újság is.

TÁJÉKOZÓDÁS

Irodalmárok és történészek egyre többet és egyre szenvedélyesebben vitatják az utóbbi időben a hazafiság és a forradalmiság kérdéseit. Alighanem a kitűnő irodalomtörténészé, Király Istváné az érdem, hogy e kérdésekre az érdeklődés homlokterébe kerültek, s aki az ő lobogó, az eszméket sok oldalról megközelítő, minden idégszálával az újra törekvő, ugyanakkor azonban az igazi hagyományokból táplálkozó magatartásával szeretne megismerni, haszonnal forgathatja **Hazafiság és forradalmiság** című könyvét, mely a Kossuth Könyvkiadónál jelent meg. Király István Ady forradalmi magatartását erzi paradigmának, s elsősorban ehhez mér, viszonyítja a mai élet és életmód által felvetett problémákat. Az ő kezében Ady jó mérce marad. A mi számunkra pedig hasznos lehet egyfelől az igazság ügyéért vívott ily szenvedélyes harc példája, másrészt a könyvben felvetett kérdések, melyek az utóbbi években mind több keresztény szerző művében is felmerülnek. Minden keresztény, minden hívő olvasó a maga életé-

re vonatkozóan is új felismeréseket szerezhet, illetve továbbgondolásra érdemes impulzusokat nyerhet például azokból a fejtegetésekből, melyek az ifjúság és a forradalmiság, vagy a dezillúzió kérdéseivel foglalkoznak.

A mai magyar prózairodalom egyik legkiemelkedőbb alkotója Déry Tibor. Érdekes megfigyelni, hogy az irónia és a gúny egymásra rakódó rétegei alatt hogyan humanizálódik írói világa. Már csak e folyamat regisztrálása okán is fontosak azok az irodalomtörténeti művek, melyek az ő alakját igyekeznek emberközelbe hozni, s életének, írói útjának kitérőkkel szegélyezett emlékeit dokumentálni (**Ungvári Tamás: Déry Tibor**, Szépirodalmi Könyvkiadó), illetve írói kiteljesedésének folyamatát az irodalomtörténetírás elfogulatlan mérélegére téve elemzi (**Pomogáts Béla: Déry Tibor**, Akadémiai Könyvkiadó).

Sokszor halljuk a kesernyés, kicsit nosztalgikus sóhajt: nem érteni a mai fiatal-ságot (mint ahogy a tegnapi sem értette a tegnapielőtti)! Bizonyos, hogy minden ifjú korosztálynak vannak eszményei, van-

nak új vágyai, melyek első impulzusra szokatlanok. érthetetlenek. Rendszerint épp ez az értetlenség okozza a nemzedéki feszültségeket, váltja ki a néha végzetesen elidegenítő surlódásokat. Egy ilyen mai fiatal élet tragikus krónikájának vázlatát olvashatjuk Nathalia Ginzburg olasz írónő **Kedves Michéle** című regényében (Nagyvilág 1974/8.). Michéle zaklatott sorsának szinte szükségszerű végpontja a halál. A kérdés, mely nyitva marad, és nyugtalanítóan él tovább az olvasóban: hogyan lehetett volna Michélet, hogyan lehetne a hozzá hasonló tehetséges fiatalokat úgy irányítani, hogy ne forgácsolják el energiáikat, hogy ne csalódjanak vágyaikban és várakozásaikban. A választ persze nem az irodalmi művekben kell keresni, hanem a keresztény humanizmusnak és a szeretetnek életelvű tételében.

„Az ima módszerei” című írás a **Mérleg** új (1974/3.) számának talán legérdekesebb, leghasznosabb tanulmánya. Yves Raguin, a cikk írója több ízben is hangsúlyozza, hogy az imádság legnagyobb akadályja a szóra-kozottság, szétszórtság, figyelmetlenség. Azokat a lelki tényezőket igyekszik hát módszeres pontossággal elemezni, melyek felszabadítják legbensőbb énünket és lehetővé teszik az Istennel való kapcsolatteremtést. — Figyelmet érdemel még Walter Kasper Jézus a viták tükrében című jól tájékoztató összefoglalója.

Aki Boros László **Az emberben felénk hajló Isten** (Prügg Verlag, 1973) című megrázó, a modern embert sokszor „szíven találó” elmélkedéssorozatban a szerző későbbi válságának nyomait keresné, alighanem csalódnék. Az ember és Isten kapcsolatának, kapcsolatteremtési lehetőségeinek, az emberi élet rendeltetésének, a tragikumból való felelősségének szép dokumentuma e könyv, mely a huszadik század egyik lehetséges istenél-ményének hű dokumentuma.

Az emigráció szépirodalmának egyik legjellegzetesebb vonása a nem szünő nosztalgia, az elvesztett (vagy eldobott) anyaország iránt érzett hűség, lelkifurdalás újra és újra történő megfogalmazása. A dilettánsok és tehetségtelen írók giccsesen fejezik ki ezeket a valóban súlyos kérdéseket, ábrázolásuknak ezért kevés a hitele (kivált, amikor egy-egy politikai célzással igyekeznek új hazájuk iránt való hűségüket is dokumentálni). Néhány újabb műben viszont, melyet a „harmadik hullám” írói alkottak, megragad bennünket az őszinteség hitele és az ábrázolás tehetsége. Mindenekelőtt Saáry Éva **Atható csend** (Lugano, 1973) című, szépen illusztrált gyűjteményében, mert ebben a már-már végzetes reménytelenséget újra és újra csökkenteni látszik a költői tudatosság és a sorsvállalás egyszerű alázata. Ugyancsak érdekes és jellemző dokumentum a hangsúlyozottan politikamentes **Vagyunk**

című folyóirat köréhez tartozó Sárvári Éva **Kigyúlt a fény** (Kanadai Magyar Írók) című regénye, mely jó néhány esetlegessége és túlírttsága mellett is hitelesen ábrázolja azt az emigrációs közérzetet, melynek meghatározó összetevője a bizonytalanság és a titkolva palástolt vágyakozás a régi haza iránt.

Mérleg címmel jelentette meg a Magvető Könyvkiadó **Rónay György** válogatott verseit (1931—1972), az életmű javát. A gyűjteményes kötet, melyet Kass János finom rajzai illusztrálnak, keresztmetszetet ad egy humanista költő életútjának a líra eszközeivel megfogalmazott állomásairól. A Móra Könyvkiadó adta ki **Ignác Rózsa** új mese-könyvét, **A hegyen-völgyön szánkázó diófát**, mely hazai és külföldi gyermektörténeteket ölel fel. A kavargó, sok színben pompázó, élvezetes meséket, melyek a felnőtt számára is kellemes olvasmányok, Szántó Piroska rajzai díszítik. A Gondolat Kiadó kitűnő Európai Antológia-sorozatában látott napvilágot **A francia színház a XVIII. században** c. szemelvény-gyűjtemény, mely a felvilágosodásnak a francia színműirodalomra tett hatását összegzi.

Ugyancsak a Gondolat Könyvkiadó jelentette meg **Krúdy Gyulának** a magyar irodalomról szóló írásait. **A szobrok megmozdulnak** címmel. Az Adyrról, Gárdonyi Gézárról, Reviczky Gyuláról, Jókai Mórról és másokról rajzolt írói arcképei Krúdy újságírói tevékenységének értékes darabjai. Összegyűjtésük, gondozásuk a jó nevű irodalomtörténész, Kozocsa Sándor érdeme. Kár, hogy az írások egy része hiányosan — zárójeles kipontozásokkal — került a kötetbe, ami a mai olvasó kedvét fölöslegesen csökkenti és — úgy véljük — Krúdyval szemben is méltatlan eljárás.

Orosz László esszéje a kiadó Nagy Magyar Írók sorozatában látott napvilágot. A legújabb kutatások és az eddig megjelent elemző tanulmányok felhasználásával írta meg Katona József életének, pályájának és munkásságának összevezését. Alapos, színvonalas, hasznos munka.

A Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának kiadásában, Töltési Imre szerkesztésében jelenik meg a **Honismereti Híradó** c. negyedéves folyóirat. Az 1974. évi 1. szám érdekesebb írásai: a helytörténeti krónikák megírásához nyújt hasznos tanácsokat Glatz Ferenc, Morvay Péter, és Zákonyi Ferenc a nemzeti emlékhelyek és a temetővédelem fontosságára hívja fel a figyelmet, Kallós Zoltán népköltési gyűjtőt Andrásfalvy Bertalan mutatja be. Az 1974. évi 2. számban Csete György Kós Károly életútját ismerteti, „eltűnt” balladáink nyomára vezet Együd Árpád. Szathmári István pedig az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtés jelenlegi helyzetéről számol be.